

A
NEMZETKÖZI
FIZETÉSI MÉRLEG
ÉS
ALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL

IRTA

DR. FELLNER FRIGYES.

BUDAPEST

POLITZER-féle KÖNYVKIADÓVÁLLALAT

IV., VERES PÁLNÉ-UTCA 16.
1908.

DR. FELLNER FRIGYES

A

NEMZETKÖZI FIZETÉSI MÉRLEG

ÉS

ALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON.

MAGYAR KÖZGAZDASÁGI KÖNYVTÁR

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI
FÖLDES BÉLA.

V.

DR. FELLNER F.: A NEMZETKÖZI FIZETÉSI MÉRLEG
ÉS ALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON.

BUDAPEST
POLITZER-féle KÖNYVKIADÓVÁLLALAT
IV., VERES PÁLNÉ-UTCZA 16.
1908.

LÉGRÁDY TESTVÉREK KÖNYVNYOMDÁJA, BUDAPESTEN.

TARTALOMMUTATÓ.

A NEMZETKÖZI FIZETÉSI MÉRLEG ÉS ALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON.

I. FEJEZET.

A NEMZETKÖZI FIZETÉSI MÉRLEG ELMÉLETE.

	Lap
1. <i>A nemzetközi fizetési mérleg fogalma és elemei</i>	7
2. <i>A nemzetközi fizetési mérleg egyenlegének ki- egyenlítése</i>	21
3. <i>A nemzetközi fizetési mérleg megállapítása és ennek nehézségei</i>	28
a) <i>A nemzetközi fizetési mérleg és a külföldi váltó-árfolyam</i>	28
b) <i>A nemzetközi fizetési mérleg statisztikája</i>	41

II. FEJEZET.

A NEMZETKÖZI FIZETÉSI MÉRLEG ALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON.

1. <i>Magyarország fizetési mérlegének elemei</i>	50
a) <i>A külkereskedelmi mérleg</i>	50
b) <i>A nemzetközi kamat-, osztalék-, járadék- stb. forgalom (Értékpapírmozgalom)</i>	70
c) <i>A vándormozgalom és idegenforgalom</i> ..	100
d) <i>A nemzetközi vasuti és hajózási forgalom</i>	119
e) <i>Kereseti tevékenység az országon kívül</i> ..	136
f) <i>Nemzetközi nemesércz-forgalom</i>	157
g) <i>Az értékg forgalom egyéb alakjai</i>	166
2. <i>Magyarország fizetési mérlegének lényege és természete</i>	168

A
NEMZETKÖZI FIZETÉSI MÉRLEG
ÉS
ALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON.

I. FEJEZET.

A NEMZETKÖZI FIZETÉSI MÉRLEG ELMÉLETE.

1. A nemzetközi fizetési mérleg fogalma és elemei.

A különböző országok között fennálló nemzetközi gazdasági forgalom alapját a külkereskedelem útján végbemenő árucseré képezi.

A kivitt és behozott áruk értéke között lévő viszony: a külkereskedelmi mérleg. Ha a kivitel és behozatal statisztikáját vizsgáljuk, úgy azt látjuk, hogy csaknem soha sincs egyensúlyban a kivitel és behozatal. A külkereskedelmi mérleg majd behozatali, majd kiviteli többletet mutat. Valamely országra nézve kedvező mérlegről akkor szoktak beszélni, ha a kivitel értéke túlhaladja a behozatal értékét; ha ellenben a behozott áruk értéke nagyobb, mint a kivitt áruké, kedvezőtlen mérlegről beszélnek. Ez a felfogás a merkantilizmus idejéből eredő téves tanokra vezethető vissza, amikor ugyanis valamely nép gazdagságának fokmérője gyanánt a nemes érc mennyiségét tekintvén, minél több nemes ércet törekedtek a külföldről behozni. E cél elérését pedig a külkereskedelmi mérleg olyan alakulásától várták, amely kiviteli többletet mutat, mert a külföld — e tan hirdetői szerint — ezt a többletet pénzzel

kénytelen kiegyenliteni, tehát a kiviteli többlet arányában nemes érc jut a belföldre.¹⁾

Lássuk, fentartható-e — a napjainkban is annyszor hangoztatott — ez az állítás? Lehet-e egyáltalán a külkereskedelmi mérleg alakulásából valamely ország gazdasági helyzetére következtetni?

Vegyük a magyar korona országainak külkereskedelmi forgalmát. Az utolsó hat évben az áruforgalom — az átmeneti forgalom nélkül — a következő volt:²⁾

	behozatal	kivitel
1900. évben	1,110·400 millió korona	1,327·500 millió korona
1901. „	1,147·581 „ „	1,265·187 „ „
1902. „	1,158·279 „ „	1,323·735 „ „
1903. „	1,215·264 „ „	1,352·576 „ „
1904. „	1,328·881 „ „	1,355·544 „ „
1905. „	1,363·674 „ „	1,397·876 „ „
	7,324·070 millió korona	8,022·418 millió korona

¹⁾ *Dr. Ad. Soetbeer*: „Bemerkungen über die Handelsbilanz Deutschlands“ (Annalen des Deutschen Reichs. 1875. 732. lap.); *Dr. J. Grunzel*: „Handelsstatistik und Handelsbilanz“ (Zeitschrift f. die gesammte Staatswissenschaft. 1895. 46. lap); *H. von Scheel*: „Handelsbilanz“ (Handwörterbuch der Staatswissenschaften. 2. Aufl. B. IV. 980. lap); *C. F. Bastable*: „The theory of international trade with some of its applications to economic policy“ London 1900. 73. lap (3. kiad.); *Lexis*: „Handel“ (Schönberg: Handbuch der Politischen Oekonomie. 4. Aufl. B. II. 2.—322. lap); *Smith Ádám*: Vizsgálódás a nemzeti vagyonosság természetéről és okairól. Ford. Enyedy Lukács és Pólya Jakab. Harmadik kötet. Negyedik könyv. Budapest, 1899. (9. s. köv. lap); *Földes*: A társadalmi gazdaságtan elemei. Budapest 1893. (19. lap).

²⁾ *A magyar korona országainak 1904. évi külkereskedelmi forgalma*. Budapest 1905. (41 * lap); továbbá: *A magyar szent korona országainak 1901—1905. vi külkereskedelmi forgalma*. Első rész. Budapest, 1907. (622—623. lap):

Ez adatokból következik, hogy csupán az utolsó hat esztendőben Magyarország 698 millió koronával több árut adott el a külföldnek, mint amennyit attól vásárolt, ami évi 116·3 millió korona kiviteli többletet jelent.

Szabad-e ez adatokból azt a következtetést vonni, hogy Magyarországnak a külföldtől évenként több mint 116 millió korona készpénz-követelése van? Hiszen ez a forgalomban lévő pénzmennyiségnek megfelelő emelkedését vonná maga után, holott a nemes fém- és ércpénzforgalomra vonatkozó adatok szerint a nemes fém behozatali többlete távol áll a fent kimutatott áru-kiviteli többlettől. A nemes fém- és ércpénz-forgalom ugyanis a következő volt ugyanezen időszakban: ¹⁾

	behozatal			kivitel		
1900. évben	20·769	millió korona		11·670	millió korona	
1901. „	16·818	„ „		11·834	„ „	
1902. „	35·140	„ „		14·881	„ „	
1903. „	26·067	„ „		13·180	„ „	
1904. „	33·517	„ „		14·872	„ „	
1905. „	87·610	„ „		12·040	„ „	
	219·921	millió korona		78·477	millió korona	

E szerint a nemes érc behozatali többlete ugyanezen időszakban csak 141·444 millió korona volt, ami évi 23·567 millió korona behozatali többletet jelent. Nyilvánvaló, hogy ez a 23 millió nem lehet a 116·3 millió korona árukiviteli többlet vételára.

Még világosabb képet nyújtanak a Franciaországra vonatkozó adatok.²⁾ 1899—1903. évben az árubehozatal 22·628 millió frank, a kivitel 20·696 millió frank volt, vagyis az árubeho-

¹⁾ U. ott (127 * lap).

²⁾ *Charles Gide*: „Principes d'économie politique. Paris 1905.“ (288. lap)

zatali többlet 1932 millió frankra rugott, ami évi 386 millió frank behozatali többletet jelent. Ennek dacára a készpénzállomány nemcsak hogy csökkent volna, de sőt ellenkezőleg, növekedett. Amennyiben az 1899—1903. évben a nemes érc behozatala 2630 millió frank, a kivitel 1486 millió frank volt, vagyis ugyanezen időszakban a nemes érc-állomány 1144 millióval, évi 229 millióval gyarapodott. Angliában az árubehozatali többlet még jelentékenyebb és ezzel egyidejűleg a nemesérc-behozatal is rendszerint túlhaladja a kivitelt. Ez áll még Németországra, Belgiumra, Hollandiára stb. is.

Nyilvánvaló tehát, hogy a régi merkantilista-rendszer nyomán ma is gyakran hangoztatott állításnak, hogy árukiviteli többlet, vagyis u. n. kedvező kereskedelmi mérleg esetén az egyenleg nemes érc behozatalával egyenlített ki, alapja nincsen. Ez álláspont tévedése abban van, hogy az áruforgalmat elszigetelten tekinti, úgy, mintha a nemzetek közt lebonyolódó gazdasági forgalmat a nemzetközi árukereskedelem kimeritené; holott az áruforgalom a nemzetközi értékforgalomnak csak egy — igaz, hogy legjelentékenyebb — része. A kivitt és behozott áruk egyenlegét, a külkereskedelmi mérleget nem szabad elszigetelve, kizárólag tekintetbe venni, ha valamely ország értékforgalmát ismerni akarjuk; hanem meg kell vizsgálni az összes követeléseket és tartozásokat, amelyek az illető ország és a külföld között fennállanak. A külkereskedelmi mérleg — amint említettük — majd behozatali, majd kiviteli többletet mutat, nincs egyensúlyban; mert a külkereskedelmi mérleg csak a kivitt és behozott árukat tünteti fel és ennek következtében abban nem foglaltatnak azok az értékátruházások, amelyek nem az árukereskedelem útján, hanem más módon (pl. értékpapirküldéssel stb.) eszközöltetnek. Magyar-

1) Dr. Walter Lotz: „Einiges über den Ausgleich von Soll und Haben im Weltverkehr.“ (Bank-Archiv. 1902. No. 6.—91. lapon).

ország külkereskedelmi mérlege „kedvező“, vagyis kiviteli többlettel zárul, ebből azonban távolról sem következik, hogy ennek az országnak a kiviteli többlet erejéig, a külföld által kiegyenlitendő követelése támad a külfölddel szemben; mert annyi a külföldi tartozása, tőkeadóssága, hogy ez a kiviteli többlet csak a tartozás részlettörlesztése és a törlesztés egyik alakja gyanánt jelentkezik. A kiviteli többlet erejéig csak az esetben támad az exportáló országnak a külföld által kiegyenlitendő követelése, ha a külfölddel szemben tartozása nincs. Szóval egy ország árukiviteli többlete korántsem jelenti azt, hogy hasonló követelési többlete van tartozásával szemben, ami tehát készpénzben volna kiegyenlitendő; mert ha ez az ország évenként jelentékeny kamatot, osztalékot, járadékot stb. tartozik a külföldnek fizetni, úgy rendszerint évenként árukiviteli többlete lesz és még sem fog egyenértékű nemes ércet helyette behozni.¹⁾ Tehát a „kedvező“ külkereskedelmi mérleg tényleg kedvezőtlen gazdasági helyzetnek lehet folyománya, ha az árukivitel azért haladja meg az árubehozatalt, mert az ország évenként sok kamatot tartozik fizetni a külföldnek (pl. Magyarország). A „kedvező“ és „kedvezőtlen“ kifejezések helyett tehát megfelelőbb „aktív“ és „passzív“ külkereskedelmi mérlegről beszélni.

Az előadottakból kitűnik, hogy a külkereskedelmi mérleg alakulásából csak akkor lehetne arra következtetni, hogy az országnak nemes ércel kiegyenlitendő követelése vagy tartozása keletkezett-e a külfölddel szemben, ha az áruforgalom mellett nem volna a nemzetközi értékforgalomnak egyéb alakja. Tagadhatatlan tehát, hogy a régi merkantilizmus idejében volt bizonyos jogosultsága annak a felfogásnak, hogy az árukiviteli többlet nemesérc-behozatallal jár, mert ha abban az időben történtek is az országok közt olyan fizetés-teljesítések, amelyek nem az

1) *Lexis* id. ért. 323. lapon.

árakereskedelemből, hanem pl. államkölsönökből stb. kifolyólag származtak, ezek oly jelentéktelenek és átmeneti jellegűek voltak, hogy alig jöhettek számba. A jelen korban a külföldön felvett államkölsönök és a külföldi tőkével eszközölt beruházások után egyre nagyobb összegeket fizet a belföld kamat és osztalék címén a külföldnek, holott a korábbi időkben e címen a külföldre kifolyó fizetések csekélyek és az áruforgalom összegéhez viszonyítva elenyészőek voltak. Ily körülmények között, vagyis amikor a nemzetközi értékgazdaságot az áruforgalom csaknem kizárólag képviselte, inkább irányadónak lehetett tekinteni a külkereskedelmi mérleg alakulását a nemes érc nemzetközi forgalmára. A régi merkantilizmus idejében tehát bizonyos jogosultsággal bír ez álláspont, idővel, amint a nemzetközi értékgazdaság egyre többoldalú lett, mind tarthatatlanabbá vált. Ma már — amint láttuk — a külkereskedelmi mérleg alakulása és a nemes érc forgalma között összefüggés nincs és következtetni egyedül a külkereskedelmi mérleg alakulásából az ország gazdasági helyzetének előnyös vagy hátrányos voltára nem lehet,¹⁾ hanem figyelembe veendő az egyéb nemzetközi kölcsönös fizetési kötelezettségek is.

Ma az árukivitel nem egyedüli követelése, az árubehozatal pedig nem egyedüli tartozása a belföldnek a külfölddel szemben.

A hitelgazdaságnak évről-évre fokozódó kiterjedése mellett, az áruk kivitelétől és behozatalától megkülönböztetendő olyan értékek nemzetközi forgalma is számba veendő, — ha valamely országnak a többi országokkal szemben fennálló követelését és tartozását üsmerni akarjuk, — amelyeknek számszerű megállapítása és feltüntetése részben vagy egészen keresztül nem vihető, mert ez értékeknek forgalma az egyes országok között ellenőrizhetetlen. Így a kivitt áruk szállítási költsége, a külföldön elhelyezett tőkék

¹⁾ *Fellmeth*: „Zur Lehre von der internationalen Zahlungsbilanz. Heidelberg 1877.“ (21. lap).

kamatai, a belföldön tartózkodó idegenek kiadásai stb. milliókra menő nemzetközi követelések és tartozások gyanánt jelentkeznek, amelyeknek a külkereskedelmi mérlegben nyoma sincs és amelyeket találóan nevezett el *Giffen* „láthatatlan“ kivitel és behozatalnak (invisible export),¹⁾ *Foville* pedig szellemesen „inkognitó“ forgalomnak. („Des dizaines, des centaines de millions, des milliards peuvent traverser les frontières et faire le tour du monde incognito“).²⁾ Valamely országnak a külfölddel szemben fennálló összes fizetési kötelezettségét, illetve összes követelését nem az áruforgalomra szorítkozó kereskedelmi mérleg, hanem az u. n. nemzetközi fizetési mérleg tünteti fel. A fizetési mérleg („Zahlungsbilanz“) elnevezést a német irodalomban *Soetbeer* használta először.³⁾

A fizetési mérleg valamely országnak a külfölddel szemben fennálló összes követelése és tartozása között lévő viszony. Ha az egyenleg tartozást mutat, úgy az ország a külföldnek adósa, ha követeléssel zárul a mérleg, úgy hitelezője. A nemzetközi fizetési mérleg egy bizonyos ország és a külföld összes gazdasági forgalmának eredményét tünteti fel egy bizonyos időszakban pénzügyben kifejezve, a forgalom egyes kategóriái szerint eselekvő és szenvedő tételekben rendezve.⁴⁾ Eszerint a fizetési mérleg felvilágosi-

¹⁾ *Robert Giffen*: „The Excess of imports.“ (Journal of the Royal Statistical Society. Vol. LXII. Part. I. London 1899. 4. lapon); továbbá: „The use of import and export statistics.“ (Essays in Finance. Second series. London 1887. 188. lapon).

²⁾ *A. de Foville*: „Les éléments de la balance économique des peuples“ (International Statistical Institute. 10th session. London, 31st July to 5th August 1905. 7. lap).

³⁾ *Id. m.* 733. lap. *Bastable* figyelmeztet arra, hogy James Steuart már használta a „fizetési mérleg“ kifejezést (balance of payments) a nélkül, hogy e fogalmat kifejtette volna (*id. m.* 74. lap).

⁴⁾ *L. Dr. Gruber Ignác* osztályfőnök és egyetemi tanárnak nagybecsű és kimerítő jelentését a kérdésről: „Bericht betreffend eine Statistik der inter-

tást nyújt az országok között fennálló kölcsönös kötelezettségek és követelések mibenlétéről és mérvéről, amint ezek egy bizonyos időre vonatkozólag számszerű kifejezésre jutnak. A fizetési mérleg az ország nemzetközi fizetési kötelezettségeinek és követeléseinek tükré. Nem az ország határain belül lebonyolódó gazdasági forgalomból keletkező követelések és tartozások számszerű kifejezője, mint amelyek végeredményben a nemzeti jövedelemnek csak megoszlását befolyásolják, hanem az ország és a külföld között végbemenő külső gazdasági forgalomból származó kölcsönös kötelezettségeket tünteti fel, amelyek a nemzeti jövedelem mérvére is befolyást gyakorolnak. Ennélfogva a nemzetközi fizetési mérleg egyenlege, ha követelést mutat, úgy a nemzeti jövedelem egyik eleme gyanánt ennek leltárába felveendő; ha ellenben tartozást tüntet fel, úgy a nemzeti jövedelemből levonandó tételt képez.¹⁾

A nemzetközi fizetési mérleg aktív és passzív tételeinek egybevetése után mutatkozó egyenleg, — mely évről-évre változó, —

nationalen Zahlungsbilanz“. (International Statistical Institute. 10th session, London, 31st July to 5th August, 1905. 4. lap.) „Eine Zahlungsbilanz — írja *Gruber* találón — stellt sich gewissermassen als ein Niederschlag von Verkehrsergebnissen dar.“ (u. ott 3. lapon).

¹⁾ L. bővebben *Fellner F.* „A nemzeti jövedelem becslése. Budapest 1903. (4. és 23. lapon).

Grunzel: „Der internationale Wirtschaftsverkehr und seine Bilanz. Leipzig, 1895“ c. egyébiránt sok önállósággal írt művében (164. lapon) a kereskedelmi és fizetési mérleg mellé, a gazdasági mérleg fogalmát sorolja harmadiknak. A külforgalom szerinte áruforgalomból (kereskedelmi mérleg), továbbá pénz- és értékpapírforgalomból (fizetési mérleg) áll; amihez még az immateriális javak forgalma (munkaerő stb.) számítandó. A belföldi termelés és fogyasztás csereértékének különbözete a belső gazdasági mérleg, aminek folyamánya a külső gazdasági mérleg, vagyis a közgazdaságnak összes gazdasági vonatkozása a külföldhöz. A gazdasági mérleg fogalmának ilyen felállítása — nézetünk szerint — céltalan; mert a nemzeti jövedelem mérvének időbeli változása fedezi e fogalom tartalmát. Ugyanis, ha egy nép többet fogyaszt értékben, mint amennyit termelt, úgy a fogyasztási többletet a külföldről szerezte be,

ha tartozást mutat, az adós ország részéről nem egyenlítették ki szükségképen, ha pedig követeléssel zárul, úgy azt a hitelező ország nem mindig hajtja be. Erről később még bővebben lesz szó.

A nemzetközi fizetési mérleg a legkülönbözőbb elemekből, tételekből áll, amelyek végeredményben azonban csak áru-, pénz- és munkaszolgáltatásból származnak.

A nemzetközi gazdasági forgalomnak legnagyobb része a külkereskedelem útján lebonyolódó *áruforgalomra* esik; a kivitel és behozatal közötti különbszet képezi a fizetési mérleg egyik tételét. Még pedig az árukiviteli többlet — tekintettel arra, hogy követelés gyanánt jelentkezik a külfölddel szemben — aktívum, az árubehozatali többlet, — mert tartozást jelent a külfölddel szemben — passzívum gyanánt veendő fel. Természetes, hogy a belföldnek az egész külfölddel szemben mutatkozó áruforgalma jön tekintetbe, nem pedig az egyes országokkal külön lebonyolódó rész-forgalom, mely a végeredménnyel ellentétes is lehet. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a külfölddel végbemenő áruforga-

tehát ennyivel eladósodott. A nemzeti jövedelem fogalmában a belföldi termelés és a külföldi forgalom eredménye együttesen jelentkezik. A fogalomnak — *Gunzel* adta — részletezése céltalan. *Gunzel* nyomán többen foglalkoznak a „gazdasági mérleg“ fenti értelemben vett fogalmával. Így *Martens*: „Die Einwirkungen des Werte-Verkehrs mit dem Auslande auf das Volksvermögen und den Volkswohlstand (Generalbilanz der Volkswirtschaft. (Berlin, 1897.“ című munkájában (30. lapon); továbbá: *Nicklisch*: „Handelsbilanz und Wirtschaftsbilanz. Magdeburg“ című munkájában (58. lapon).

Legújabbán igen becses monografiával gazdagította az idevágó irodalmat *A. Sartorius Freiherr von Waltershausen*: „Das volkswirtschaftliche System der Kapitalanlage in Auslande“ Berlin 1907. című művében. Megkülönbözteti a fizetési mérleget a követelési mérlegtől (Forderungsbilanz). Utóbbi az ország és a külföld között fennálló kölcsönös követelések és tartozások egyenlegét mutatja, holott a fizetési mérleg a követelési mérlegnek azokat a tételeit foglalja magában, amelyek után tényleges fizetések teljesítendők. Aktiv követelési mérleg mellett tehát lehet passiv fizetési mérleg, ha pl. sok értékpapírt kell egy országnak rövidesen felvenni a külföldről. (Id. m. 73. és 108. lapokon).

lom egy része lebonyolódik anélkül, hogy az államhatóság arról tudomást szerzett, mint csempészet, határforgalom stb. esetén. Az áruforgalomról vezetett hivatalos statisztikai kimutatásokban természetesen ezek az értékek nem szerepelnek.

A nemzetközi fizetési mérlegnek további jelentékeny eleme a *nemes fém és értékpapír* kiviteléből és behozatalából származó különbözet. Minél tökéletesebb és szervezettebb valamely országban a hitel- és pénzügy, annál nagyobb arányokat ölt az értékpapír-forgalom a nemesérc-forgalom rovására. A nemesérc-forgalomról a fizetési mérleg szempontjából különbség teendő, vajjon a nemesfém ipari célokra szolgáló áru gyanánt jelentkezik-e, vagy pedig mint fizetési eszköz képezi a forgalom tárgyát. A fizetési mérlegbe a nemesérc-forgalom csak annyiban állítandó, amennyiben árut képez.

A belföld által a külföldnek hitelezett összegek, amelyek értékpapírokból inkorporálva képezik a forgalom tárgyát, a fizetési mérleg cselekvő tételét alkotják, ellenben a külföldtől felvett kölcsönök — mint adósság — passzívumot jelentenek. Az ilyen kölcsönműveletnél — a nemzetközi fizetési mérleg szempontjából — megjegyzendő a következő. Ha valamely állam kölcsönt bocsát ki, úgy a külföld, mely hajlandó hitelezni, mindaddig, míg a kölcsön igénybe véve, tényleg felvéve nincs, adósa a kölcsönvevő országnak, ez pedig annak hitelezője,¹⁾ mert a kölcsönt nyújtó ország tartozik a kölcsönösszeget szolgáltatni. A külföldön kölcsönt felvevő ország a külföldi tőkét, mindaddig, míg az teljesen be nem folyt, követelés gyanánt állítja a fizetési mérlegbe. Vagyis egy külföldi kölcsön a fizetési mérlegre kedvezőtlenül hat; de nem a kölcsönt felvevő, hanem a hitelező ország fizetési mérlegére,

1) L. C. F. Bastable id. m. 74. lap; G. J. Goschen: „Théorie des changes étrangers.“ Traduction et introduction par M. Léon Say. 4e édition. Paris 1896. 87—88. lap.

mert az kapja, ez pedig szolgáltatja az összeget. Habár a kölcsön végül visszafizetendő is, mindazáltal a hitelügylet megkötésekor a kölcsönvevő országra kivitel, a hitelező országra behozatal gyanánt hat; amaz tényleg a kötvényeket, az adósleveleket (értékpapirokat) kiviszi, amiket a hitelező tőkések saját országukba behoznak. A külföldön felvett kölcsön, a fizetési mérleg szempontjából, a kivitel emelkedésével azonos hatásu. Magyarország, mikor külföldi tartozása oly nagy lett, hogy kötelezettségének készpénzküldéssel vagy a kivitel emelésével eleget nem tehetett, tartozásának kiegyenlítése végett, kölcsönfelvételhez nyult; állami kötvények kivitelével volt kénytelen külföldi hitelezőit kielégíteni. Tehát egy ország fizetési mérlegének passzív egyenlege értékpapírkivitellel (adósság kontrahálásával) fedezhető. A belföldön már elhelyezett idegen tőke évi kamatja — a most említett esettel szemben — a kölcsönt nyújtó ország fizetési mérlegében — aktívum; az adósságot előzőleg felvett országban passzívum. Ugyanez áll a törlesztésre vonatkozólag is. A törlesztést teljesítő ország fizetési mérlegében a visszafizetett összegek passzívumot képeznek. A magánkölcsönök esetén is ez veendő figyelembe.

Ugyanez áll az idegen tőkének belföldön történt befektetéseit után külföldre fizetendő osztalékok tekintetében is. A belföldi ipari és kereskedelmi vállalatokba, közlekedési intézetekbe beruházott idegen tőkékre eső osztalékok a fizetési mérleg passzív tételei; az érdekelt külföldi ország fizetési mérlegében azonban cselekvő tételt képeznek.

Minthogy az értékpapirokban (államkölcsönkötvényekben, elsőbbségi kötvényekben, záloglevelekben, községi kölcsönkötvényekben, ipari-, kereskedelmi-, közlekedési- és hitelvállalatok részvényeiben és egyéb kibocsátásaiban) a legkülönbözőbb természetű követelések inkorporálva jelentkeznek, ennél fogva ha ezek az értékpapírok belföldiek kezéből külföldiek kezébe mennek, vagy fordítva, külföldről belföldre kerülnek: mint a nemzetközi fizetési

mérleg tételei, jelentékenyen befolyásolják ennek alakulását. Az értékpapírok tétele korunkban oly méreteket ölt az egyes országok fizetési mérlegeiben, hogy hatásában felér az áruforgalommal, sőt azt jelentékenyen is szárnyalja.

Valamely ország fizetési mérlegének megállapításánál nem az adóssági tőkék, hanem az utánuk teljesítendő évi szolgáltatások, tehát a kamatok és tőketörlesztési hányadok veendők számításba. A kamat, osztalék és tőketörlesztés címén fennálló kölcsönös követelések és tartozások még távolról sem meritik ki a nemzetközi értékgforgalmat.

A nemzetközi áruforgalommal kapcsolatosan is keletkeznek követelések és tartozások a bel- és külföld között. Nevezetesen a vasuti és hajózási forgalomban felmerülő *áru fuvarozási költségek*. A belföldi vasutak és hajózási vállalatok által a külföld számlájára szállított áruk fuvar költségei a fizetési mérlegben aktiv tételt képeznek, míg a külföldi szállítási vállalatok által a belföld terhére továbbított áruk után lerótt fuvar költségek — mint a külföldet illető fuvar nyereség — a tartozási rovatba könyvelendők. Hasonló elbírálás alá esik a nemzetközi *személyszállításból* eredő bevétel és kiadás, amely az egyre jelentékenyebb arányokat öltő vándormozgalom és idegenforgalom következtében egyre jelentékenyebb tételt jelent. Így pl. Angliának a nemzetközi hajófuvarozási üzletből évenként több mint 70 millió font sterling nyeresége van a külföldtől.¹⁾

A vasuti és hajózási forgalom terén még egyéb nemzetközi fizetések is merülnek föl, mint pl. a Szezei-csatornán átmenő hajók által térítendő illetékek, vagy nálunk a Vaskapunál szedett illetékek. — Hasonlóképpen a külföldön bérbeadott vasuti kocsik után szedett, illetve az idegen kocsihasznaát után fizetett bérleti díjak. — Itt említjük meg azokat a jelentékeny összegeket, ame-

¹⁾ L. Robert Giffen: „The excess of imports.“ (Journal of the royal statistical society. Vol. LXII. Part. I. 1899. 35. lap).

lyeket a külföldön vásárolt, vagy ott épített hajókért fizetnek egyes országok; mert erről a tételről sem szabad megfeledkezni, ha az áruforgalmi statisztikában — mint pl. nálunk — az felvéve nincs.

Tekintettel arra, hogy a *vándormozgalommal* és *idegenforgalommal* kapcsolatban egyre nagyobb a nemzetek közt lebonyolódó értékgépezet, nem szabad figyelmen kívül hagyni a kívándorlók által magukkal vitt és a hátrahagyottak által esetleg a kívándorlók után küldött összegeket, amelyek a fizetési mérleg passzívumai; sem pedig az országba haza küldött és a visszavándorlók által magukkal hozott megtakarításokat, amelyek a fizetési mérleg aktív oldalát gyarapítják. A gazdasági tevékenység helyváltozását jelentő kívándorlástól megkülönböztetendő a szórakozás, gyógyulás, tanulmány stb. végett, tehát nem kereseti céllal kapcsolatos utazási forgalom, amelynél a belföldieknek kiadásai a külföldön a fizetési mérleg tehertétele, míg az idegeneknek belföldi tartózkodásával kapcsolatos kiadásai annak aktív tétele gyanánt jelentkezik. Olaszország fizetési mérlegében az idegenforgalom évi 306 millió lira követelést mutat.¹⁾

Az ország határain kívül folytatott *kereseti tevékenységből* is származnak a nemzetek közt kölcsönös követelések és tartozások. Így belföldi biztosítótársaságok és egyéb vállalatok külföldre és idegen biztosítótársaságok és vállalatok belföldre is kiterjesztik üzleteiket. Az idegen országban elért üzleti nyereség, amennyiben a belföldre folyik, a fizetési mérlegben aktivumot jelent. Itt említendő a szabad foglalkozást folytatók (orvosok, színészek, zeneművészek, tanítók, technikusok stb.) külföldi tevékenységből az országba folyó összegek és viszont a külföldnek így származó követelései.

¹⁾ L. Bodio érdekes tanulmányában Olaszország gazdasági hasznát az idegenforgalomból évi 306 millió lirára becsüli. („Sul Movimento dei forestieri in Italia e sul denaro che vi spendono.“ *Giornale degli Economisti*. 1899. II. 58. lap).

Az idegenek *ingatlanbirtok szerzése* is befolyással van a fizetési mérleg alakulására, mert a külföldiek által szerzett hazai ingatlanok hozadéka, amennyiben külföldre folyik, a fizetési mérleg passzívumát képezi, míg a külföldről e címen befolyó hozadék a mérleg cselekvő oldalára könyvelendő.

További tételei a fizetési mérlegnek azok az összegek, amelyeket egyik ország a másiknak, adók, illetékek, hadisarc, péterfillér stb. címén ró le. A legjelentékenyebb nemzetközi értékátruházás, amelyet eddig tapasztaltunk, az az 5 milliárdnyi hadisarc, amelyet Franciaország fizetett Németországnak.¹⁾

Franciaország köteles volt — a Varseilles-ben 1871 február 21-én létrejött békepontozatok értelmében — Németországnak 5 milliárd frankot fizetni, meghatározott részletekben és időpontokban 3 év alatt. Az utolsó 3 milliárdos részlet 1874 március 2-án volt esedékes; utána 5% kamat is volt térítendő, amihez még költségek is járultak. Ugy, hogy az egész tartozás 5,315,758.853·29 frankra emelkedett. Ebből (a keleti vasut átengedése és egyéb rekompenzáció fejében) levonandó volt 325,098.400 frank, a francia jegybank jegyeiben fizethető volt 125 millió frank, úgy, hogy készpénzben vagy német értékekben 4,851,046.678·44 frank volt fizetendő, a tranzakcióval járó költségeken felül. A fizetéshez szükséges összegeket Franciaország részint nagy államkölcsönök felvételével (a jegybanknál és járadékok kibocsátása útján), részint a költségvetés terhére szerezte be. A rendelkezésre álló összegeket Franciaország hogyan juttatta Németországba?

¹⁾ Az egész műveletet megvilágítja az a híres jelentés, amelyet *Leon Say* terjesztett 1874. augusztus 5-én a francia nemzetgyűlés elé. („Rapport fait au nom de la commission du budget de 1875 sur le payement de l'indemnité de guerre et sur les opérations de change qui en ont été la conséquence.“ E jelentést Say egész terjedelmében közzétette függelék gyanánt *Goschen*: „Theorie des Changes étrangers“ című általa fordított művében.)

Franciaország tartozása tőkében, kamatokban és költségekben összesen 5 315,758.853·29 frankra rugott. Ebből :

325,098.400— frank kompenzáció útján rendeztetett,
 125,000.000— frank a Banque de France jegyeivel,
 105,039.145·18 frank német bankjegyekben és ércpénzben,
 273,003.058·10 frank francia aranypénzben,
 239,291.875·75 frank francia ezüstpénzben,
 4,248,326.374·26 frank nemzetközi váltókban egyenlített ki.

Látható, hogy ezt a hatalmas nemzetközi értékátruházást Franciaország 80%-ban váltók útján bonyolította le és az egész pénzügyi műveletet minden zavar és pénzügyi válság nélkül fejezte be a legrövidebb idő alatt. (1871 jun. 1-től 1873 szeptember 5-ig.) Ennek magyarázata az, hogy Franciaországnak külföldi tőkebefektetései révén, különböző értékpapírok alakjában sok követelése volt a külföldtől, amelyet idegen papírjainak eladásával behajtott, továbbá külkereskedelmi mérlegének kiviteli többlete erejéig újabb követelési keletkeztek és a nyilvános aláírásra bocsátott kölcsönök felvételével a külföldi tőke is nagy mérvben rendelkezésre állott.¹)

Megösmervén a fizetési mérleg lényegét és elemeit, áttérünk annak megvilágítására, hogyan egyenlített ki a fizetési mérleg egyenlege?

2. A nemzetközi fizetési mérleg egyenlegének kiegyenlítése.

Ha valamely országnak a külfölddel szemben fennálló összes követelését és tartozását egybevetve, a külföld javára követelési többlet mutatkozik, úgy azt ki kell egyenliteni, illetve ren-

¹) L. *Fellmeth*: id. m. 111. lap; *Say*: Rapport etc. 360. lap.

dezni. Ez igen különböző módon történhetik.¹⁾ Először is ércpénzben. A kiegyenlítésnek ez az alakja csak akkor vehető igénybe, ha csekély összegről van szó. Ha a kiegyenlítendő külföldi követelés nagyobb összegre rug, úgy azért nem bonyolítható le nemesérc-fizetéssel a tartozás kiegyenlítése, mert a nemesérc nagy részét a belföldi forgalom tartja lekötve és a nemes fémnek a belföldi forgalomból való nagyobb mérvű kivonása ellen a jegybankok, mint a nemesérc forgalom legfőbb irányítói, kamatláb-emeléssel védekeznek. A nagyobb mérvű nemzetközi kötelezettségek kiegyenlítése, illetve rendezése ennél fogva nem történhetik készfizetéssel (kivéve természetesen a nemesérceket termelő országokat, amelyeknek legfőbb kiviteli cikke a nemes fém, mint áru). Kérdés tehát, hogy a nemesércfizetés helyett hogy tesz eleget fizetési kötelezettségének az ország? A papírpénz csak a belforgalomban helyettesíti a fémpénzt, de nem használható a külföldi fizetésnél. Tehát a kiegyenlítés papírpénzzel sem történhetik.

A fizetési mérleg tartozási egyenlegét az adós ország tulajdonképpen nem egyenliti ki, hanem rendezi. Azaz nem készfizetéssel egyenliti ki, hanem vagy fizetési kötelezettségének prolongálásával és így állandósításával, vagy újabb adósságok kontrahálásával rendezi; más szóval, régi adósságát újabb adósságok felvéte-

¹⁾ *A. Sartorius Freiherr von Waltershausen*: „Die Handelsbilanz der Vereinigten Staaten von Amerika.“ Berlin 1901. (39. lap); és „Das volkswirtschaftliche System der Kapitalanlage in Auslande.“ Berlin 1907. (84. lap); *Földes*: id. m. 188; *Gide*: id. m. 293; *Joseph Neuwirth*: „Zollpolitik und Handelsbilanz.“ Wien 1875. (25. lap); *Dr. Leon Ritter von Bilin'ski*: Über internationale Zahlungen.“ Vortrag in der Festsitzung des IV. polnischen Juristen- und Volkswirtetages zu Krakau am 2. Oktober 1906. (2. lap); *Lexis*: „Handel“ (Schönberg: Handbuch der Pol. Oekonomie. Zweiter Band. 2.—324. lap); *C. Heiligenstadt*: „Die internationalen Goldbewegungen etc.“ (Schmoller: Jahrbuch f. Gesetzgebung, Verwaltung u. Volkswirtschaft. 1894. 498. lap).

lével törleszti. Ennek a folyamatnak megvilágítására szolgáljanak a következők.

Ha valamely országnak árukiviteli többlete van és ez nem használandó fel egyéb tartozásának törlesztésére, azaz kiegyenlitendő követelést képez, úgy a kiegyenlítés, helyesebben a rendezés, a tartozás állandósítása útján is mehet végbe, még pedig oly módon, hogy az exportáló hitelezők az árukivitelből származó követeléseik erejéig váltókat kapnak és e váltókon alapuló követeléseiket azoknak a külföldi bankoknak, amelyek az áruváltókat a külföldi adósoktól behajtották, hitelezik; azaz a realizált váltókövetelések összegét a külföldi bankok nem kénytelenek a hitelezőknek megküldeni, hanem az így náluk hagyott összegek fejében csak kamatot fizetnek. Az árubehozatalból származó tartozások tehát nem szükségképpen készpénzben kiegyenlitendő összegek, hanem az exportáló hitelezőknek állandóbb jellegű követeléseivé is válhatnak, amelyek után kamatot huznak. Ugyanigy nem szükségképp egyenlitendők ki az egyéb címeken, mint a nemzetközi fuvarozásból, értékpapír-kamatokból stb. származó követelések.

Szóval, ha valamely országnak a külföldön kiegyenlitendő tartozásai vannak, úgy azok ott állva maradhatnak és az adós külország csak a kamatokat fizeti, vagy pedig — ami még gyakoribb — a hitelező ország a követeléseit az adós külország vállalataiba fekteti, részvények vásárlása, részesedési ügyletek alakjában, vagy pedig követeléseit állami, községi kötvényekbe, záloglevelekbe vagy egyéb értékpapírokba fekteti. Azaz, a hitelező ország nem kívánja, hogy követelése készpénzben (nemes ércben) egyenlítették ki, hanem követelése erejéig az adós országtól értékpapírokat vásárol. Tehát az adós ország a külfölddel szemben fenálló tartozását — nemesérc-küldés helyett — értékpapír-kivitellel is törlesztheti. Az értékpapír-kivitel tulajdonképpen újabb és továbbbi eladósodást jelent és ha valamely passzív fizetési mérleggel rendelkező ország a tartozási egyenleget cimlet-kivitellel egyenliti

ki, úgy a rendezésnek ez a módja a fizetési mérleg további roszszabodását jelenti.

Nemzetközi követelések és tartozások alapját azonban nem csak az áru-külkereskedelem képezi. Ettől függetlenül is létesülhetnek nemzetközi kötelezettségek. Így ha az állam, törvényhatóságok, községek vagy egyéb jogi személyek kölcsönöket a külföldön vesznek fel, más szóval, a külföldön bocsátanak ki kötvényeket, vagy pedig, ha részvénytársaságok alapítása külföldi tőke segítségével történik és így a részvények külföldön találnak elhelyezést, úgy a külföldnek a cimletek ellenértékét ki kell egyenlíteni, ami szintén a fenti módon történik; azaz nem szükségképpen nemesére folyik a cimletek fejében az országba. Hanem, az esetben, ha a cimleteket vásárló hitelező országnak követelése van már előbb kivitt áruk fejében az adós (tehát a cimleteket eladó) országtól, úgy ez a követelése fog a cimletek vételárának kiegyenlítésére szolgálni, még pedig olyformán, hogy az adós országban fennálló különböző követeléseit átutalja a cimletek vételára fejében. Az adós országgal fennálló kereskedelmi összeköttetésnél fogva a hitelező országnak az a követelése is szolgálhat a cimletek vételárának kiegyenlítése gyanánt, amely az ezután exportálandó áruk fejében fogja a hitelező országot megilletni. Így pl. ha a magyar hitelintézetek egy évben 25 millió korona záloglevelet adtak el Németországnak, a németek e záloglevelek vételárát a már általuk Magyarországra szállított árukból folyó és Magyarországra szóló váltók egész sorában megtestesült követeléseikkel vagy a még ezután szállítandó árukkal egyenlítik ki. Szóval, követelések követelésekkel egyenlítettnek ki. E követelések tulnyomó részben értékpapirokban — és mint említettük — főleg váltókban vannak inkorporálva, amely váltók (devizák) a nemzetközi fizetések főszeközét képezik. A nemzetközi váltók szerepéről a fizetési mérleg kiegyenlítése körül külön fogunk még szólni.

A nemzetközi fizetési mérleg tartozási egyenlegének újabb

adósságok felvételével történő rendezése — mint említettük — a mérleg rosszabbodásával jár. Tehát a kiegyenlítésnek ez a módja nem lehet állandó, nem gyakorolható évről-évre, hanem csak átmeneti rendezést képezhet. Végre is a külfölddel szemben fennálló tartozást vissza kell fizetni, ami a fizetési mérleg passzív egyenlegének fokozatos csökkenésében fog gyakorlatilag kifejezésre jutni. Ezt pedig a külfölddel szemben eladósodott ország úgy biztosíthatja, ha nemzetközi követeléseit szaporítja és lehetőleg kerüli, hogy a külfölddel szemben újabb tartozásai keletkezzenek. Ily módon a rendelkezésére álló nemzetközi követeléseivel fokozatosan törlesztheti fizetési mérlegének tartozási egyenlegét.

Valamely ország fizetési mérlegének tervszerű javítása csak évek hosszú során át folytatott, a külfölddel szemben fennálló követelések emelkedésére vezető, körültekintő közgazdasági politikával, a népességnek a belföldi tőke gyarapítását biztosító takarékoságával érhető el, azaz az országnak nem szabad többet fogyasztania, mint amennyit termel, sőt a termelés eredményének egy részét is tőkeerejének fokozására és külföldi tartozásának törlesztésére kell felhasználni. Mert ellenkező esetben a termelés egész feleslege a múlt adósságai által lenne felemésztve.

A tartósan passzív nemzetközi fizetési mérleg az országra nézve közgazdasági és politikai szempontból hátrányos. Rendszeresen az agrár-jellegű országoknak van passzív fizetési mérlege, míg az ipari és kereskedelmi államok fizetési mérlege tartósan aktív.¹⁾ A passzív fizetési mérleg hátrányos hatásai nem mindig érvényesülnek. Erős gazdasági fellendüléskor, ha a nyersanyag termelése évről-évre gyarapodik és egyéb kedvező konjunktúrák is érvényesülnek, úgy a termelési fölösleg a fogyasztással szemben a belföldön oly jelentékeny lehet, hogy a külfölddel szemben fennálló eladósodás dacára a tőkeképződés gyorsan ölthet nagy mérvet. Az

¹⁾ von *Waltershausen*: id. m. 86. lap.

adós ország külföldi esedékes tartozásait a kiviteli többlet alapján keletkezett új követelésekkel és egyéb teljesítmények ellenértékével törlesztheti és ha külföldön elhelyezett cimletei nem kerülnek tömegesen beváltás-végett vissza a belföldre, úgy a fizetési mérleg kedvezőtlen alakulása nem fog hátrányos hatással járni. De ha az aratási eredmények nem kielégítőek és a külföld tömegesen küldi vissza a belföld papírjait, úgy az az ország az esedékes tartozásait a külfölddel szemben nem képes törleszteni, kénytelen meghosszabbítani az esedékességi időt, esetleg újabb adósságok felvételével rendezni kötelezettségeit.

Ha azonban a külföldi hitelezők a tartozások prolongálására nem hajlandók és újabb kölcsönök felvételére nem áll rendelkezésre a külföldi pénzpiac, úgy a fizetések tömeges beszüntetése áll be egyesek, társulatok és testületek részéről, ami a fizetési mérleg passzív egyenlegének — leírások útján való — csökkentésére vezet ugyan, de az ily országok papírjait igen nehéz a külföldön eladni, váltóik is csak nagy árfolyamvesztéssel értékesíthetők, szóval, az ily hitelvesztett országok évek hosszú során át nem számíthatnak a nemzetközi hitelre és tőke hiányában gazdasági haladásukban visszamaradnak.¹⁾

Minden passzív fizetési mérleggel rendelkező országnak tehát oda kell törekednie, hogy a külfölddel szemben fennálló tartozásait pontosan egyenlitse ki és azoknak fokozatos csökkentésével a nemzetközi gazdasági forgalomban függőségi helyzetéből kikerüljön. Ennek elérésére szolgáló eszközök közül első sorban az árukivitel fokozása jön tekintetbe, mert ez a legelőnyösebb az adós országra nézve. Az árukivitel jelentékeny haszonnal jár.²⁾ Természetes, hogy nemcsak a hitelező országba, hanem az egész kül-

1) *G. J. Goschen*: „*Theorie des changes étrangers*.” Paris 1896. 137.

2) *Fellmeth*: id. m. 35. lap.

földre irányuló árukivitel jön tekintetbe, mert az így keletkező követelések alapján váltókkal fog rendelkezni az exportáló adós ország, amelyekkel tartozását kiegyenlítheti. Nemzetközi váltóállományát az adós ország nemcsak árukövetelései alapján, hanem egyéb szolgáltatásai és aktivumai révén is szaporíthatja, ami szintén fizetési mérlegének passzív egyenlegét fogja csökkenteni.

Ha az adós ország nem a kivitel fokozásával, sem egyéb aktivumaival nem képes összes kötelezettségeinek eleget tenni, úgy újabb adóssággal kénytelen esedékes tartozásait kiegyenlíteni, pl. oly módon, hogy a hitelező ország esedékes követeléseit az adós ország cimleteinek megvételére fordítja. Újabb adósság felvételével is csökkentheti az ország tartozásait, ha az valóban produktív célra fordíttatik. Mert a külföldnek fizetendő kamatot túlhaladó hozadék az adósság résztörlesztésére fordítható és így a fizetési mérleg tartozási egyenlegének redukálására vezet.

A nemzetközi fizetések túlnyomó részben tehát nem pénzben (nemes ércben), hanem pénzhelyettesítő eszközökkel (váltókkal, chequekkel, utalványokkal, átutalásokkal, szelvényekkel, stb.) teljesíttetnek. A nemzetközi értéktáruházas legfőbb alakja a váltó. Váltókkal bonyolítják le a nemzetközi forgalomban a fizetések legnagyobb részét, tehát a fizetési mérleg egyenlegét is első sorban váltóküldéssel rendezik.

Mint hogy a nemzetközi értékforgalomból származó követelések és tartozások kiegyenlítésének legfőbb eszköze a váltó, mint hogy továbbá a váltó ára — mely annak árfolyamában jut kifejezésre — és a fizetési mérleg alakulása szoros összefüggésben vannak egymással, ennél fogva közelebbről elemeznünk kell a nemzetközi fizetési mérlegnek hatását a külföldi váltóárfolyam alakulására. A külföldi váltóárfolyam állásából viszont megállapítható — ha nem is a nemzetközi fizetési mérleg mibenléte — de legalább a pillanatnyilag esedékes és kiegyenlítendő nemzetközi kölcsönös

követelések és tartozások egymáshoz való viszonya, azaz a nemzetközi fizetések egyenlegének aktív vagy passzív állása. Szólni fogunk tehát a nemzetközi fizetési mérleg és a külföldi váltóárfolyam összefüggéséről, azaz arról, mennyiben lehet megállapítani a külföldi váltóárfolyam állásából a fizetési mérleg alakulását és ezzel kapcsolatban szó lesz a fizetési mérleg megállapításának nehézségeiről.

3. A nemzetközi fizetési mérleg megállapítása és ennek nehézségei.

a) A nemzetközi fizetési mérleg és a külföldi váltó-árfolyam.

A külföldi értékgorgalomban — amint említettük — az egyes országok közt a követelések és tartozások főleg váltók útján egyenlítettnek ki, amennyiben a váltó szolgál fizetési eszköz gyanánt.¹⁾ Még pedig nemzetközi váltó, azaz amely idegen országra szól. Minthogy a nemzetközi fizetések mindenkor nemesérc-értékben teljesítendők, e váltókat ércváltóknak (Devisen) is nevezik. A külföldre szóló váltó tárgyát oly adósság képezi, amelyet egy idegen kontrahált s amely ennek az idegennek hazájában lesz fizetendő és a hitelező vagy a váltó birtokosa által egy bizonyos összeg lefizetése ellen oly valakire ruháztatik át, aki a kérdéses országban pénzt kíván kézhez kapni. A külföldi váltók nem leszámítolás, hanem adás-vétel tárgyát képezik.

A külföldi váltónak mint fizetési eszköznek szerepét a nem-

¹⁾ M. Schraut: „Die Lehre von den auswärtigen Wechselkursen unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Verhältnisse.“ Leipzig 1881. (1. oldal); Gide: id. m. 355. lap.; Wagner: „Der Wechselkurs.“ (Schönberg: Handbuch d. Pol. Oek. I. Tübingen 1896. (487 s. köv); Goschen: id. m. 74. lap.; George Clare: „The ABC of the foreign exchanges“ London 1893. (1 s. köv. lap); Lexis: „Die Volkswirtschaftliche Bedeutung des Wechsels“ (Handwörterbuch der Staatswissenschaften. Band VII. Jena 1901. (697. lap).

zetközi értékgorgalomban a következő művelet világítja meg. Egy magyar kereskedő gabonát visz ki egy német malomnak és a malomra, ennek tartozása erejéig, váltót intéz; egy német gépgyár viszont gépet és gépalkatrészeket szállít egy magyarországi kereskedő-cégnek. Nyilvánvaló, hogy süükségtelen a német malomnak pénzt küldeni a magyar gabonakereskedő részére és viszont a magyar gépkereskedőnek a német gépgyár részére, ha a tartozások egyenlő összegekről szöltak. Mert a magyar gépkereskedő, akinek a német gépgyárnál fizetést kell teljesítenie, egyszerűen meg fogja vásárolni a magyar gabonakereskedőtől az ő tartozásának megfelelő összegről szöló német malomváltót és ezt kiküldi a német gépgyárosnak, aki esedékesség idején a német malomcégnél a váltót beváltás végett előmutatja. Ily módon egy követelés szolgált egy másiknak törlesztésére, minden készpénzfizetés nélkül és így a készpénzküldéssel járó kétoldalú költség, kockázat és a szállítás idejére eső kamatvesztesség elkerülésével kiegyenlítettett az az adósság, melylyel Magyarország tartozott Németországnak és fordítva, anélkül, hogy egy darab arany ment volna egyik országból a másikba. Más szóval, a külföldnek magyar adósa a külföldnek magyar hitelezőjénél és a belföldnek külföldi adósa a belföldnek külföldi hitelezőjénél fizet, tehát a nemzetközi tartozások a honfitársak egymás közötti fizetéseivel egyenlítették ki.

Tudjuk, hogy külföldi váltók nemcsak árukivitelből, hanem hitelügyletekből, kölcsönműveletekből, értékpapireladásokból, kamatszelvevénybeváltásokból, fuvarozási üzletből származó nyereségszámolásokból, utazási forgalomból stb. is, szóval a nemzetközi értékgorgalom legkülönbözőbb viszonyaiból keletkeznek. Általában az összes nemzetközi követelések, mihelyt esedékesekké válnak, mondhatni váltókban konszolidálódnak.¹⁾ Mindezek a váltók milliókra menő darabban, a legkülönbözőbb összegekre kiál-

¹⁾ *Goschen*: id. m. 83. lap.

litva, képezik a forgalom tárgyát. Ezeknek adás-vétele a bankok közvetítésével megy végbe, amelyek az ily váltókat olyanoktól veszik, akiknek követelésük van idegen piacokon és eladják azoknak, akiknek e helyeken fizetéseket kell teljesíteniök.¹⁾

A nagy bankok tárcái tömve lévén a világnak minden piacán fizetendő, legkülönbözőbb összegről szóló váltókkal, szükség esetén, több különböző adós által egy piacon fizetendő váltókat oly tételekben (appoint-ekben) állíthatják össze, hogy azok együtt a külföldi piacon fizetendő összeget képviselik. Minthogy a külföldön fizetést teljesíteni kívánó belföldi kereskedő nem tudja a külföldi váltók bonítását megítélni és kérdés, szívesen fogadja-e az általa fizetésképpen küldött váltókat a külföldi hitelező; továbbá miután nem biztos, talál-e ugyanoly összegű és esedékeségű váltót, mint amire szüksége van, — egyszerűbb, ha a kívánt összegről egy bank ad váltót vagy chequet egy külföldi bankházra és ennek kiküldésével egyenlíti ki tartozását a belföldi kereskedő. Az ilyen u. n. pénzügyi váltót a bank külföldi kereskedelmi váltókkal fedezi, amelyeket ügyfeleitől vagy a tőzsdén vásárol.²⁾ A pénzügyi vagy bankváltók a nemzetközi forgalomban nagy szerepet játszanak. A bankok a kereskedelmi váltóktól függetlenül és ilyenek kínálata nélkül is minden kívánt összegre állíthatnak ki egy idegen országra szóló váltót, csak hogy ha ezt kereskedelmi váltókkal fedezni nem képesek, úgy a bankok számláikat külföldön, amelyeknek terhére történt a váltó kiegyenlítése, másként tartoznak rendezni.

A magyar termelők, kereskedők, bizományosok, gyárosok stb., akik külföldre adtak el árukat, az eladásból kifolyólag váltókat fognak berlini, londoni stb., szóval külföldi vevőikre intézni.,

¹⁾ *Wagner*: id. h. 489.; *Schraut* id. m. 2.; *Gide* id. m. 356. és 280.

²⁾ *Lexis*: „Der internationale Wechselverkehr“ (Handwörterbuch der Staatswissenschaften. VII. Jena 1901. 700 lap).

épp így azok is, akik valamely cimen hitelezői a külföldnek. Ha a váltó esedékessége előtt a váltóbirtokosnak pénzre van szüksége, vagy nem közvetlenül kívánja követelését a külföldön beszédni, bankhoz fordul, amely a külföldre szóló váltót megveszi, illetve leszámítolja.

Az ily módon a bank tárcájába kerülő külföldre szóló váltókat azok fogják megvételre keresni, akiknek a külföldi piacon van kiegyenlítendő követelésük; tehát külföldi árukat importáló magyar kereskedők, cimletkibocsátó intézetek, amelyeknek szelvénybeváltás fejében külföldön fizetendő tartozásaik vannak stb.¹⁾

A külföldre szóló váltók ily módon — a bankok közvetítése útján — tömegesen képezik adásvétel tárgyát. E váltók vételára azonban nem szükségképpen azonos azoknak névértékével, vagyis azzal a pénzüsszeggel, amely a beváltásnál fizetendő. A vételár egyszer magasabb, másszor alacsonyabb a váltó névértékénél, de néha ezzel azonos is. Az a pénzüsszeg, amelyet valamely helyen egy más országra szóló váltóért fizetnek: a váltóárfolyam.

A váltóárfolyam a váltókötelezettek hitelképessége és a lejárat idő hossza szerint ingadozik. A váltó annál hitelképesebb, minél több elismert fizetéképes egyén aláírása van rajta; legbecsültebbek a nagy pénzintézetek által kiállított devizák. A bankváltóknak tehát nagyobb értékük van, mint a kereskedelmi váltóknak²⁾ s így árfolyamuk is rendszerint kedvezőbb. Az éreváltók esedékességi ideje is — a kockázat csökkentése miatt — rendszeren három hónapot meg nem haladhat. De még a látra szóló és a hitelre legérdemesebb, elsőrangú váltók árfolyama is változó

¹⁾ Goschen: id. m. 122 s köv. lap.

²⁾ Lexis: „Die Wechselkurse“. (Handw. d. Staatswissenschaften. Band VII. Jena 1901. (703. lap); Lexis: „Die Technik des Effektenhandels.“ (Schönberg Handbuch der Politischen Oekonomie. Zweiter Band. 2.—263. lap).

napról-napra, a kereslet és kínálat egymáshoz való viszonyának ingadozása szerint.

A külföldi váltókra vonatkozó kereslet és kínálat megérthetése végett, tegyük fel, hogy Magyarország összes évi követelése a külföldtől (árú kivételből, vándormozgalomból, kamatokból stb.) 1280 millió korona, míg tartozása a külfölddel szemben (árubehozatal, kamatok és tőketörlesztés, külföldre folyó osztalékok, idegen kézben lévő ingatlanok hozadéka stb. címén) 1480 millió korona évenként. Nyilvánvaló, hogy annyi külföldre szóló magyar váltó, azaz külföldi tartozásról szóló magyar kézben lévő váltó, mint amennyire szükség van, nem lesz található, mert külföldön fizetendő — és magyar hitelezők kezében lévő ilyen nemzetközi váltókat csak 1280 millió korona erejéig kínálhatnak, holott 1480 millió korona ily váltókra volna szükség. Mindazok tehát, akiknek ily váltókra azért van szükségük, hogy azoknak kiküldésével külföldön kiegyenlítsék tartozásaikat, e papírok megszerzése végett versenyre kelnek, ajánlati többlettel lépnek fel és a külföldre szóló váltó árának emelkedő irányzata lesz. Egy 5000 márkás Berlinre szóló váltóért 5010 vagy 5015 márkát adnak (koronában). Vagyis a váltóárfolyam parin felül lesz. — Említettük, hogy a bankok kereskedelmi váltók hiányában pénzügyi váltókat állítanak ki egy bizonyos országra, de ezeknek kereskedelmi váltókkal való fedezhetése hiányában, az ily váltókért külön jutalékot kötnek ki. A pénzügyi váltókat a bankok — ha a külföldön részükre engedélyezett hitelösszeget kimerítették — harmadik országra szóló váltók kiküldésével fedezik. Ha pl. Magyarországon kimerült a Németországra szóló kereskedelmi váltók készlete, úgy ha fölösleg van New-Yorkra szóló váltókban, amit ezek alacsony árfolyama mutat, és a new-yorki ércváltó éppen kedvezően áll a berlini piacon, úgy a magyar bank Berlinre szóló intézvényeit legcélszerűbben úgy fogja fedezni, ha a budapesti tőzsdén amerikai váltókat vásárol és azokat Berlinben eladja.

Viszont, ha felteszszük, hogy Magyarország összes évi tartozása a külfölddel szemben csak 1280 millió korona, ellenben összes követelése 1480 millió korona, úgy bizonyos, hogy külföldi tartozásról szóló magyar kézben lévő váltót bőségesen fognak kínálni, mert összesen 1480 millió korona áll belőlük rendelkezésre, holott az értékforgalom kiegyenlítésére csak 1280 millió korona kell. Tehát a váltóbirtokosok, hogy túladjanak váltóikon, azok összegéből engedményekre is készek, úgy, hogy egy 5000 márkás Berlinre szóló váltót átengednek 4990, sőt 4985 márkáért. A váltó árfolyama pari alá száll. A váltók egy részén még parin alul sem adhatnak túl és az így vevők hiányában belföldön megfelelően nem értékesíthető váltókat beváltás végett külföldre küldik.

Ha a külfölddel szemben fennálló követelések és tartozások összege egymásnak megfelel, úgy a váltók iránt mutatkozó kereslettel a kínálat egyensúlyban marad s a váltó-árfolyam al parin fog állni.¹⁾ Vagyis két piac között akkor lesz al parin a váltóárfolyam, ha egy adott időpontban, az egyik piacon a másik piacra szóló ugyanannyi, egyforma esedékességű és értékű váltót kínál-

¹⁾ A váltóárfolyam ingadozásának megjelölésére általában egység gyanánt a látra szóló idegen váltó 100 pénzegységét veszik (tehát 100 forintért, frankért, dollárért, márkáért, líráért, rubelért stb. mennyi koronát kell fizetni). A Londonra szóló váltók egysége 10 font sterling. A kérdés az, vajjon az idegen váltó névértékén alul, vagy felül van-e jegyezve. Vegyünk egy száz márkás, német bankpiacra szóló váltót; minthogy a márka 1:1756 koronát ér, úgy e márka-váltó névértéke 1756 korona. A német bankpiacra szóló váltó tehát parin fog állni, ha a márka váltó 1756 árfolyamon van jegyezve. Ha az árfolyam pl. 118:02½, úgy a márka-váltó parin felül áll. (*L. A budapesti áru- és értéktőzsde hivatalos árjegyző lapja. Budapest, 1907. nov. 23.*) Hosszu lejáratú váltóknál a váltó árából levonandó még annak a piacnak bankkamatlába szerinti kamata, amelyre a váltó szól. A váltóárfolyam emelkedése és csökkenése tehát azt jelenti, hogy ugyanazon összegű idegen helyen fizetendő pénzért több vagy kevesebb magyar pénzt kell fizetni, mint eddig; tehát az idegen váltó az árfolyam emelkedésénél megdrágul és ezzel az idegen piacon való fizetés, vagyis az idegen valuta is.

nak, mint keresnek. Tehát egy bizonyos piacon kell a keresletnek és kínálatnak egy másik meghatározott piacra szóló váltókban egyformán találkozni.

A váltóárfolyam csak akkor nevezhető két különböző ország közt al pari-n állónak, ha ugyanazon egyszerű (akár arany-, akár ezüst-) valutánál és ugyanazon pénzlábnál azonos pénzösszeg képezi a fizetési és kötelezettségi összeget; vagy ha különböző valutánál (egyik országban arany-, másik országban ezüst-valutánál) a fizetési és kötelezettségi összeg belső tiszta érc tartalma azonos, azaz amely teljesen megfelel az arany és ezüst mindenkor i forgalmi értékviszonyának.¹⁾

Valahányszor egy országban a külföldre szóló váltót parin felül jegyzik, úgy azt mondják, hogy erre az országra a váltóárfolyam kedvezőtlen; tehát ha Magyarországon a külföldi váltók árfolyama parin felül áll, úgy az kedvezőtlen. Viszont valamely országra nézve akkor beszélnek kedvező árfolyamról, ha a reá szóló váltók parin alul állnak.

A „kedvezőtlen“ kifejezés nem azt akarja jelenteni, hogy a váltóárfolyam a vevőknek előnytelen, mert hiszen ugyanakkor az

1) *Wagner*: id. h. 488. lap; *Goschen*: id. m. 77. lap.

Az arany korona paritásai:

100 márka	= 117·56 kor.;	100 kor. = 85·06 márka
100 frank	= 95·23 kor.;	100 kor. = 105·01 frank
10 livre sterl.	= 240·17 kor.;	100 kor. = 4·165 livre st.
100 arany rubel	= 380·92 kor.;	100 kor. = 26·253 arany rubel
100 dollár	= 493·52 kor.;	100 kor. = 20·26 dollár

Otto Swoboda: „Die kaufmännische Arbitrage.“ Berlin 1894. (646. lap).

Az érmek belértéke tiszta nemesfém-tartalmuktól függ; az érmek finom-tartalmát a törvény állapítja meg. Tehát pontosan megállapítható, hogy egy bizonyos érme-mennyiségnek mennyi érték felel meg más érme-mennyiségből (paritás). Ha tehát 1 kgr. aranyból 2790 német birodalmi márkát és 3280 koronát vernek, úgy 100 márkában ugyanannyi arany van, mint 117·56 koronában.

eladóknak viszont előnyös volna, hanem azt akarják ezzel kifejezni, hogy a váltóárfolyam ilyenkor arra mutat, hogy az ország követelései a külfölddel szemben nem elegendők a külfölddel szemben fennálló tartozásainak fedezésére, tehát a különbözet kiegyenlítése céljából nemesércet kell a külföldre küldeni.¹⁾ A váltóárfolyam emelkedése, azaz a külföldi váltó drágasága eszerint jelezné a nemes érc kiszivárgását az országból. Ezzel szemben, ha a belföldön az idegen váltó árfolyamát parin alul jegyzik, ez annak volna jele, hogy az országnak a külföld irányában fennálló összes tartozásai kiegyenlítették a külfölddel szemben lévő követeléseiből és a követelési többlet erejéig nemes fém fog az országba folyni.

A parin felüli váltóárfolyamnak „kedvezőtlen“ elnevezése tehát utalást jelent a fizetési mérleg pillanatnyi kedvezőtlen állására és arra, hogy a külföldön fizetendő tartozások kiegyenlítésére az ország már nem rendelkezik követelésekkel (váltókkal) és így a kiegyenlítésnek külföldre küldendő nemesérccel kell történnie. A parin aluli „kedvező“ váltó-árfolyam ellenben a fizetési mérleg kedvező alakulásának symptomája és arra utal, hogy a belföld, külföldön fizetendő összes tartozásait nem csak fedezte a külfölddel szemben fennálló követeléseivel, hanem a még rendelkezésére álló követelései fejében nemes érc fog az országba folyni.

Tudjuk azonban, hogy a fizetési mérleg tartozási egyenlege nem szükségképpen nemes fémmel nyer kiegyenlítést, hanem tulnyomó részben a tartozások prolongálásával és újabb adósságok kontrahálásával; azaz nemesfém helyett értékpapirokat exportál az adós ország. Vagy esedékes, illetve rövid lejáratu váltókat hosszú lejáratuakkal cserél ki az adós ország s ezzel megakadályozza az esedékes váltók beváltását készpénzre. A külföld ily pro-

¹⁾ *Gide*; id. m. 358; *Goschen*; id. m. 169 s. köv.; *C. F. Bastable*: „The theory of international trade with some of its applications to economic policy.“ London 1900. (83. s. köv. lap.)

longálásra hajlandó lesz, ha vele nagyobb kamatélvezetet biztosít magának. A „kedvező“ és „kedvezőtlen“ váltóárfolyam elnevezésnek tehát különösebb gyakorlati jelentőséget nem kell tulajdonítani. A „kedvezőtlen“ (parin felül álló) váltóárfolyam a nemzetközi fizetések pillanatnyi passzív egyenlegének symptomája, azaz mutatja, hogy a pillanatilag esedékes nemzetközi fizetések a belső terhére tartozási többlettel zárulnak. De, hogy a „kedvezőtlen“ váltóárfolyam aranykiszivárgással jár, azt nem lehet állítani, mert a fizetési mérleg tartozási egyenlege újabb adósságok kontrahálásával (újabb váltóanyag kreálásával, értékpapír-kivitellel stb.) is rendezhető, amely esetben nemes érc nem folyik a külföldre.

Valamely passzív fizetési mérleggel rendelkező országnak is gyakran lehet „kedvező“ váltóárfolyama és viszont az aktív fizetési mérleggel bíró országokban is sokszor tapasztalhatni „kedvezőtlen“ váltóárfolyam-jegyzést. Mert a váltóárfolyam nem az összes követelések és tartozások egyenlegéből alakul, hanem a pillanatilag esedékes nemzetközi fizetések egyenlegéből. Nyilvánvaló eszerint, hogy a nemzetközi fizetési mérlegnek nem összes tételei gyakorolnak hatást a váltóárfolyam alakulására, hanem csak azok, amelyek esedékesek. ¹⁾ A kölcsönös eladósodási viszony a bel- és külföld között azért nem tükröződik vissza a váltóárfolyamban, mert a követelés és tartozás önmagában véve nem támaszt kínálatot és keresletet ércváltók iránt; hanem csak az esedékes tartozások, tehát a tényleg teljesítendő fizetések. ²⁾

A külföldi váltó-árfolyam ingadozása nagyobb arányokat nem ölthet rendes gazdasági viszonyok között. Más szóval, az érc-

¹⁾ *Waltershausen* (id. m. 73. és köv. lapok) ezért külön elnevezést is használ a fizetési mérleg esedékes és nem esedékes tételeire és beszél „nemzetközi követelési és tartozási mérleg“-ről és „fizetési mérleg“-ről, utóbbi alatt — amint fentebb már említettük — az esedékes kölcsönös követelések szembeállítását értvén.

²⁾ *Grunzel*: id. m. 106. lap.

váltók ára a pari-árfolyamtól sem fel-, sem lefelé nagyobb eltéréseket nem mutathat.

Az, akinek kiegyenlitendő tartozása van a külföldön, azért keres külföldre szóló ércváltót, hogy ezt a külföldi hitelezőjének megküldve fizesse meg ott külföldön a maga tartozását és így megtakarítsa a nemesfém kiküldésével, ennek biztosításával és a belföldi nemesérméknek az illető külföldi ércpénzeire való átváltásával járó költségeket. Önként értetődik azonban, hogyha az érc-váltó megszerzéséért olyan árat kell fizetni, amely a nemes fémküldés — egyébiránt csekély — költségeit meghaladja, úgy semmi észszerűsége nincs a váltóvásárlásnak, illetve annak, hogy a külföldi fizetés váltóköldéssel egyenlítettessék ki. Ép így, akinek külföldön behajtandó követelése van, váltóját csak akkor fogja eladni, ha olyan árt kap érte, amely a névértéknél legfeljebb a fémküldés költségeivel alacsonyabb, mert különben váltókövetelését a váltó kiküldésével és a nemesérc hazahozatalával fogja behajtani. Tehát a váltóárfolyam parinál legfeljebb a nemesérc-küldés költségeivel lehet alacsonyabb, mert ha ennél is lejjebb szállna, úgy a váltóbirtokos a váltót nem ily alacsony ár mellett való eladás, hanem külföldreküldés és a nemesérc elhozatala útján fogja érvényesíteni. A nemzetközi fizetés tehát csakis azért történik váltók útján, mert a közvetlen nemesérc-küldésnél olcsóbb. Minthogy a nemesérc-küldés igen csekély költséggel jár, ennél fogva a váltóárfolyam hullámzása is csak minimális határok közt mozoghat.

Két ország közt a váltóárfolyam eltéréseinek a paritól úgy felfelé, mint lefelé eszerint határt szabnak a készpénzküldés költségei, az átveretés költségeit is beleértve. E költségek megállapításánál figyelembe veendő a szállítás és biztosítás költségei, a kopási hányad, a pénzküldés tartama alatt előálló kamatvesztések, a különböző valuta és pénzláb mellett a fémnek szükséges beolvasztása és ujjaáveretése körüli költségek. Mind e költsé-

gek magassága változik, aszerint, amint az érmek az ország határához közelebb vagy távolabb eső helyről szereztetnek be. Számba veendő még végül az érmeknek vétele- vagy eladásánál a külföldön fizetendő jutalék és courtage is.¹⁾

Ha a váltóárfolyam oly magas, hogy a készpénzküldés a fizetésteljesítésre lehetővé válik, azaz a nemesfém kiküldése olcsóbb, mint a váltó megvétele, úgy a váltóárfolyam a felső „aranypontot” elérte; ha pedig annyira esett a váltóárfolyam, hogy az aranynek behozatala kevesebb költséggel, azaz veszteséggel jár, mint a váltónak ily nyomott árfolyamon való értékesítése, úgy a váltóárfolyam az alsó „aranypont”-hoz ért. Az aranypontnál váltók helyett nemesfém jön forgalomba. Ezért nem haladhatja a váltóárfolyam lényegesen túl az aranypontot. A felső aranypont tehát az ércváltó árfolyamának az az állása, amely-nél a nemesfém kiküldése kezd nyereséges lenni; míg az alsó aranypontnál a készpénz behozatalának lukrativitása kezdődik.²⁾

1) *Swoboda*: „Die Arbitrage in Wertpapieren, Wechseln, Münzen und Edelmetallen.” Berlin 1905. (8. lap.)

2) 100 frankban annyi az aranytartalom, mint 81 márkában. Ez tehát a paritás. Hol az alsó aranypont? 20 frank 6.45161 g; a kopási hányadra $1 \frac{1}{2} \text{‰}$ = 0.00968 g számítva, 20 frank súlya: 6.44193 g. Mennyi márkát kapni 100 frankért, ha 500 g. aranyért a német birodalmi bank 1252.104 márkát ad? 80.6597

6.44193×1252.104
márkát. Mert $\frac{\quad}{10000} = 80.6597$. Ebből a 80.65 márkából levonandó:

Párisban fizetendő provízió fejében $\frac{1}{4} \text{‰}$, azaz 0.0202, szállítási és biztosítási költség fejében $\frac{3}{4} \text{‰}$ vagyis 0.0605, végül 3 napos 4% kamatveszteség esetében 0.0269. Vagyis 100 frankért kapni 80.5521 márkát. Ez az alsó aranypont párisi, látra szóló váltó berlini árfolyamánál. A paritástól (81) tehát csekély az eltérés. Ha a váltó árfolyam 100 frankos devizánál 80.55 márka-árfolyam alá száll, nyereséges lesz 100 frankot Párisból 80.55 márkán alul hozatni, és a birodalmi banknak eladni. Éppígy a felső aranypont 81.4095 márka. (*Swoboda* id. h. 8. lap). Rendes körülmények között tehát a váltóárfolyam 80.55 és 81.40 M között fog ingadozni.

Kivételesen azonban a váltóárfolyam — még rendezett aranyvalutánál is — a paritástól nagyobb eltéréseket mutathat. Így pl. súlyos hitelmegszorításokkal és hitelmegvonásokkal kapcsolatos válság esetén, a váltóbirtokos, hogy minél hamarabb jusson pénzhez, jelentékenyen parin alul is kész váltóin tudni. Nincsen határa ugyyszólván a váltóárfolyam ingadozásának rendezetlen valutás országban, ahol a pénz elértéktelenedett.¹⁾ Ha egy ország papírpénzének vagy érmeinek valódi értéke csekélyebb, mint névértéke, úgy annak váltóárfolyam-ingadozása szinte korlátlan mérvet ölthet.

Az előadottakból kitűnik, hogy a nemzetközi váltók árfolyamára döntő befolyása van a pillanatnyilag esedékes összes követelések és tartozások egymáshoz való viszonyának, bármily forrásból fakadjanak is azok.²⁾ Más szóval, a nemzetközi fizetési mérleg a külföldi váltók árfolyamának alakulására hatással van, azaz a váltó-árfolyam ingadozásának oka a belföld és a külföld folyó kötelezettségeinek és követeléseinek egymáshoz való viszonyában beálló eltolódás. A váltó-árfolyam alakulásából tehát — feltéve, hogy a fizetési mérleg kizárólag irányadó lenne a váltó-árfolyam ingadozására — megállapítható volna, hogy az illető ország fizetési mérlege követelést vagy tartozást mutat-e? Minthogy azonban a kölcsönös kötelezettségek és tartozások egyenlegét átmenetileg ható pénzügyi műveletek megzavarják, (így pl. nem tényleges ügyleten alapuló, hanem fedezetlen ércváltókban és pénznemekben való üzérkedések, későbbi időben teljesítendő fizetések fedezése külföldi pénznemekben és ércváltókban, hitelműveletek,) ennél fogva a váltó-árfolyam nem annyira a fizetési mérleg állását, mint inkább az összes folyamatban lévő nemzetközi fizetések pillanatnyi alakulását tükrözi vissza. Más szóval, a külföldi váltó-

¹⁾ *Goschen*: id. m. 214.; *Gide*: id. m. 361.; *Fellmeth*: id. m. 29.

²⁾ *Schraut*: id. m. 15. lap.

árfolyam nem a fizetési mérleg rendes tényezőihez igazodik, hanem a nemzetközi fizetések lebonyolításának folyamatban lévő állásához.

Ha pl. Magyarország fizetési mérlegének rendes tényezőit nem zavarják egyéb pénzügyi műveletek, vagyis a nemzetközi fizetések lebonyolításának pillanatnyi alakulása a fizetési mérleg rendes tényezőinek megfelel — ami a bel- és külföldi kamatláb egyforma magassága esetére áll — úgy ércváltóink árfolyama parin felül fog emelkedni, mert külfölddel szemben fizetési mérlegünk passzív. Ha aztán a kamatláb a belföldön, a külfölddel szemben, hanyatlik, úgy a belföldi esetleg rendelkezésre álló tőke külföldön gyümölcsözőbb elhelyezést fog keresni, ami a külföldi váltók iránt fokozódó keresletre, illetve az ércváltók áremelkedésére fog vezetni; ha ennél fogva a pénz ára belföldön ismét emelkedik, úgy a kamatgyarapodás a külföld rendelkezésére bocsátott és immár a belföld által szükségelt tőkék visszavonását fogja maga után vonni, ami a devizák nagyobb kínálatával és így azok további árhanyatlásával jár. Ha a belföldi kamat megint annyira emelkedik, hogy a külföldit túlhaladja, úgy a külföldi tőke fog az országba özönlenni, illetve külföldön a mi valutánkra szóló váltókat fognak vásárolni és ezek hazaküldésével a hazai ércváltók árfolyama ismét csökkenést fog szenvedni.¹⁾

A külföldi váltó-árfolyamban a belföld és külföld követeléseinek és tartozásainak időnkinti viszonya, a mindenkori nemzetközi fizetési állapot jut kifejezésre.²⁾ A váltó-árfolyamból azonban nem lehet következtetni bizonyos tartós jellegű értékforgalmi viszonyokra, mint pl. a belföldnek tartós tőke-eladásodási mérvére

1) *Tabellen zur Währungs-Statistik*. Dritte Ausgabe. 5. Heft. Achter Abschnitt: Discont, Valuten, und Devisencourse. Wien 1905. (568. lap).

2) *Gruber*: id. m. 3. lap; *Grunzel*: „Der internationale Wirtschaftsverkehr und seine Bilanz.“ Leipzig 1895. (102. és 106. lap).

szemben a külfölddel, továbbá az eladósodás forrásaira stb. A váltó-árfolyam jelentőségét a fizetési mérleg alakulásának megítélésére az is alászállítja, hogy a váltók mellett egyéb — habár alárendeltebb mennyiségű — fizetésű eszközök (mint chequék, szelvények stb.) is szolgálnak a nemzetközi forgalomban tartozások kiegyenlítésére.¹⁾ Éppen ezért csak bizonyos korlátozással mondhatni, hogy a külföldi váltó-árfolyamok és azok mozgásai a fizetési mérleg állásáról a legmegbízhatóbb felvilágosítást adják.²⁾

Ennélfogva érthető az a törekvés, amely meg nem elégedve a nemzetközi váltó-árfolyamok statisztikájával, közvetlenül törekszik a nemzetközi értékforgalomnak minden egyes elemét kipuhatolni és azok mérvét számszerűen megállapítani, hogy így maga a nemzetközi fizetési mérleg és ne csak annak mutatója, indexe (a váltó-árfolyam) legyen ösmeretes.

b) A nemzetközi fizetési mérleg statisztikája.

A nemzetközi fizetési mérleg számszerű megállapítása feltételezi a bel- és külföld között végbemenő áru- és értékforgalom összes elemeinek pontos kipuhatolását, a nemzetközi értékforgalomra vonatkozó minden adat részletes ösmeretét. A statisztikai állása mellett azonban ily adatok nem állanak a követelményeknek megfelelő módon rendelkezésre, tehát a nemzetközi áru- és értékforgalom pontos megállapítása ma még megoldatlan pro-

1) *Grunzel*: „System der Handelspolitik“ Leipzig 1906. (581. lap).

2) „Die auswärtigen Wechselkurse und ihre Bewegungen werden in allen Ländern mit Recht als das Barometer betrachtet, das über den Stand der Zahlungsbilanz die zuverlässigste Auskunft giebt. (Dr. Carl Heiligenstadt: „Beiträge zur Lehre von den auswärtigen Wechselkursen.“ (Jahrbücher f. Nationalökonomie und Statistik. Jena 1893. 343. lap)

blémája a gazdasági statisztikának. A tényleges állapotot megközelítő eredményt azonban — a ma rendelkezésre álló adatok gondos felhasználásával — biztosíthatjuk, ha a hivatalos statisztika adatait a nemzetközi értékgorgalom főbb csoportjaira vonatkozó közvetlen adatgyűjtéssel kiegészítjük. A nemzetközi értékgorgalom egyes, főbb elemeire vonatkozó közvetlen statisztikai felvételek, a hivatalos adatokkal egybevetve, oly értékes anyagot nyújthatnak problémánk megoldásához, hogy annak körütekintő, a ketős vagy többszörös számbavétel elkerülését biztosító, gondos feldolgozása valamely ország nemzetközi fizetési mérlegének felállítását lehetővé teszi. A fizetési mérlegnek nem matematikai pontosságú számszerű feltüntetéséről van itt szó, hanem annak a tényleges állapotot megközelítő felépítéséről; a nemzetközi áru- és értékgorgalom olyan kipuhatólásáról, amely e nagyjelentőségű gazdasági jelenséget megvilágítani, annak lényegét és természetét feltárni alkalmas.

A nemzetközi fizetési mérleg ismerete fontos minden országra nézve; de gyakorlati jelentősége a közgazdasági politika szempontjából különösen ott szembetűnő, ahol a nemzeti termelés a külföldi tőke erős igénybevételével folyik, tehát a nemzetközi hitel érdekeltisége nagy, továbbá ahol a valuta rendezése folyamatban van és törvényhozási intézkedés tárgyát képezi.

Ennek tudható be, hogy az első nagy hivatalos adatgyűjtéssel, mely a fizetési mérleg egyes elemeinek kipuhatólását célozta, az osztrák-magyar monarchiában találkozunk. Az osztrák-magyar monarchia fizetési mérlegének főbb tételeit az osztrák cs. kir. pénzügyminisztérium *dr. Gruber Ignác* egyetemi tanár és osztályfőnök szakszerű és körütekintő vezetése mellett összeállította az 1892—1901. évekre vonatkozólag. ¹⁾ E nagybecsű hivata-

¹⁾ Tabellen zur Währungs-Statistik. Verfasst im k. k. Finanzministerium. Zweite Ausgabe. Zweiter Teil. 3. Heft. Dreizehnter Abschnitt. „Daten zur Zahlungsbilanz.“ Wien 1904.

los munkálat az osztrák-magyar monarchiának, tehát a közös vámterületnek, a vámkülfölddel szemben mutatkozó követeléseit és tartozásait főbb tételekben mutatja be.¹⁾ A statisztikai adatok túlnyomó részét külön felvételek alapján szerezték be, bankok, forgalmi-, iparvállalatok stb. támogatásával. Ily módon a statisztikai kutatás számára eddig hozzáférhetlen anyag nagy része ismertté vált, bár a nemzetközi értékforgalom több jelenségét számszerűen kipuhatolni nem lehetett. E munkálat az adatok elégtelensége folytán a monarchia fizetési mérlegének számszerű felállításától eltekint, de a „nyert eredmények elegendők arra, hogy helyes és — hozzáférhetjük — kielégítő képet nyerjünk fizetési mérlegünk alakulásáról.“²⁾

A nemzetközi statisztikai intézet 1905. évi londoni ülésszá-
kában foglalkozott — ugyancsak dr. Gruber uttörő jelentőségű
jelentése alapján³⁾ — a nemzetközi fizetési mérleg statisztiká-
jával: majd az 1907. évben Kopenhágában tartott ülésén tovább
folytatta tanácskozásait arról, miként lehetne az egyes orszá-
gokban a fizetési mérleg statisztikáját megállapítani.⁴⁾ Az
anyag, — melyet dr. Gruber ezen jelentésében találunk, — főleg
módszertani tekintetben nagyon becses.

Gruber Ignác és Alfred de Foville mellett, a nemzetközi

¹⁾ L. az eredményt jelen munka 179. lapján.

²⁾ *Id. m.* 847. lap.

³⁾ „Bericht betreffend eine Statistik der internationalen Zahlungsbilanz.“
Vorgelegt von *Dr. Ignaz Gruber*. International Statistical Institute. 10th Session
London, 31st July to 5 th August 1905. Továbbá: „Les éléments de la balance
économique des peuples.“ Par *A. de Foville*, u. ott, aki a szokott igen szellemes
modorában mutatott a problema megoldásának szinte legyőzhetetlen nehézségeire.

⁴⁾ „Ueber die Grundlegung zu einer internationalen Zahlungsbilanz.“
Bericht des *Dr. Ignaz Gruber*. Institut International de Statistique. XIe session
à Copenhague, 26—31 aout 1907. *Gruber* itt említett jelentései és az osztrák cs.
kir. pénzügyminiszterium munkálata első rendű forrásművei a nemzetközi fizetési
mérleg problémájának, módszertani szempontból is.

fizetési mérleg egyes elemeinek megállapításával többen foglalkoztak. Így: Alfred *Neymarck*, az értékpapírok nemzetközi statisztikájának hírneves művelője; Robert *Giffen* az angol külkereskedelmi mérleg tanulságos elemzésével; Luigi *Bodio* az olasz idegenforgalom jelentőségének kimutatásával; dr. Emil *Sax*; van der *Borgh*t; O. E. *Fahlbeck*, von *Waltershausen*, M. *Koefoed* stb.

Az egyes országokra nézve a nemzetközi fizetési mérleg megállapítása különböző nehézségekkel jár, mert az összes formai vonatkozásokat fel kell keresni, de ezek viszont országonként eltérő jelentőségüknél fogva, nem egyformán képezik a statisztikai felvétel tárgyát. Az egyes országok eltérő állampénzügyi és közgazdasági berendezésénél fogva is az egyes értékformai jelenségekre vonatkozó adatok különbözők, ami szintén befolyásolja országonként az eredmények kipuhatólását. Az egyes országokban követett módszeres eljárás ennél fogva első sorban a rendelkezésre álló statisztikai adatokhoz kénytelen alkalmazkodni. A nemzetközi fizetési mérleg megállapításának módját tehát a rendelkezésre álló adatok döntik el az egyes országokban.

A magyar szent korona országainak nemzetközi fizetési mérlegét megállapítani fokozott nehézséggel jár. Mert az osztrák birodalmi tanácsban képviselt királyságokkal és országokkal közös vámterületet képez és így a monarchia két állama közt lebonyolódó áru- és értékforgalom számos jelenségének kinyomozása nehezebb.

A nemzetközi áru- és értékforgalom egyes jelenségeinek kipuhatólására vonatkozó módszertani fejtegetésektől ismétlések elkerülése végett e helyen eltekintünk; azokat behatóan majd Magyarország fizetési mérlegének egyes elemeinél fogjuk tárgyalni. Itt lesz ugyancsak szó az adatok természetéről és azok értékéről is.

Mielőtt problémánk megoldásához, Magyarország fizetési mérlegének megállapításához fognánk, nem lesz érdektelen röviden utalni azokra az adatokra, amelyek a különböző államok fizetési mérlegeinek, vagy ezek egyes elemeinek megvilágítására alkalmasak.

A berlini császári statisztikai hivatal érdemes elnöke, Van der *Borgh*t tanár által Németország fizetési mérlegére vonatkozólag közzétett adatokból annak főbb elemei — amennyiben azok egyáltalában számszerűen megállapíthatók voltak — következőképen mutathatók ki:¹⁾

	Követelés	Tartozás
	millió márkában	
Külkereskedelem	—	1043·3
Vasuti átviteli forgalom	8·255	—
Vasuti kocsibérlet	2·080	—
Tengeri hajózás (idegen becslés)	250·000	—
Hadi tengerészet	—	2·478
Kereskedelmi és üzleti tevékenység a külföldön	552·000	—
Biztosítási üzlet	9·080	—
Értékpapirhozadék külföldről	800·000	—
Követségek és konzulátusok	9·143	—
Összes követelés	1630·558	—
Összes tartozás	1045·778	—
Egyenleg mint követelés	584·780	millió márka

Megjegyzendő, hogy van der *Borgh*t eltekint Németország nemzetközi fizetési mérlegének felállításától és az egyenleg számszerű kifejezésétől, mert a nemzetközi értékforgalom számos ele-

¹⁾ (*Gruber* kopenhágai jelentésében 35. s köv. lapok.

mére vonatkozó adatok hiányzanak. Ennélfogva a fent kimutatott 584·780 millió márka követelési egyenleg csak a statisztikailag kipuhatható főbb elemek eredménye, melynek csak konjekturális jelentősége van. A nemesércforgalom 198·8 millió márka beviteli többlettel a fenti kimutatásban felvéve nincs, mert ennek egy része pénzforgalmat jelent, tehát nem konstitutív eleme a fizetési mérlegnek, hanem az ország követelési egyenlege kiegyenlítésének egyik eszköze.

Csaknem ugyanily eredményt mutat ki hozzávetőleges számításában von *Waltershausen* is,¹⁾ amennyiben a külkereskedelmi mérleg passzív egyenlegével: 1221·5 millió márkával szemben, a tengeri hajózásból 350 millió márka, a külföldi értékpapirokból 640 millió márka és egyéb külföldi tőkebefektetésből 600 millió márka követelést számítva, Németország fizetési mérlegének követelési egyenlegét 369 millió (kerek számban 350 millió) márkára teszi. Az eltérés von *Waltershausen* és van der *Borgh*t számításai között csak látszólagos; mert ha a külkereskedelmi mérleg egyenlegét — mint van der *Borgh*t tette — a 198·8 millió márka nemesérc-forgalom nélkül 1022·7 millió márkával vesszük fel, úgy a fizetési mérleg von *Waltershausen* számításai szerint is 567·3 millió márka követelési többlettel zárulna, ami megfelel a van der *Borgh*t adataiból nyert eredménynek.

Anglia fizetési mérlegének főbb elemeit R. *Giffen* mutatta ki, a külkereskedelmi mérlegről irt tanulmányaiban.²⁾ *Giffen* szerint a behozatali többlet árukban (1880—1882. években) átlag évenként 108 millió font sterling volt; ezzel szemben Anglia

¹⁾ *A. Sartorius Freiherr von Waltershausen*: „Das volkswirtschaftliche System der Kapitalanlage im Auslande“ Berlin 1907. c. művében. (100 s köv. lap).

²⁾ „The use of import and export statistics.“ Id. h. 181. s köv. lapok; továbbá: „The excess of imports.“ Id. h. 1. s köv. lapok.

követelése a külföldről a nemzetközi hajózási fuvarozási üzletből 60 millió font sterling, a nemzetközi bizományi üzletből 16 millió és a külföldi tőkebefektetései alapján kamatélvezete és nyeresége 75 millió font sterling. A követelési egyenlege Angliának a külfölddel szemben 43 millió font sterling. — Giffen később¹⁾ (1896—1898. években) a behozatali többletet mintegy 160 millió font sterlingre teszi; a hajózási fuvarnyereséget több mint 70 millió, a bizományi üzletből folyó nyereséget 18 millió és a külföldi tőkebefektetés utáni kamat- és tőkenyereséget mintegy 90 millió font sterlingre. A nemzetközi követelések és tartozások egyenlege itt is 18 millió font sterling aktívummal zárul.

A. S. von Waltershausen²⁾ szerint ma Angliának külkereskedelmi mérlege 178 millió font sterling behozatali többletet mutat; a fuvar és biztosítási nyereség 90 millió, a külföldön elhelyezett tőkéje után 132 millió a bevétele, míg a bizományi üzletből 20 millió font sterling. Eszerint 242 millió font aktívummal szemben áll 178 millió font passzívum, ami 64 millió font sterling követelési egyenleget jelent a külfölddel szemben.

Ugyancsak becslés útján állapítja meg von Waltershausen Franciaország fizetési mérlegének főbb tételeit.³⁾ A külkereskedelmi mérleg 483 millió frankkal passzív; a külföldi tőkebefektetésből Franciaország 1800 millió frank kamatot huz évenként, míg a tengeri hajózásból 187 millió frank fuvarnyeresége van. Követelési egyenlege tehát kerek 1500 millió frank.

Az Északamerikai Egyesült-Államok fizetési mérlegét von Waltershausen az 1897—1904. évre vonatkozólag a következőkben állapítja meg.⁴⁾

¹⁾ „The excess of imports“. Id. h. 35. lapon.

²⁾ L. von Waltershausen, id. m. 96. lap.

³⁾ U. ott 97. lap.

⁴⁾ von Waltershausen, id. m. 229. s. köv. lapokon.

	Követelés millió dollárban	Tartozás
Külkereskedelmi mérleg	3057·6	—
Árufuvarozásért	—	166
Személyszállításért	—	150
Idegenforgalomból	—	500
Vándormozgalomból	—	10
Állami kiadások a külföldnek	—	60
Kamatfizetésből	—	873
Követelés	3057·6	
Tartozás	1759	
Egyenleg mint követelés	1298·6 millió dollár.	

Vagyis átlag évenként az Északamerikai Egyesült-Államok fizetési mérlege Európával szemben 162·325 millió dollárral aktiv.

Dánia kir. statisztikai hivatalának főnöke, *Koefoed M.*, a következő adatokkal világítja meg Dánia nemzetközi fizetési mérlegét:¹⁾

	Követelés millió koronában	Tartozás (dán valuta)
Külkereskedelmi mérleg	—	105·8
Árufuvarozásból	0·2	—
Tengeri hajózási forgalomból	26	—
Értékpapírforgalomból	35	—
Kamatfizetés értékpapírok után	—	6
Tartozás		111·8
Követelés		61·2
Egyenleg ²⁾ mint tartozás		50·6

¹⁾ „Tableau d'une balance internationale des paiements“ Gruber kopenhágai jelentésében 5. oldal.

²⁾ Megjegyzendő, hogy a nemesércforgalomból származó 3 millió korona passzív tételt nem állítottuk az egyenlegbe, mert ez részben fizetési eszközt képez,

Koefoed nem von egyenleget az aktív és passzív tételekből, ami helyes is, mert számos értékforgalom számszerűleg megállapítható nem volt. A fenti egyenleg tehát — az összes nemzetközi értékforgalom elemeinek egybevetése mellett — kétségtelenül módosítandó volna.

Az osztrák-magyar monarchia fizetési mérlegét dr. Sax Emil tanár részletes számítások alapján (1886—1890. évekre) 50 millió forinttal aktívnak mutatta ki.⁵⁵⁾

Feladatunk a következőkben a magyar szent korona országainak fizetési mérlegét a lehető részletességgel megállapítani, annak elemeit kipuhatolni, hogy ezzel annak természetét és lényegét megismerhessük.

Az ország fizetési mérlegének megbízható kipuhatolásával tájékozást nyerünk a külfölddel (még pedig úgy a vámkülfölddel, mint Ausztriával) szemben fennálló összes követeléseink és tartozásaink mérvéről és tulajdonságairól. Ennek ismerete pedig nemcsak a valuta-rendezés folyamatban lévő művelete, nemcsak egyéb pénzügypolitikai kérdés megoldásának iránya szempontjából multhatatlanul szükséges, hanem általános közgazdasági politikánk irányítása érdekében is.

tehát a fizetési mérlegnek nem eleme, hanem egyik kiegyenlítője gyanánt jelentkezik.

¹⁾ Dr. Emil Sax: „Die österreichisch-ungarische Zahlungsbilanz“ c. érdekes tanulmányában. (Neue Freie Presse. 1894. 26, 27, 30, 31 Januar és 1. Februar számaiban).

II. FEJEZET.

A NEMZETKÖZI FIZETÉSI MÉRLEG ALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON.

1. *Magyarország fizetési mérlegének elemei.*

a) A külkereskedelmi mérleg

Nemzetközi fizetési mérlegünk egyik legfőbb eleme a magyar korona országainak külkereskedelmi mérlege, vagyis az évenként kivitt és a külföldről behozott áruk értékének különbözete, a kereskedelmi mérleg tehát az ország és a külföld között végbemenő áruforgalom eredményét tünteti fel; vagyis azt, mennyi pénzértéssel tartozik a külföld Magyarországnak szállított árukért és mennyit követel tőle ugyanezen címen. Az ország kereskedelmi mérlegének egyenlegében mutatkozó kiviteli többlet a fizetési mérleg aktív tétele, a behozatali többlet passzív tételt képez.

Valamely ország külkereskedelmi mérlege feltüntetheti az illető ország teljes kereskedelmének (commerce général, Generalhandel) eredményét, vagyis mindazon összes áruk forgalmát, amelyeket az országba behoznak és abból kivisznek; vagy pedig csak az ország különleges kereskedelmének (commerce spécial, Specialhandel) eredményét mutatja, amikor csakis azoknak az

árúknak forgalmát tünteti fel, amelyeket belföldön termeltek vagy amelyek belföldi fogyasztásra szolgálnak; nem foglaltatnak tehát a különleges kereskedelemben sem az átmeneti forgalomban lévő, sem a kikészítési eljárás tárgyát képező áruk. A különleges kereskedelem természetszerűleg mindenkor kisebb forgalmat mutat a teljes kereskedelemnél.

Nyilvánvaló, hogy a fizetési mérleg szempontjából nem az összes áruk forgalmát, tehát a külföldről a belföldön át ismét hadléktalanul kivitt árukat képviselő átmeneti forgalmat is feltüntető teljes kereskedelmi mérleg egyenlegét vesszük figyelembe, hanem csak a különleges kereskedelem és a kikészítési forgalom mérlegét, mert csak a tényleges eladási, illetve vételi többlet árukban, veendő számításba. Az átmeneti forgalomban lévő áruk csak annyiban érdekelnek, amennyiben az átvételnél felmerülő szállítási költséggel értékük gyarapodott, amely értéktöbblet, mint a belföldi fuvarozás által elért nyereség jön számításba; de nem a kereskedelmi mérleg tételénél, hanem a nemzetközi szállítási forgalomnál. A belföldet csak a lerótt fuvardij összeváltása érdekli, nem pedig azon átfutó áruk értéke, amelyek után a fuvardij jár; mert a fuvardijlerovás alapját képező átmenő áruk nem lépnek a belföldi forgalomba, értékük nagysága tehát közömbös a belföldre és így a külkereskedelmi mérlegre nézve is.

A kereskedelmi mérleg megállapítására az áruforgalmi statisztika adatai szolgálnak. Az áruforgalmi statisztika első sorban gyakorlati célokra készül, amennyiben a kereskedelmi- és vámpolitika irányítására szükséges adatokat nyújtja és az östermelés, ipar és kereskedelem érdekelt köreit tájékoztatja lehetőleg gyorsan és megbízhatóan a különböző áruk kivitelének és behozatalának mérvéről, irányáról, értékéről stb.¹⁾ Az áruforgalmi statisztika

¹⁾ *Dr. Ignaz Gruber*: „Bericht betreffend eine Statistik der internationalen Zahlungsbilanz“, id. h. 48. l.; *Dr. Josef Grunzel*: „Handelsstatistik und Handelsbilanz.“ (Zeitschrift f. die gesammte Staatswissenschaft. Tübingen 1895. 33. l.)

tikai adatok — habár gyűjtésükre közigazgatási szervezet áll rendelkezésre és állandó a törekvés ez adatok tökéletesítésére ¹⁾ — sok tekintetben nem megbízhatók.

A kereskedelmi statisztika sehol sem tökéletes. A magyar korona országainak külkereskedelmi statisztikája egyike a leggondosabban készülteknek s kétségtelenül a fejlettségnek igen tekintélyes fokán áll; ²⁾ de az adatgyűjtéssel járó nagy technikai nehézségek mindenkor akadályai lesznek a külkereskedelmi mérleg pontos kipuhatólásának.

Azokban az államokban, amelyek önálló vámterületet képeznek, a vámvonal a külkereskedelmi forgalom adatainak gyűjtésére a legkedvezőbb támpontot nyújtja; az áruforgalmi statisztikai adatgyűjtés a vámszolgálattal kapcsolatos. ³⁾ Magyarország áruforgalmi statisztikája azonban, minthogy 1850 óta Ausztriával közös vámterületet képez, nem támaszkodhatik a vámhivatalok kimutatásaira. ⁴⁾

¹⁾ A jelenlegi érvényben levő és az áruforgalmi statisztikáról szóló 1881: XIII. t.-c. és az ennek kiegészítéséről és némely határozmányának módosításáról szóló 1895. XVIII. t.-c. helyébe 1907. január hó 1-től a magyar szent korona országainak kereskedelmi statisztikájáról szóló új törvény lép hatályba. (1896 : III. t.-c.) A jelen munkában felhasznált statisztikai adatok még az 1881. és 1905. évi törvények alapján gyűjtettek.

²⁾ *Jules de Vargha*: „Considérations générales sur la statistique du commerce extérieur.“ (Bulletin de l'Institut internationale de Statistique. Tome XIII. Première livraison. Budapest 1903. 488. l.) *Tabellen zur Währungsstatistik*. Verfasst im k. k. Finanzministerium. Zweite Ausgabe. Zweiter Teil I. Heft (22. l.)

³⁾ *L. von Demel* felszólalását a nemzetközi statisztikai intézet ülésén (Bulletin de l'Institut International de Statistique. Tome XIII. Première livraison. Budapest 1903. 152. l.); továbbá: *Dr. Hegyeshalmy L.*: „A magyar áruforgalmi statisztika készítési módszeréről.“ (Közgazdasági és Közigazgatási Szemle. 1894. 579. l.)

⁴⁾ Magyarország külforgalmáról 1850-től 1867-ig adatokat nem gyűjtöttek; 1867-től az Ausztriával s a nyugoti országokkal való áruforgalmunkra nézve az

A magyar külkereskedelmi statisztika adatait, úgy az Ausztriával, mint a vámkülfölddel való áruforgalomra nézve, a szállítási vállalatok igénybevételével, árunyilatkozatok alapján gyűjtik. Az adatgyűjtés kiterjed mindazon árukra, amelyeket vasuton, gőzhajón és postán hoznak az ország területére, illetőleg visznek külföldre. A közutakon (tengelyen, igás állatokkal, hajtóerővel stb.) és a vizen (csónakon, tutajon stb.) érkezett és elszállított áruk forgalmáról adatokat nem gyűjtenek, mert ennek a forgalomnak kimutatathatása végett külön statisztikai határőrséget kellene szervezni; habár főleg Ausztriával a közuti határforgalom nem jelentéktelen. A szerb és román közuti határforgalomról, — minthogy ott határvámhivatalok vannak szervezve, — gyűjtenek adatokat. A kimutatásokban nem szerepelnek az átmeneti forgalomban lévő áruk; ellenben a javításba menő és javításból érkező áruk forgalma úgy a behozatalban, mint a kivitelben befoglaltatik. A külkereskedelmi forgalom származási és rendeltetési országok szerint van részletezve.¹⁾

ország határát átlépő közlekedési vállalatok feljegyzéseiből gyűjtött adatok szolgáltak forrásul, míg a Balkán államokkal való forgalmunkat a vámhivatalok feljegyzései alapján mutatták ki. Az így készült kimutatások azonban annyira hézagosak és használhatatlanok voltak, hogy e sikertelen kísérletet 1875-ben beszüntették. 1876-tól 1881-ig semmiféle adatunk nincs az ország külkereskedelmi forgalmáról. Innen kezdve azonban rendszeres kimutatásaink vannak a külkereskedelmi forgalomról. (L. *Törvényjavaslat a magyar korona országainak külkereskedelmi statisztikájáról*. 187. 1906. okt. 12 szám. 5. és 6. lap.)

¹⁾ *A magyar korona országainak 1905. évi külkereskedelmi forgalma*. Budapest 1906. (26.*l.)

Megjegyzendő, hogy az osztrák-magyar monarchiában egymástól független három külkereskedelmi statisztika van. Az egyik Magyarország külkereskedelmi statisztikája (1881. évtől kezdve), amely a magyar korona országainak áruforgalmát mutatja ki Ausztriával és közvetlenül a külfölddel; ezt a magyar kir. központi statisztikai hivatal önállóan készíti. A másik az osztrák magyar vámterület külkereskedelmi statisztikája, a mely a vámterület áruforgalmát a

Ha Magyarország áruforgalmát egy bizonyos külfországgal akarjuk megállapítani, kétségtelen, hogy külkereskedelmi statisztikánkban erre teljesen megbízható kimutatást nem fogunk találni, mert a származási és rendeltetési országokat az adatgyűjtés során pontosan megjelölni nem lehet. Így tehát az áruforgalom egy bizonyos országgal, a kimutatással ellentétben tényleg nagyobb vagy kisebb lehet; még pedig a kimutatott forgalom természetesen első sorban a közvetlen határállamokkal és oly országokkal, amelyek jelentékeny közvetítő kereskedelmet üznek, a valóságot jóval túlhaladó összegben szerepel. Nyilvánvaló eszerint, hogy az Ausztriával való forgalmunk egy része egyéb külállamokkal való forgalmunkhoz számítandó, mert Ausztria az áruk egy részére nézve átmeneti ország gyanánt jelentkezik. A közös vámterület folytán is már sok áru Ausztriából származott gyanánt mutattatik ki, holott azokat osztrák kereskedő külföldről hozza Magyarországra és fordítva, igen sok magyar áru előbb osztrák kereskedők kezébe kerül és csak később vitetnek külföldre.¹⁾ Ez a körülmény azonban nem zavar feladatunk megoldásánál, mert az ország nemzetközi fizetési mérlegének megállapításánál nem az egyes országokkal szemben mutatkozó kereskedelmi mérlegről, hanem az összes

vámkülfölddel tünteti fel, tekintet nélkül arra, hogy a forgalom a vámterület mely részét érinti; ezt a vámhivatalok által gyűjtött adatokból az osztrák kereskedelmi minisztérium dolgozza fel. A harmadik az Ausztria és Magyarország közbeneső áruforgalmát, tehát a vámbelföldön a két ország közt végbemenő áruforgalmat feltüntető statisztika (*Zwischenverkehrsstatistik*), amely a két állam bizonyos cooperációja mellett szintén az osztrák kereskedelmi minisztériumban készül. Ausztriának különálló külkereskedelmi statisztikája e szerint nincsen. (L. *Victor Mataja*: „Die Zwischenverkehrstatistik in Oesterreich-Ungarn.“ *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*. 1900. Band 19. 246. l.; továbbá *Otto Richter*: „Die Grundlagen der Handelsstatistik einiger fremder Staaten.“ *Annalen des Deutschen Reichs* 1900. 538. és 565. l.)

¹⁾ *A. von Matlekovits*: „Das Königreich Ungarn.“ II. Leipzig 1900. 512. l.

külföldi államokkal fennálló áruforgalom összmérlegéről van szó, ennél tehát az az összeg, amely az egyik országgal fennálló kereskedelmi forgalomban egy másik ország rovására többlet gyanánt számított, hiányozni fog ezen ország áruforgalmának kimutatásában. De a külföldi forgalomban kimutatott áruk összesített számadatai sem nyújtanak egészen találó képet Magyarország és a külföld áruforgalmának valódi mérlegéről, sem pedig az ezen nemzetközi árucseréből keletkező követeléseiről és tartozásairól; még pedig nemcsak a külkereskedelmi statisztika inhaerens hibáinál fogva, hanem azért is, mert az egész kérdés más tekintet alá esik a külkereskedelmi statisztika és a fizetési mérlegstatisztika szempontjából.¹⁾

Közelebről vizsgálva az áruforgalmi statisztika adatait, a fizetési mérleg szempontjából, első sorban utalunk arra az általánosan hangoztatott tételre,²⁾ hogy a behozatal kimutatása teljesebb, pontosabb, mint a kivitelé, mert utóbbi tulnyomólag vámmentesen történik és így nincs meg ennél a fiskális érdek, a kivitt áruk minél gondosabb kipuhatolására. Ennek következtében a kivitel értéke a ténylegesnél kisebb lévén, a kipuhatolásnál hiányt

1) L. Gruber id. m. 49. l.

2) Prof. Dr. Emil Sax: „Die österreichisch-ungarische Zahlungsbilanz.“ (N. Freie Presse 1894. január 26. számában); *Tabellen zur Währungs-Statistik*. Zweite Ausgabe. Zweiter Teil. 3. Heft. Daten zur Zahlungsbilanz. Wien 1904. (800. l.); Gruber id. m. (49. l.); H. v. Scheel: „Handelsstatistik“ (Handwörterbuch d. Staatswissenschaften. Zweite Auflage, B. IV. Jena 1900. (1031. l.); H. von Scheel: Die Berechnung der Handelsbilanzen.“ (Jahrbuch f. Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich. Leipzig 1889. (991. l.); Ihr. Rochussen: „Die Bedeutung der Zahlen der sogenannten passiven Handelsbilanz“ (Jahrbücher f. Nationalök. u. Statistik. 1906. B. 31. (30. l.); J. Neuwirth: „Zollpolitik und Handelsbilanz“ Wien 1875. (34. l.); Dr. Ad. Soetbeer: „Bemerkungen über die Handelsbilanz Deutschlands“ (Annalen des Deutschen Reichs. 1875. 748. s köv. 760. lap); F. Guth: „Ueber die Handelsbilanz“ (Jahrbücher f. Nationalök. u. Statistik. 1868. 65. lap.)

szenvedvén, a kereskedelmi mérleg aktív egyenlege a valóság mögött marad. A magyar külkereskedelmi statisztika szempontjából e hiánynak egész alárendelt vagy épen semmi jelentősége nincs; még pedig nemcsak azért, mert az adatgyűjtés megbízható és pontos, de mert nálunk — amint említettük — ez nem a vámszolgáltatással kapcsolatban, hanem a behozatalnál és kivitelnél egyformán árnyilatkozatok alapján megy végbe és úgy a behozott, mint a kivitt áruk az átvevő, illetve feladó részéről bejelentési kötelezettség alá esnek.¹⁾ Nem lévén alapos okunk feltenni, hogy a magyar korona országainak külkereskedelmi statisztikájában az árukivitel a ténylegesnél kisebb összegben szerepel, a kivitelre vonatkozó adatok pótlásának, kiegészítésének ez alapon helye nincs.

A kivitt és behozott áruk értékmegállapításának technikai nehézségei már lényegesen befolyásolják az áruforgalmi statisztika megbízhatóságát. Az áruértékek kipuhatolása az áruforgalmi statisztika egyik legfőbb nehézsége. Az áruk értékének a legnagyobb gondosság és körültekintés mellett eszközölt kipuhatolása dacára, az eredmények pontossága el nem érhető, ami a kereskedelmi statisztika céljait tekintve, nem fontos, de a kereskedelmi mérleg egyenlegének kipuhatolása szempontjából, — ami a fizetési mérleg statisztikáját is befolyásolja — számottevő.

A kivitt és behozott áruk értékének kipuhatolása tudvalevőleg két különböző módon történik: az áruk értékének bevallása vagy becslése által.²⁾ A bevallás (declaration) abban áll, hogy

1) *H. Dietzel*: „Die «enorme Ueberbilanz» der Vereinigten Staaten“. Jahrbücher f. Nationalök. u. Stat. 1905. B. 30., 201. és 203. l.), utal arra, hogy az Egyesült-Államok áruforgalmi kimutatásaiban a behozatal a ténylegesnél kisebb, mert a vámhivatalnokok megvesztegethetősége folytán („great american handshake“) sok árut vámentesen hoznak be.

2) *L. H. von Scheel*: „Handelsstatistik“ (id. h. 1861. l.); *Dr. Leo Petritsch*: „Die Theorie von der sogenannten günstigen und ungünstigen Handelsbilanz“ Graz 1902. (166. s. köv. l.); *H. von Scheel*: „Die Berechnung der Handelsbilanzen“

minden behozott és kivitt áru értékét az átvévő, illetve feladó vagy az áruküldemény szállítója adja meg és az így nyert adatok összegezése vezet a kivitt és behozott áruk értékéhez; a becslésnél a kivitt és behozott árunemek mennyiségi egységtételeinek (métermázsa, darab) évi átlagárát szakértők állapítják meg és az egységtétel szorzata a kivitt és behozott áruk összes mennyiségével, adja a kivitt és behozott áruk összértékét. A bevallás útján nyert adatok belső értéke, használhatósága kisebb; mert a külföldi áru feladót helyes értékbevallásra kényszeríteni nem lehet, a belföldi áruátvévő vagy a szállító pedig nem képes igen gyakran valódi értéket megadni, ami a kivitt áruknál is gyakori eset. Minthogy a bevallás is végeredményben hozzávetőleges becslésre vezet, helyesebb, az egyéni megbízhatatlanság folytán kevésbé beváló vallo más helyett a szakszerűen szabályozott és így pontosabb eredményeket biztosító, a valóságot lehetőleg megközelítő becslési eljárás alkalmazása, amely minden tekintetben szintén nem kielégítő.

A magyar külkereskedelem értékei becslés útján állapítottak meg. A magyar korona országainak területére behozott és innen elszállított áruk kereskedelmi egységértékét egy 206 tagot számláló állandó értékmegállapító bizottság állapítja meg.¹⁾ Kereskedelmi egység-értékül a puszta piaci érték nem szolgálhat.

(id. h. 41. l.); J. de Vargha id. h. 483. l.; *Entwurf eines Gesetzes wegen Abänderung d. Gesetzes, betreffend die Statistik des Warenverkehrs des deutschen Zollgebiets mit dem Auslande.* (Dem Reichstage vorgelegt am 28. Nov. 1905. Heymann's Verlags-Archiv No. 4011. 7. és 8. lap); Rochussen id. h. 33. l.; W. von Loefer: „Mängel unserer Handelsstatistik“ *Jahrbücher f. Nationalökonomie und Statistik.* 1900. B. 20. 534. l.; F. X. v. Neumann: „Ueber Handels-Statistik und Handelswerthe“ (U. ott 1876. 68. s köv. l.)

¹⁾ „A Magyar áruforgalmi statisztikai állandó értékmegállapító bizottság szervezeti szabályzata.“ 1. §. (A kereskedelemügyi m. kir. miniszternek 1901. ápr. 23-án 21614. szám alatt kelt rendelete. Magyarországi Rendeletek Tára. 1901. 274. l.)

mert a szállítási költségek, a bizományi és biztosítási kiadások stb. jelentékenyen emelik az áruk értékét szállításuk következtében. Tehát a kereskedelmi mérleg megállapítása végett azt az értéket kell kipuhatolni, amelylyel az áruk az ország határának átmene-ténél birnak, vagyis abban az időben, amikor a belföldi áruk a ki-vitelnél az országból kilépnek, a külföldi áruk pedig a határon a behozatalnál átlépnek. Szóval kereskedelmi egység-érték gyanánt nem az áruk piaci értéke, hanem azoknak a szállítás folytán ezt meghaladó „határ-érték”-e veendő, amely a kiviteli és behozatali országban mutatkozó piaci érték között ingadozó középértéket ké-pezz. A magyar áruforgalmi statisztika is ezt az irányelvet követi: „Minden áru kereskedelmi értékéül az az érték veendő,¹⁾ melylyel akkor bir, midőn a magyar állam határát átlépi, vagyis az az ér-ték, melyet érte a belföld a külföldnek, illetve a külföld a belföld-nek fizet. Az áru behozatali értéke tehát a termelés, illetőleg be-szerzés helyén fennálló bevásárlási árból és a magyar határig fel-merülő szállítási költségekből alakul. Ennélfogva a magyar határ-tól a belföldi rendeltetési helyig fizetett szállítási díj, továbbá a rendeltetési helyig felmerült egyéb költségek, mint pl. fogyasztási adó, kövezetvám stb. figyelmen kívül hagyandók. Az áru kiviteli értéke a belföldi termelési, illetőleg eladási helyen fennálló el-adási árból és a magyar határig felmerülő szállítási költségekből alakul. Ennélfogva a termelés, illetőleg a beszerzés helyétől a ha-tárig fizetett költségek az értékhez hozzáadandók.

A magyar külkereskedelem tárgyát képező áruk értékét te-hát becslés útján állapítják meg, még pedig nem az ország hatá-rán végbemenő áruforgalomban közvetlenül részes személyek, ha-nem egy állandó bizottság és nem akkor, amidőn az áruk a határt

1) „A magyar áruforgalmi statisztikai állandó értékmegállapító bizottság ügyviteli szabályzata.” 17. §. (A kereskedelemügyi m. kir. miniszternek 1901. ápr. 23. 27697. szám alatt kelt rendelete. U. ott 281. l.)

átlépik, illetve feladatnak, hanem évenként bizonyos időben. Kétségtelen, hogy átlagértékeknek becslés útján eszközölt megállapítása, — bár az értékmegállapító bizottság a legaprólékosabb gondossággal és az értékekre befolyással bíró tényezők figyelembe vételével jár is el — csak approximativ eredményekre vezethet. És ha a bizottság egy bizonyos évben (pl. 1905-ben) a behozott áruk átlagos összértékét a ténylegesnél csak egy százalékkal magasabbra, a kivitt árukét pedig csak két százalékkal alacsonyabbra becsülné, úgy ez Magyarország kereskedelmi mérlegének egyenlegében mindjárt 42 millió korona eltérést jelent. Nincs kizárva tehát, hogy az értékmegállapítás tökéletlenségénél fogva az áruforgalmi mérleg egymaga tényleg jelentékeny összeggel magasabb vagy alacsonyabb, mint a külkereskedelmi statisztikai kimutatásban,¹⁾ jöllehet a becslésnél fel- és lefelé mutató szélőségek egymást részben ellensúlyozzák. A magyar fizetési mérleg legmegbízhatóbb és leginkább hozzáférhető elemét képező kereskedelmi mérleg is eszerint a valóságtól jelentékenyen eltérhet, anélkül, hogy az eltérés maga, vagy ennek foka biztosan megállapítható volna.

Az értékmegállapítás mellett még egyéb körülményekre is vezethető vissza az a tény, hogy az áruforgalmi statisztika alapján kipuhatolt külkereskedelmi mérleg egyenlege eltér a nemzet-

1) Gruber: id. m. 49. lap. Ennek bizonyítására elég arra utalnunk, hogy pl. az 1904. évi közbenső áruforgalmi statisztikában Ausztria passzív egyenlege az osztrák kimutatás szerint 18·863 millió korona, míg a magyar kimutatás szerint Ausztria javára 10·3 millió korona aktív egyenleg mutatkozik. A teljesen azonos alapelvek szerint készült két kimutatás eredményeinek egybevetésével 29·163 millió korona különbözetet kapunk, ami úgy keletkezik, hogy a magyar kimutatásban a kivitel Ausztriába (behozatal Magyarországból) 14·324 millió koronával alacsonyabban, a behozatal Ausztriából (kivitel Magyarországra) 14·839 millió koronával magasabban szerepel, mint az osztrák kimutatásban. (*Statistik des Zwischenverkehrs zwischen den im Reichsrath vertretenen Königreichen und Ländern und den Ländern der ungarischen Krone im Jahre 1904*. Wien 1905. XXVIII. l.)

közi áruforgalomból származó követelések és tartozások egyenlétől. Lényeges különbözet van közöttük. Még ha Magyarország összes behozatalának és kivitelének értéke az ország határának átléptekor pontosan megállapíthatnánk, sem volna szabad arra következtetni, hogy Magyarország a külföldnek épp annyi pénzzel vált adósává, amennyit a behozatal kitesz és hogy csak annyit követelhet, amennyi a kivitel értéke. Ennek oka az, hogy a külkereskedelmi statisztika — amint láttuk — a behozott és kivitt áruknak, az ország határának átlépésekor mutatkozó értékét állapítja meg, aminek következtében az ország határán kívül (tehát a behozott áruknál a termelés helyétől a magyar határig, a kivitt áruknál a magyar határtól a rendeltetési helyig) felmerült olykor tetemes szállítási költségek egészen a külföld javára számíttatnak. Tehát a külkereskedelmi statisztikában kimutatott „határérték“, a külföld javára a szállítási költséggel nagyobb összegben van felvéve, ami azonban a fizetési mérleg szempontjából csak akkor állhat meg, ha a magyar határon túl az áruk szállítását tényleg külföldi közlekedési vállalatok teljesítik, azaz, ha a fuvardíj külföldieknek fizetendő. Ha ellenben belföldi közlekedési vállalatok útján megy végbe az áruk kivitele és behozatala, és ennél fogva a fuvardíj a szállított áruk után a belföld javára esik, úgy a kivitt áruk „határérték“-éhez az hozzáadandó, illetve a behozott áruk „határérték“-ből az levonandó,¹⁾ mert csak így kapjuk meg azt az összeget, amelyet a belföld az árukért a külföldnek fizetett, illetve attól kapott. Eszmeileg tehát minden egyes árutételnél meg volna állapítandó, hogy mennyi a külföldnek, illetve a belföldnek részesedése a szállításban, más szóval, a fizetési mérleg szempontjából

¹⁾ L. e. kérdésre bővebben *H. von Scheel*: „Die Berechnung der Handelsbilanzen“ (id. h. 39. l.); *Gruber* id. m. 49. l.; *Tabellen zur Währungs-Statistik*. (id. h. 802. l.); *J. de Vargha* id. h. 482. l.; *H. v. Scheel*: „Handelsbilanz“ (id. h. 982. l.); *Dr. Walther Lotz*: „Einiges über den Ausgleich von Soll und Haben im Weltverkehr“. (Bankarchiv 1902. Nummer 6. 92. l.)

a külkereskedelmi statisztika által kimutatott értékek bizonyos százalékkal javítandók, még pedig a kivitt áruértékek megfelelő emelésével és a behozott áruk értékének leszállításával. Minthogy azonban a külkereskedelmi statisztika körén kívül esik az áruk szállítását a fuvarozók nemzetiségére való tekintettel követni és a kereskedelmi mérleget ennek megfelelően javítani, ami gyakorlatilag keresztül sem vihető, de a magyar tengerhajózási vállalatok teljesítményeiből megállapítható hozzávetőleg az az összeg, amennyivel a belföld az ország határán kívül, a nemzetközi forgalomban lévő áruértékek emeléséhez szállítás útján hozzájárult, a külkereskedelmi áruforgalmi statisztika adatainak változatlanul hagyásával, külön fogjuk megállapítani Magyarországnak, a nemzetközi szállítás- és fuvarozásban való részesedéséből származó nyereségét.¹⁾

Hasonlóképpen külön kell megemlékeznünk az áruk kiviteléből és behozatalából elért kereskedelmi nyereségekről is, mert az

²⁾ Az a körülmény, hogy a szállítási költség emeli az áruk értékét a nemzetközi forgalomban, magyarázza meg azt az első pillanatra érthetetlennek látszó tényt, hogy a világ összes országainak kivitelét és behozatalát egymás mellé állítva látjuk, hogy a behozatal állandóan (több mint 10 %-kal) nagyobb, mint a kivitel. 1903-ban a behozatal összértéke az összes országokban együttvéve 66 milliárd frank volt, a kivitel 59 milliárd. Hogy lehetséges ez? Több árut nem lehet behozni, mint amennyit kivittek összességben. Sőt még a behozatalnak kellene valamivel a kivitel mögött maradni, tekintettel arra, hogy a kivitt áruk egy része (hajótörés stb. folytán) elvesz. Egyedüli magyarázat az, hogy ugyanazon áru értéke nagyobb a rendeltetési helyén, mint amennyit ért a származási helyen. Sokan — látjuk hogy alaptalanul — a több ezer millióra rugó összb behozatali többletben keresték a kereskedelmi statisztika hibás voltának bizonyítékát. (*A. de Foville* „Les éléments de la balance économique des peuples.“ id. h. 4. l.; *Charles Gide*: „Principes d'économie politique.“ Paris 1905. 290. l.; *Ihr. Rochussen* id. ért 29. és 33. lap; *Kautz Gyula*: „Nemzetgazdaságtan.“ II. Köt. Budapest 1881. 262. lap; *R. Giffen* „The Use of Import and Export Statistics.“ (Journal of the Statistical Society. London 1882. 206. lap.)

áruforgalmi statisztikában kipuhatolt értékekben elszámolva ezek sincsenek, amely körülmény tehát szintén hozzájárul ahhoz, hogy a külkereskedelmi mérleg egyenlege nem fedezi a külföldi áruforgalomból származó követelések és tartozások egyenlegét. Tekintettel arra, hogy Magyarország kereskedelmi mérlege aktív, e kérdés jelentőségét a fizetési mérleg szempontjából alábecsülni nem szabad.

Az áruforgalmi statisztika által kimutatott külkereskedelem eredményét a vámok is módosítják.¹⁾ A behozott áruk után fizetendő vámok a kereskedelmi értékek megállapításánál számba nem vétetnek. Ez a körülmény a fizetési mérleg szempontjából közböbs, ha a vámokat — ami rendszerint az eset — a fogyasztók viselik és így a belföldi állampolgároknak saját államuk javára teljesített szolgáltatásáról van itt szó; de amennyiben az importáló állam javára beszedett vámokat a behozatalnál a külföldi termelők vagy kereskedők kénytelenek egészben vagy részben viselni, a kivitelnél pedig a külföld javára eső vámokat a belföldi eladók úgy a vámszolgáltatások a fizetési mérlegben cselekvő vagy szenvedő tételek gyanánt beállítandók.

Végül nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a külkereskedelmi statisztika nem tünteti fel az összes külföldi áruforgalmat, mert a legjobban szervezett állam sem akadályozhatja meg azt, hogy az áruk egy része csempészet útján mozogjon a nemzetközi forgalomban. A postai forgalomban és az utazók által csempészett áruk értéke — amely tehát a statisztikai kimutatásban nem szerepel — jelentékeny összegre tehető, ha figyelembe vesszük, hogy főleg oly árukról van itt szó, amelyek csekély tér-

¹⁾ L. Dr. J. Grunzel: „Handelsstatistik und Handelsbilanz“ (id. h. 49. l.); Gruber id. m. 50. l.; Alfred Bateman and H. Fountain: „The import and export statistics of various countries“ (International Statistical Institute. London 1905. 3. és 19. lap).

fogat mellett nagyértékűek.¹⁾ Hasonlóképpen nincsenek a statisztikai kimutatásokban bizonyos áruk, amelyeknek nem kereskedelmi jellege kétségtelen vagy amelyeket az árunyilatkozat beszolgáltatásának kötelezettsége alól egyéb szempontokból mentesíteni kell (pl. az uralkodó és a külföldi diplomáciai személyzet részére szolgáló áruk, hadiszerek, utipodgyász stb.).

Az áruforgalmi statisztika adataiból megállapított külkereskedelmi mérleg belső értékét, a fizetési mérleg céljaira való használhatóságát ismervén, áttérhetünk annak vizsgálatára, hogyan alakul a magyar korona országai fizetési mérlegének egyik elemét képező külkereskedelmi mérleg és milyen annak jellege?

A különleges külkereskedelem mérlegét a következő táblázat mutatja:²⁾

Év	Behozatal értéke	Kivitel értéke	Behozatali többlet	Kiviteli többlet
	m i l l i ó k o r o n á b a n			
átlag 1882—1885	920·294	842·988	77·306	—
átlag 1886—1890	896·935	902·177	5·242	—
átlag 1891—1895	1050·446	1058·715	—	8·269
átlag 1896—1900	1141·509	1160·632	—	19·123
1901	1147·581	1265·189	—	117·608
1902	1158·279	1323·735	—	165·456
1903	1215·264	1352·576	—	137·312
1904	1328·881	1355·544	—	26·663
1905	1363·674	1398·392	—	34·718
átlag 1901—1905	1242·736	1339·087	—	96·351

¹⁾ L. Dr. J. Grunzel: „Der internationale Wirtschaftsverkehr und seine Bilanz.“ Leipzig 1895. 47. l. ; Soetbeer id. m. 760. l.; Heinrich Dietzel: „Die «enorme Ueberbilanz» der Vereinigten Staaten“ (Jahrbücher f. Nationalökonomie und Statistik. Jena 1905. B. 30. 202. lap), ahol utalás van arra, hogy sehol a határállomásokon a csempészet nem ölt oly mérvet, mint az északamerikai Egyesült Államok kikötőhelyein.

²⁾ Az adatokra vonatkozólag l. „A m. kir. kormány 1905. évi működéséről

Ez adatok csak a különleges kereskedelem évi mérlegeit mutatják, vagyis a belföldön termelt és a belföldi fogyasztásra szolgáló áruk forgalmát tüntetik fel. Ehhez azonban még a kikészítési eljárás tárgyát képező áruforgalom eredménye is számítandó. A fenti adatokban ugyanis nem foglaltatnak az u. n. előjegyzési forgalom különböző alakjai. Vagyis a további feldolgozásra szolgáló kikészítési vagy nemesítési eljárás forgalma; a külföldről érkezett, illetve oda feladott azon áruk forgalma, amelyek a fél rendelkezése folytán kiváltás nélkül vagy pedig kiváltás után a feladóknak utólag rendelkezésre bocsáttattak, tehát a kiváltott és kiváltatlan visszküldemények; továbbá a felmutatásra szolgáló áruminták, a bizonytalan eladásra, kiállításra és átmeneti használatra szóló áruk forgalma. Ellenben a javításba menő és a javításból érkező áruk forgalma ugy a behozatalban, mint a kivitelben benfoglaltatik. Hasonlóképpen számításba vették 1901. év óta a megtöltésre illetve kiürítésre szolgáló göngyölet-tárgyakkal való forgalmat is.¹⁾ Az előjegyzési forgalom legjelentősebb része a kikészítési forgalom, amelynek eredményét a fizetési mérleg szempontjából okvetlenül figyelembe kell venni a kereskedelmi mérlegben. Mert a külföldről behozott és a nemesítési eljárás után ismét külföldre kivitt áruk forgalma a belföldre nézve nyereséget jelent, amely a kivitt és feldolgozott áruk értéktöbbletében jut kifejezésre; viszont a külföldre feldolgozás végett kivitt belföldi nyersanyag-nak és félgyártmánynak feldolgozott alakban való visszahozatala a külföldre nézve nyereséges. A külkereskedelmi mérlegbe eszerint a kikészítési forgalomban nemesítés céljából behozott áruk nem

és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Budapest 1906. 253* lap és 183. lap; továbbá: „*A magyar korona országainak 1905. évi külkereskedelmi forgalma.*” Budapest 1906. 29* lap és 36*, 37* és 39* lapokon.

1) *U. ott* 26. lap; továbbá *id. ügyviteli szabályzat* 16. §. Magyarországi Rendeletek tára 1901. 281. lapon.

teljes értékükben veendők fel, hanem csak azzal az értéktöbbséggel, amelylyel a nemesített áruk visszavitelük illetve visszahozataluk alkalmával gyarapodtak. A külkereskedelmi mérleg megállapításánál tehát a visszavitelnél mutatkozó értéktöbbség aktivum gyanánt beállítandó, a visszahozatalnál jelentkező értéktöbbség ellenben mint passzivum levonandó. Az előjegyzési forgalom többi alakjai — részint alárendelt jelentőségüknél fogva, részint mert a tárgyakat képező áruk nem maradnak a belföldön és visszatértükkor nem mutatnak értéktöbbséget és ha eladatlanok maradtak, kereskedelmi forgalom tárgyainak sem tekinthetők, — nem veendők figyelembe. A véglegesen bel- illetve külföldön maradt áruk forgalmát feltüntető különleges kereskedelmi statisztika tehát kiegészítendő és pótlendő a kikészítési vagy nemesítési forgalom adataival, hogy a fizetési mérlegben számbaveendő külkereskedelmi mérleg valódi egyenlegét megkaphassuk.

A magyar korona országainak kikészítési forgalmáról — minthogy annak adatai a vámszolgálattal kapcsolatosan gyűjtetnek — külön kimutatásaink nincsenek, hanem csak az osztrák-magyar vámterület előjegyzési forgalma van statisztikailag kimutatva.

A magyar kikészítési forgalmat ennél fogva csak hozzávetőleg, számítás útján állapíthatjuk meg, még pedig Ausztria és a magyar korona országai áruforgalmának arányában.

Az osztrák-magyar vámterület kikészítési forgalmát a következő táblázat tünteti fel:¹

¹) Az adatokra nézve l. „*Statistik des auswärtigen Handels des österreichisch-ungarischen Zollgebiets im Jahre 1905.*“ III. Band. (Vormerksverkehr-Durchfuhr.) Wien 1906. 240. és 241. lapon; továbbá: I. Band. Erster Abteilung. (Hauptergebnisse-Hafenverkehr). 47. lap; végül: „*Aussenhandel und Zwischenverkehr der im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder und der Länder der ungarischen Krone im Jahre 1905.*“ Wien 1906. 17. lapon. Megjegyezzük, hogy az osztrák-magyar vámterület kikészítési forgalmából úgy állapítottuk meg a magyar korona országaira eső részt, hogy arányba állítottuk egyfelől Ausztria külkereske-

Év	Kikészítés vámbelföldön			Kikészítés vámkülföldön			A kikészítési forgalom kiviteli többlete	
	Feldolgozásra behozott nyers anyag és félgyártmány	Visszkivitel kikészítve	A visszkivitel érték-többlete	Feldolgozásra kivitt nyersanyag és félgyártmány	Visszbehozatal kikészítve	A visszbehozatali érték-többlete	Az osztrák-magyar vámterületen	A magyar korona országában
k o r o n á k b a n								
1901	40,295. 860	95,084. 492	54,788. 632	487. 433	1,323. 089	835. 656	53,952. 976	26,684. 261
1902	48,788. 655	85,372. 592	36,584. 937	424. 681	1,156. 776	732. 095	35,852. 842	17,857. 885
1903	58,370. 541	105,941. 870	47,571. 329	746. 709	893. 708	146. 999	47,425. 330	22,670. 277
1904	62,405. 193	92,981. 160	30,575. 967	335. 596	728. 727	393. 131	30,182. 836	14,477. 524
1905	66,447. 016	146,596. 967	80,149. 951	345. 206	565. 277	220. 071	79,929. 880	37,513. 837
átlag 1901-1905	55,261. 413	105,195. 416	49,934. 161	467. 925	933. 515	465. 590	49,468. 773	23,840. 757

A külföldi áruknak belföldön való nemesítését mutató aktív kikészítési forgalom jelentékenyen felülmúlja a passzív kikészítési forgalmat, mely a belföldi áruknak külföldön való feldolgozását öleli fel és így tekintélyes nyereséget hoz.

Magyarország különleges kereskedelmi mérlegéhez hozzászámítva a magyar kikészítési forgalom eredményét, kapjuk a magyar korona országai fizetési mérlegének egyik legfőbb alkotó részét képező külkereskedelmi mérlegét, amelynek egyenlege eszerint az utolsó öt esztendőben következőleg alakult:

a kiviteli többlet 1901-ben:	144·292	millió	korona
1902-ben:	183·314	„	„
1903-ban:	159·982	„	„
1904-ben:	41·140	„	„
1905-ben:	72·232	„	„
<hr/>			
vagyis átlag 1901–1905-ben:	120·192	millió	korona

kiviteli többlettel zárult Magyarország külkereskedelmi mérlege. Ez, a több mint 120 millió korona, Magyarország nemzetközi fizetési mérlegének egyik aktív tételét képezi.

A magyar korona országainak külkereskedelmi mérlege az utolsó években — amint a fenti adatok mutatják — állandóan aktív, vagyis kiviteli többlettel zárul. A kiviteli többlet összege változó ugyan, de maga az aktív-egyenleg állandónak tekinthető. Külkereskedelmi fogalmunk mérlege — statisztikai kimutatásaink delmi áruforgalmát a vámkülfölddel és Magyarországgal, másfelől Magyarország külkereskedelmi áruforgalmát a vámkülfölddel és Ausztriával. Ausztria össz-forgalma a vámkülfölddel és Magyarországgal együtt kitett:

1901-ben	4878·388	millió	koronát,
1902-ben	4983·101	millió	koronát,
1903-ban	5371·783	millió	koronát,
1904-ben	5596·537	millió	koronát,
1905-ben	5885·080	millió	koronát.

szerint ¹⁾ — az 1882-től 1905-ig lefolyt 24 év alatt 14-szer zárult kiviteli többlettel. E 24 év összesített mérlegeinek egyenlege 41·195 millió korona kiviteli felesleget mutat. A kereskedelmi mérleg 1899 óta évenként állandóan aktív. Öt évi átlagban pedig 1891 óta zárul kiviteli, felesleggel speciális kereskedelmünk mérlege. A kiviteli többlet 1900. évben volt a legnagyobb, amikor 217·1 millió koronát ért el; míg a legnagyobb behozatali többletünk 1884-ben volt: 183·1 millió korona. Az 1895—1898. években mutatkozó passzív egyenleg a mennyiségileg és minőségileg ki nem elégitő aratási eredményekre, de főleg az 1895. év tavaszán föllépett sertésvészre vezetendő vissza.²⁾ Magyarország külkereskedelmi mérlegeinek jellege aktív ugyan, de a kivitel egyenlegének összege igen változó; a kiviteli felesleg és ennek ingadozása a termés alakulásával és általában a mezőgazdasági viszonyokkal függ össze. Kitűnik ez a következő adatokból is: ³⁾

Árucsoport	Kiviteli többlet			Behozatali többlet		
	millió koronában			millió koronában		
	1903	1904	1905	1903	1904	1905
Nyers anyagok:	474·950	396·830	414·247	—	—	—
Félgyártmányok:	—	—	—	7·119	10·915	3·914
Gyártmányok	—	—	—	330·519	359·252	375·615

¹⁾ L. a jelen munkához csatolt „I. Kimutatás”-t. Az adatok 1882-től kezdve vannak kimutatva, mert — amint láttuk — ez időtől van csak megbízható külkereskedelmi statisztikánk.

²⁾ L. „A magyar korona országainak 1898. évi külkereskedelmi forgalma.” Budapest 1889. (4* lapon).

³⁾ L. az adatokra „A magyar korona országainak 1905. évi külkereskedelmi forgalma.” Budapest 1906. 88* l. és 89* l.

Minthogy Magyarország fizetési mérlegének alakulására a külkereskedelmi mérleg döntő jelentőségű, ennek jellemzésére álljanak itt még a következő adatok, amelyekből látható, hogy az összes behozatal és összes kivitel értékéből mennyi esik nyersanyagra és gyártmányokra:

Árucsoport	Kivitel			Behozatal		
	százalékokban			százalékokban		
	1903	1904	1905	1903	1904	1905
Nyers- anyagok:	54·30	52·11	52·96	21·36	23·30	23·93
Félgyárt- mányok:	8·99	9·79	10·21	10·59	10·81	10·75
Gyárt- mányok	36·71	38·10	36·83	68·05	65·89	65·32

Ez adatokból látható, hogy a kivitelnél a nyersanyagok, a behozatalnál a gyártmányok vannak túlsúlyban. Ez a körülmény külkereskedelmi mérlegünk aktiv jellegének értékét lényegesen csökkenti, mert a nyerstermékek és élelmiszerek kiviteléből kisebb nyeresége van egy országnak, mint ugyanoly értékű gyártmány kiviteléből. Magyarország főleg gyártmányokat importál és ezeket nyersanyagokkal, élelmiszerekkel (gabona, hus stb.) fizeti meg. Vagyis mi a külföldnek munkaértéket fizetünk, az pedig nekünk túlnyomólag sokkal kisebb anyagértéket fizet. A külföld a tőlünk kivitt nyersanyagot feldolgozza és így az ennek biztosított érték-többlet erejéig fokozza a saját fogyasztási és vásárlási képességét; míg Magyarország a külföldről behozott gyártmányt minden további termelő tevékenység nélkül fogyasztja el. A túlnyomólag nyersanyagokból álló kivitelünkre nézve az is jellemző, hogy a mezőgazdasági nyerstermékek nagy térfogat mellett viszonylag kisebb értéket képviselnek és így szállításuk nem mindenhol nyel-

reséges, míg a vas- és fonó-szövő-ipar tömegcikkeinek szinte korlátlan forgalomképessége van.¹⁾ Kedvező jelenségnek mondható a fenti táblázathól megállapítható az a tény, hogy a nyersanyag-behozatal emelkedő irányzatot mutat és a gyártmányok kivitele is — behozatalunk viszonylag csökkenő irányzata mellett — inkább emelkedőnek mondható, ami a hazai ipar fejlődésének és fokozatos erősödésének jele. A nyers anyag behozatala idegen tőke beruházásának tekinthető.

A kifejtettek alapján a magyar korona országainak fizetési mérlegébe, a külkereskedelmi mérleg (különleges kereskedelem, kikészítési forgalommal együtt és nemesérc-forgalom nélkül) aktiv egyenlege gyanánt 120-192 millió koronát állíthatunk mint követelést.

b) A nemzetközi kamat-, osztalék-, járadék- stb. forgalom.

(Értékpapírmozgalom).

Magyarország fizetési mérlegének legjelentékenyebb elemét a nemzetközi tőkeforgalomból (tőkekivitel- és behozatalból) származó egyenleg képezi, vagyis a külföld birtokában levő és Magyarországgal szemben fennálló tőkekövetelések után az ország által évente a külföldnek fizetendő kamat, járadék és osztalék összege, szemben a külföldről ugyane címen Magyarországra folyó összegekkel. Minthogy a tőkekövetelések túlnyomó részben értékpapírokban inkorporálva jelentkeznek, ennél fogva a fize-

¹⁾ L. bővebben *Dr. Josef Grunzel*: „System der Handelspolitik.“ Zweite, verbesserte Auflage. Leipzig 1906. 578. l.; *ugyanaz a szerző*: „Der internationale Wirtschaftsverkehr und seine Bilanz“. Leipzig 1895. 58. l.; továbbá: *Dr. Richard Schüller*: „Schutzzoll und Freihandel“ Wien-Leipzig 1905. 237. lap; *E. von Philippovich*: „Die Handelsbilanz der Monarchie und jene Oosterreichs.“ (Die Zeit. 1902. október 21. számában.)

tési mérlegnek a nemzetközi tőkekövetelésekből és tartozásokból származó tételét úgy fogjuk megállapítani, hogy első sorban ki-
puhatoljuk, mennyi magyar kibocsátású értékpapír van a kül-
föld birtokában és mennyi külföldi értékpapírral rendelkezik
Magyarország. Az értékpapíroknak a belföld és külföld közötti
területi megoszlásából megtudhatjuk az évenként lebonyolódó
kamat- és osztalékforgalmat a magyar korona országai és a kül-
föld között.

A magyar korona országaiból évenként külföldre kifolyó
kamatok, osztalékok és járadékok összegét pontosan ugyan meg
nem állapíthatjuk, de maga az a körülmény, hogy a külföldi
tőke elhelyezése különböző belföldi hitelintézeti, ipari, kereske-
delmi, közlekedési és biztosító vállalatokba jelentékeny, továbbá
hogy államadóssági kötvényeinknek, zálogleveleinknek, községi
kötvényeinknek, vasuti és egyéb cimleteinknek fő piaca a külföld,
elégge utal arra, hogy Magyarország nemzetközileg az u. n. adós-
országok sorába tartozik és fizetési mérlegében a tőkeforgalom-
ból származó egyenleg jelentékenyen passzív.

A közlekedési eszközök fejlődésével, a külföldi jogsegély
erősödésével, a nemzetközi fizetési módok tökéletesedésével
a tőkének idegen országokban való gyümölcsöző elhelyezése
egyre szélesebb arányokat ölt.¹⁾

Magyarország nagyrészen külföldi tőkével dolgozik, ame-
lyet részint meghatározott magasabb kamathozadék állandó biz-
tosításával, részint osztalék- és árfolyam-emelkedésben álló nye-
reségekre való kilátással von magához. Magyarország a külföldi
tőkét részint kölcsön alakjában, részint belföldi vállalatokba való
befektetés gyanánt veszi igénybe. A külföldi tőke a nemzeti ter-
melő erőt gyarapítja, a termelés eredményének egy részét, a tőke

²⁾ *A. Sartorius Freiherr v. Waltershausen*: „Das Volkswirtschaftliche
System der Kapitalanlage im Auslande.“ Berlin 1907. (42. l.)

kamatát kiviszi ugyan az országból, de a haszon többi része itt marad az országban.¹⁾

Magyarország gazdasági fejlődésének, fellendülésének nagy részét annak köszönheti, hogy a külföldi tőke bőségesen állott rendelkezésére. A külföldi tőke túlnyomó részben cimlet-kivitell ellenében kerül az országba. A magyar cimlet (értékpapír) oly jelentékeny kiviteli cikke az országnak, hogy a kivitel mennyiségének ismerete nélkül a fizetési mérleg alakulásáról és mi-benlétéről helyes fogalmat nem is alkothatunk magunknak. A külkereskedelmi áruforgalmi statisztikában az értékpapírok kivitele és behozatala kimutatva nincsen, mert a cimletforgalom minden ellenőrzés alól kisiklik, tehát statisztikailag meg nem ragadható. Tájékoztatást tehát csak közvetett módon és megközelítőleg szerezhethetünk a tőkeforgalomból származó tartozásunk és követelésünk mérvéről. Megjegyzendő, hogy Magyarország fizetési mérlegének alakulására nem a konszolidált tőkeadósság alkaladéka, mely tartósan el van helyezve, hanem az utána évenként fizetendő kamatok és törlesztő részletek vannak befolyással, mert az állandósított tartozások rendezést — a kamatfizetéstől eltekintve — nem igényelnek.²⁾

Mindenekelőtt kipuhatólandó, hogy a magyar korona országai-ból évenként mennyi összeg folyik kamat, osztalék és járadék címén külföldre?

A tőkebehozatal nálunk legnagyobb arányokat az állam-

¹⁾ *Paul Leroy-Beaulieu*: „L'exode des capitaux Français“ (L'Economiste Français. 1906. Mai 26). A külföldi tőke hatását a belföldön szépen fejtegeti *Hermann*: „Staatswirtschaftliche Untersuchungen. München 1870. 629. lap; továbbá: *Dr. R. Liefmann*: „Ueber den Einfluss des internationalen Kapitalienverkehrs auf die Krisen.“ (Jahrbücher f. Nationalökonomie u. Stat. Jena 1904. 170. lap.)

²⁾ L. e kérdésre bővebben *G. J. Goschen*: „Theorie der auswärtigen Wechselcourse.“ (Dr. F. Stöpel fordításában) Frankfurt a. M. 1875. 18. lap.

kölcsönök felvételénél ölt; ennél fogva a külföldre folyó legjelentékenyebb tételt a magyar államadósság után a külföldnek fizetendő kamatok képezik. Ezeknek összegét a rendelkezésre álló hivatalos adatokból állapíthatjuk meg.

A m. kir. pénzügyminisztérium a magyar *államkölcsönök* cimleteinek területi megoszlását országok szerint elkülönítve kimutatja.¹⁾ Eszerint 1905. év végén a magyar államadósság címletiből volt:

Magyarországon	2,035.517.991	kor. n. é.	39·55 ‰
Ausztriában	1,073.600.639	„ „ „	20·86 ‰
Német birodalomban	1,567.683.388	„ „ „	30·46 ‰
Franciaországban	379.826.115	„ „ „	7·38 ‰
Angliában	76.171.090	„ „ „	1·48 ‰
Hollandiában	13.896.077	„ „ „	0·27 ‰
Áll. adóss. ciml. összesen :	5,146.695.300	kor. n. é.	100— ‰

Az adatok az esedékes szelvények beváltási helye alapján készültek és így teljes pontosságra nem tarthatnak igényt; mert a szelvényeket rendszerint ott váltják be, ahol a mindenkori nemzetközi valutaviszonyok szerint legelőnyösebb, tehát az arbitrage tevékenysége módosítólag hat az országonkénti állomány-kimutatásra; azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a fizetési forgalomban váltók helyett gyakran esedékes szelvényeket küldenek, ami szintén befolyásolja a beváltási eredményeket. épp így az, hogy belföldi bankoknál helyeznek letétbe külföldiek ily címleteket;²⁾ abból továbbá, hogy valamely országban szelvénybe-

¹⁾ L. a jelen munkához csatolt *III. kimutatást*, a hol az adatok 1868—1905-ig részletezve találhatók.

²⁾ L. a szelvénybeváltásról *Gruber* id. m. 25. lap; továbbá *Dr. E. Sax* id. ért. (N. Fr. Presse 1894. január 27. számában); id. *Tabellen z. Währungsstatistik* 759. lap; *Ritter Theodor v. Taussig* felszólalását az osztrák valuta-enquête-

váltó hely nincs, tehát az esedékes szelvényeket okvetlenül más országban, esetleg Budapesten kell beváltani, nem következik, hogy ott ily címlet nincs. Ez a körülmény és az, hogy sok külföldi címlettulajdonos Magyarországon váltja be a szelvényeit, viszont kizártnak tekinthető, hogy belföldi külföldön váltja be szelvényeit, arra enged következtetést, hogy a külföldön kimutatott átlományhányad minimálisnak vehető. Ezek dacára az adatok nagyjában megfelelnek a tényleges viszonyoknak, mert — ha elegendő szelvénybeváltási hely van kijelölve a külföldön — nincs különös pénzügyi érdek más helyen, mint a legközelebb lévő közvetítő intézetnél a beváltást eszközölni. Ha az egyes idegen országok között mutatkoznék is bizonyos eltolódás a fent kimutatott arányokban, a belföldet a külfölddel szemben tekintve, megbízható és értékes támpontunk van a fenti adatokban.

E kimutatásból kitűnik, hogy Magyarország államadósságának 5,146,695.300 koronának 39·55%-a, vagyis 2,035,517.991 korona van belföldön elhelyezve, míg 60·45%, azaz 3,111.177.309 korona külföldiek kezében van. Megjegyzendő, hogy az Ausztriában kimutatott 1·073 milliárd koronában befoglaltatik a szab. osztrák-magyar államvasutttársaság magyarországi vasutvonalainak megváltása folytán átvállalt adósság is, amelynek tőkeértéke 383,846.748 korona. Ez nem címletadósság, hanem évi járadékszolgáltatás, amennyiben a magyar kormány az 1891:XXV. t.-c. értelmében szerződést kötött a szab. osztrák-magyar államvasutttársasággal a magyarországi vasutvonalak megváltására vonatkozólag, amelyeknek megváltása ellenében a magyar állam megváltási ár fejében a nevezett osztrák vasutttársaságnak 75 éven át (1891-től 1965-ig) 19,197.000 korona (9,598.500 forint) évi járadékot fizet.

bizottságban (Stenographische Protokolle der nach Wien einberufenen Währungs-Enquête-Commisison. Wien 1892. 258. l.)

Magyarország állandó államadósságai után az évi kamatszükséglet és ennek területi megoszlása a 76. oldalon foglalt I. táblázatból látható.¹⁾

Eszerint az 5·146 milliárdnyi államadóssági tőke átlagos évi kamatszükséglete 205·474 millió korona és a külföldön elhelyezett 3·111 milliárd korona államadóssági tőke után Magyarország a külföldnek évenként 133.343.885 korona kamatot fizet. Mig a magyar államadósság tőketörlesztéséről a 76. oldalon foglalt II. táblázat ad fölvilágosítást.²⁾

Eszerint az évi összes tőkevisszafizetésből 11,063.102 koronából 8.082.342 korona folyik a külföldre, évenként átlag. Ebben az összegben befoglaltatik az Osztrák-Magyar Bankot cselekvőleg illető, eredetileg 80 millió a. é. forintot tevő államadósság törlesztésére szolgáló évi 360.000 korona részlet. (180.000 a. é. frt.)³⁾

Vagyis a magyar korona országainak államadóssága után kamat és tőketörlesztés címén évenként 141,426.227 korona megy a külföldre. (Ebből egyedül Ausztriára 72,001.006 korona esik.) Magyarország fizetési mérlegének ez a legjelentékenyebb passzív tétele.

Az államadóssági címletekből az aranyra szóló címletek túlnyomóan külföldön, míg az ezüstre és bankértékre szólók főleg belföldön vannak elhelyezve.)

1) Részletezve a jelen munkához csatolt *VI. kimutatás*-ban. Az adatokat a pénzügyminiszterium számvevőségi járadékosztályának köszönjük.

2) L. részletezve a jelen munkához csatolt *V. kimutatást*.

3) Az 1899: XXXVIII. t.-c. alapján kötött egyezmény II. cikke szerint a magyar korona országai a cs. kir. osztrák kormány által az eredetileg 80 millió forint kölcsönre lefizetett 30 millió forint részösszeg törlesztéséhez oly módon járulnak, hogy 9 millió a. é. forintot 50 egyenlő évi részletben kamat nélkül Ausztria részére lefizetnek. Az első részlet (180.000 a. é. forint) 1900 január 1-én vált esedékessé.

4) L. a *VI. kimutatást*.

A magyar állandó államadósság kamatszükséglete.

(I. Tábla.)

Év	Magyar- ország	Ausztria	Német- birodalom	Hollandia	Francia- ország	Anglia	Belgium	Összes kamatszük- séglet koronában	
		k ü l f ö l d ö n							
1903	64,315.622	68,610.436	56,555.559	1,071.880	7,102.576	2,728.742	11.496	200,396.314	
1904	74,556.888	63,962.665	59,323.263	562.343	7,018.773	2,676.348	12.832	208,113.115	
1905	76,918.614	59,599.571	54,922.505	490.594	13308.557	2,664.821	8.628	207,913.353	
átlag 1903-1905	71,930.375	64,057.557	56,933.796	708.272	9,143.302	2,689.970	10.985	205,474.260	

A magyar állandó államadósság tőketerlesztése.

(II. Tábla.)

Év	Magyar- ország	Ausztria	Francia- ország	Anglia	Német- birodalom	Összes tőke- visszafeztés koronában
		k ü l f ö l d ö n				
1903	4,286.681	4,692.220	50.400	9.600	55.920	9,094.822
1904	2,754.400	4,816.874	62.400	12.000	72.960	7,718.634
1905	1,901.200	14,321.252	94.080	960	58.360	16,375.852
átlag 1903--1905	2,980.760	7,943.449	68.960	7.520	62.413	11,063.102

Az államadósságok után külföldre fizetendő kamat- és tőkevisszafizetés, mint passzív tétel a magyar korona országainak fizetési mérlegében az 1902. év óta állandóan csökken, mert az államadóssági címletekből egyre nagyobb mennyiség van a belföldön. Így 1902-ben Magyarországon 1,670.885,115 korona névértékű államadóssági kötvény volt, vagyis az összes címletek 34%-a, míg 1905. év végén már 39·55%, azaz 2,035,517.991 korona. Az államadóssági címletek elhelyezésénél észlelhető ez a repatrializálási folyamat első sorban arra vezethető vissza, hogy Ausztria magyar államadóssági címlet-állományát fokozatosan csökkentette, úgy, hogy követelése magyar államkölsönökben 1902-ben 1·593 milliárdról 1905-ig 1·073 milliárdra szállt le és a piacra került címleteket részben Magyarország vette fel, részben a Németbirodalomba és Franciaországba került. Az államadóssági címletek kötményezett állandéka is állandó emelkedést mutat.

További passzív tételt képez fizetési mérlegünkben az az évi járulék, amelyet a magyar korona országai az — 1867. évi XV. t.-c. 1. §-a értelmében — Ausztria államadósságai kamatainak fedezésére fizetnek. E címen évenként 58,376.000 korona folyik az országból Ausztriába.¹⁾

Jelentékeny mérvben járult a külföldi tőke a magyar vasúthálózat kiépítéséhez is. A kilencvenes években nagyobb arányban megindult helyi érdekű vasúti építkezés főleg külföldi, tulajdonképpen német tőke segítségével ment végbe, német vasúti bankok és pénzüintézetek közreműködésével. Ennek következtében a magyar helyi

¹⁾ L. e. kérdéstről *Dr. F. Fellner*: „Der ungarische Block“ c. értekezését (Neues Pester Journal 1906. nov. 13. számában); továbbá: *Dr. Alexander Spitzmüller*: „Die 4·2 Prozentige einheitliche Rente und die Konversion derselben im Jahre 1903.“ Wien 1904. *Barta Ödön*: „A közös államadóssági járulék megváltása.“ (Közg. Szemle 1904.)

érdekű vasuti értékek tekintélyes része ma is külföldi bankok tárcájában van.¹⁾ A külföldi tőke nagy érdeklődése a magyar helyi érdekű vasutak iránt elsősorban arra vezethető vissza, hogy állami kezelés alatt állanak. A külföldi tőke érdekeltségének arányáról képet alkothatunk magunknak, ha kipuhatoljuk, hogy a helyi érdekű és egyéb magánvasutak elsőbbségi és törzsrészcímleiből, valamint elsőbbségi kötvényeiből mennyi van külföldiek birtokában. A külföld birtokában lévő *vasuti címlelek* után fizetendő osztalékok és kamatok Magyarország fizetési mérlegének további passzív tételét képezik.

Az 1904. év végén — az egyes vasúttársaságoknál szerzett adatok szerint²⁾ — a magyar helyi érdekű vasutak elsőbbségi részvényeiből volt:

Magyarországon	228,040.600 korona
Ausztriában.....	22,823.600 „
Németbirodalomban	226,364.300 „
Belgiumban	17,143.600 „
Svájcban	17,044.000 „
	<hr/>
	511,416.100 korona

¹⁾ Így az illető intézetek zárszámadásaiból vett adatok szerint:

a Centralbank für Eisenbahnwerte Berlin	38,667.400 korona
Vereinigte Eisenbahnbau u. Betriebsgesellschaft, Berlin	7,040.200 „
Eisenbahn Rentenbank Frankfurt a-M.....	47,781.600 „
Eisenbahnbank Frankfurt a-M.....	11,532.800 „
Lokalbahn Actiengesellschaft, München.....	20,774.400 „
Bank für Transportwerthe in Basel	13,128.500 „
Banque Belge de chemins de fer Bruxelles	16,000.000 „

névértékű magyar helyi érdekű vasuti elsőbbségi részvényekkel rendelkezik.

²⁾ L. a jelen munkához csatolt IV. kimutatást, a hol az adatok részletezve találhatók.

Míg a társasági fővasutak elsőbbségi részvényeiből, illetve részvényeiből és elsőbbségi kötvényeiből volt:

Magyarországon	19,055.500 korona
Ausztriában.....	62,850.000 „
Vámkülföldön	385,236.700 „
	<hr/> 467,142.200 korona

Vagyis a nem kamatozó törzsrészvényektől eltekintve, a 978,558.300 korona névértékű összes vasuti címletekből a magyar korona országaiban volt 247,096.100 korona, azaz 25·25%, míg külföldön 731,462.200 korona, vagyis 74·75%. (Ebből Ausztriára 85,673.600 korona n. é. címlet esik.)

Kérdés, hogy a külföldön elhelyezett részvények után évenként mennyi osztalék, illetve a kötvények után mennyi kamat folyik az országból külföldre? A magyar vasutakba fektetett tőkék alapján kibocsátott és külföldön elhelyezett meghatározott kamatozású elsőbbségi kötvények névértéke 361,586.800 korona.¹⁾ E kötvények részint 3%, részint 4% és 5% kamatozásúak. Átlag 4% kamatot véve, a vasuti elsőbbségi kötvények után évenként 14,463.472 korona kamat folyik a külföldre.

Mint hogy helyi érdekű és fővasutaink elsőbbségi részvényeiből 369,875.400 korona n. é. van a külföldiek kezében, kérdés, osztalék címén mennyit fizetünk külföldre évenként? Ez elég pontosan állapítható meg a hivatalos vasuti statisztikából.²⁾ Ugyanis minden egyes helyi érdekű és társasági fővasutara nézve külön-külön ki van mutatva évenként a rendelkezésre állott tiszta jövedelem hováfordítása, nevezetesen, mennyi összeg fordított a részvények osztalékára és törlesztésére. Mint hogy a részvények területi meg-

¹⁾ L. a IV. kimutatásban részletezve.

²⁾ Adatok a magyar vasutak 1905. évi állapotáról és üzleti eredményeiről, valamint az 1891—1905. évi összesített eredményekről. Hivatalos kiadás. Budapest 1907. (153. és köv. lapok).

oszlása ösmeretes, ennél fogva megállapítható, hogy osztalék és tőketörlesztés címén mennyi összeg folyt az egyes országokba.

A helyi érdekű és társasági fővasutak 1904-ben osztalék és tőketörlesztés címen fizettek:

	osztalékra	törlesztésre
Németbirodalomban	7,917.547 korona	1,030.443 korona
Belgiumba	977.390 „	54.800 „
Svájceba	319.038 „	24.800 „
Ausztriába	858.302 „	110.200 „
Külföldre	10,072.277 korona	1,220.243 korona

Megjegyzendő, hogy a helyi érdekű vasutak hozadéka a forgalom fejlődésével folyton emelkedik és így az általuk kiosztásra kerülő osztalék emelkedő irányt mutat, ennél fogva a címletek állományának változatlansága mellett is évente mind nagyobb összegek vándorolnak a külföldre.

A külföld birtokában lévő magyar helyi érdekű és társasági fővasuti címletek (részvények és kötvények) után Magyarország a külföldnek évenként — a fenti adatok szerint — fizet:

kamat fejében (fix kamatozású kötvény után)	14,463.742	koronát
osztalék fejében (elsőbbségi és törzsrészvény után)	10,072.277	„
törlesztés fejében (részvény és kötvény után)	1,220.243	„

Vasuti címletek után összesen 25,755.992 koronát

Ebből Ausztriára esik 3,782.502 korona. (Osztalék 858.302 k., törlesztés 110.200 k. és 2,814.000 k. kamat.)

Ez a 25.775 millió korona nemzetközi fizetési mérlegünk további passzív tétele.

A magyarországi helyi érdekű és társasági fővasutak osztalékra, tőketörlesztésre és kamatokra évi 33,368.776 koronát fordítanak összesen.¹⁾ És ebből 25,755.992 korona külföldre folyik,

¹⁾ U. ott 153. és 163. lapon.

vagyis a helyi érdekű és társasági fővasutak tiszta jövedelmének több mint háromnegyed része (77·3%) külföldre folyik.

Még kedvezőtlenebb a helyzet, ha tekintetbe vesszük, hogy a Magyarországon elhelyezettnek kimutatott helyi érdekű vasuti elsőbbségi részvények alapján kibocsátott vasuti bankkötvények is túlnyomó részben külföldön vannak.¹⁾

Végül megjegyezzük, hogy a külföldön elhelyezettnek kimutatott magyar helyi érdekű vasuti elsőbbségi részvények egy része nem tulajdonát képezi a külföldi birtokosnak, hanem az arra — elővételi jog kikötése mellett — adott (lombard-) előlegkölcson biztosítékaul, kézi zálogul szolgál.

A magyar magánvasuti értékek mellett igen jelentékeny szerepe van a fizetési mérlegben a magyarországi hitelintézetek által kibocsátott *zálogleveleknek, községi kötvényeknek és a hitelintézeti, ipari, közlekedési és biztosító vállalatok részvényeinek*. Ez értékpapiroknak is túlnyomó része külföldön van elhelyezve.

A magyar korona országaiban lévő összes hitelintézetek (bankok, földhitelintézetek, takarékpénztárak és szövetkezetek) által forgalomba hozott záloglevelek és községi kötvények összege kitett: ²⁾

	záloglevelek	községi kötvények
1902-ben	1.196,620.000 korona	666,976.000 korona
1903-ban	1.315,705.000 „	721,221.000 „
1904-ben	1.414,941.000 „	757,565.000 „
1905-ben	1.585,699.000 „	724,422.000 „
átl. 1902-1905-ben	1.378,241.250 korona	717,546.000 korona

¹⁾ Így a Magyar Agrár- és Járadékbank által kibocsátott 25 millió korona n. é. 4% vasuti járadék-kötvény, melynek kamatszükséglete évenként 1,000.000 k. valamint a Magyar Helyi Érdekű Vasutak r. t. által kibocsátott 36,629.200 korona n. é. vasuti kötvény, melynek évi kamatszükséglete 1,535.464 korona túlnyomó részben külföldön, főleg Ausztriában van elhelyezve.

²⁾ *Magyar Statisztikai Évkönyv. 1905. Budapest 1906. (291. lap.)*

Kérdés, hogy ezen 2.095,787.250 korona értékű magyar záloglevél- és községi kötvényállományból mennyi van külföldön, illetve mennyi kamat folyik ezen 2 milliárd koronát meghaladó címletek után évenként külföldre? A magyar kormány által közölt adatok szerint a magyar pénz- és hitelintézetek által kibocsátott záloglevelek és kötvények állományából volt a vámkülföldön 1901. évben:¹⁾ (l. a 83. oldalon foglalt táblát).

Az 1901. évben forgalomban volt összes záloglevelek és kötvények névösszege 1.755,226.380 koronára rugott; ebből a vámkülföldön volt — e kimutatás szerint — 492,388.200 korona záloglevél és kötvény, vagyis 28·05%. Kiindulva abból, hogy — mint az államadóssági kötvényekből — úgy a záloglevelekből és községi kötvényekből is 34·64% van a belföldön elhelyezve,²⁾ ennél fogva Ausztriában e címletek 37·31%-a volna elhelyezve. Ezt az arányt alkalmazva a fent kimutatott 2.095,787.250 korona állományra, ebből volt

a vámkülföldön	587,868.323 korona ³⁾
Ausztriában.....	841,928.222 „ ⁴⁾
Külföldön	1.429,896.545 korona

A fenti táblázat szerint a záloglevelek és kötvények tőkeértékének 3·84%-át kamat és 0·7865%-át tőketörlesztés (kisorsolt értékek) címén fizeti az ország a külföldnek. Vagyis e címletek külföldi tőkeállománya alapján évi 4·62%-ot fizet Magyarország záloglevelei és községi kötvényei után a külföldnek kamat és tőke-

¹⁾ Az adatokra nézve l. *Tabellen zur Währungs-Statistik* (504. s. köv. I).

²⁾ L. a jelen munkához csatolt *III. kimutatást*.

³⁾ Hivatalos adatok szerint 1902-ben 37,011.900 k.; 1903-ban 63,552.000 korona n. é. záloglevél és községi kötvény adatott el a vámkülföldön. (id. *Tabellen* 778. l.)

⁴⁾ Ausztria birtokállományát magyar záloglevelekből és kötvényekből hivatalosan 1 milliárd koronára becsülik. (Id. *Tabellen* 772. lap.)

Ország neve	Záloglevelek		Kötvények		Záloglevelek és kötvények törlesztési összege
	tőkeértéke	kamata	tőkeértéke	kamata	
Németbirodalom	149,642.500	5,721.694	93,937.600	3,442.606	1,995.280
Hollandia	124,382.500	5,115.659	4,732.700	202.745	1,199.798
Svájcz	53,486.400	2,183.373	14,529.500	337.668	431.200
Franciaország	29,873.200	1,318.343	10,013.600	366.419	160.760
Nagy-Británia	612.000	27.540	9,794.000	181.692	8.000
Belgium	906.200	15.816	—	—	75.300
Egyéb vámkülföld	458.000	19.320	20.000	900	—
Összes vámkülföld	359,360.800	14,401.745	133,027.400	4,532.030	3,870.338

törlesztési annuitás címén, ami (96,825.370 korona évi kamat és törlesztési szükséglet mellett) 66,061.220 koronának felel meg. (Ebből Ausztriára 38,897.083 korona esik.)

A fizetési mérleg szempontjából nem hagyható figyelmen kívül, hogy nemcsak a külföldön elhelyezett magyar kibocsátású záloglevelek után, hanem osztrák hitelintézeteknek a magyar korona országaiban fekvő ingatlanokra közvetlenül engedélyezett *jelzálog-kölcsönei* után is, jelentékeny összeg megy évenként kamat és törlesztési hányad címén Ausztriába.

Igy az Osztrák-Magyar-Banknak 1905. december 31-én kimutatott 283,085.539.72 korona, az Oesterreichische Central-Boden-Credit-Bank 92.631.571.76 korona és a K. K. Privil. Allgemeine Österreichische Boden-Credit-Anstalt 195,519.546.71 korona összes jelzálogkölsönállományából és utóbbinak 127,178.783.62 korona községi kölcsönállományából a magyar korona országaiban fekvő ingatlanokra bekebelezve volt, illetve magyar községeknek engedélyezettett:¹⁾

Osztrák-Magyar-Banknál	231,227.512.22	korona
Oesterr. Central-Boden-Credit-Banknál	72,207.001.82	„
k. k. Priv. Allg. Oesterr. Boden-Credit-Anstaltnál	169,430.290.26	„
illetve községi kölcsönből	5,985.293.14	„
Összesen.....	478,850.097.94	korona

Az osztrák hitelintézeteknek ezen közel fél milliárdnyi jelzálogos- és községi kölcsönkövetelése után — 4.750% átlagos évi annuitást számítva²⁾ — 22,745.379 korona kamat- és tőketörlesztés

¹⁾ Az adatokra nézve l. *Az Osztrák-Magyar-Bank zárószámadatai az 1905. évről.* Bécs 1906. 18. sz. melléklet. (74. lap); *Bericht des Verwaltungsrates der Oesterreichischen Central-Boden-Credit-Bank*, Wien 1907. (16. lap); *Einundvierzigste ordentliche Generalversammlung der K. k. privil. Allgemeinen österreichischen Boden-Credit-Anstalt in Wien.* Geschäftsjahr 1905. (25. oldal.)

²⁾ L. az *Osztrák-Magyar-Bank zárószámadatai az 1906. évről.* (7. lap.)

folyik a magyar korona országaiból Ausztriába fizetési mérlegünk további passzív tétele gyanánt.

A külföldi tőke erősen érdekelve van a magyar hitelintézeti, ipari, közlekedési és biztosító vállalatokban is azok részvényeinek megszerzésével. A tőkebehozatalnak további alakja tehát a külföldi tőkének részesedése belföldi részvénytársaságokban.

A hitelintézetek és ipari részvénytársaságok részvényeinek jelentékeny állaga a külföldön van elhelyezve, szilárd kezekben, a nélkül, hogy a tőzsdei áramlatok arra befolyással volnának.

A magyar korona országaiban 1905-ben a hitelintézetek összes száma 4543 volt; ezeknek befizetett részvénytőkéje 772,108.000 kor.-ra rugott.¹⁾ Ebben benfoglaltatik 3221 szövetkezet 196,547.000 törzsbetétőkével. Minthogy a szövetkezetek, valamint a vidéki bankok és takarékpénztárak tulnyomólag helyi jellegűek, úgy hogy azok részjegyei és részvényei jóformán kizárólag az országban vannak elhelyezve, ennél fogva mi csakis a budapesti hitelintézetek részvényeit vesszük tekintetbe, mint amelyeknél a nemzetközi tőke érdekelve van. Az iparvállalatoknál ellenben nemcsak a fővárosi, hanem a vidéki ipari részvénytársulatok is számba veendők, mert több vidéki iparvállalat nem kizárólag lokális jelentőségű.

A budapesti összes hitelintézetek részvénytőkéje és osztaléka 1901—1905-ig volt:²⁾

	részvénytőke	osztalék
1901-ben	288,446.053 korona	24,535.680 korona
1902-ben	254,325.253 „	25,166.280 „
1903-ban	260,825.253 „	25,972.740 „
1904-ben	272,025.253 „	27,517.200 „
1905-ben	314,375.253 „	32,388.500 „
1901—1905-ben átlag	277,999.413 korona	27,114.080 korona

1) *Magyar Statisztikai Évkönyv.* 1905. Budapest 1906. (290. lap.)

2) Az adatokra l. *Dr. Thüring G.:* Budapest szévesfőváros statisztikai évkönyve. 1904. Budapest 1906. (185. lap) és *Budapest főváros Statisztikai Havi-füzetei.* 1906. augusztus (198. lap.)

A budapesti összes ipari részvénytársulatok részvénytőkéje és osztaléka 1901—1905-ig volt:¹⁾

	részvénytőke	osztalék
1901-ben	374,010.479 korona	19,538.840 korona
1902-ben	366,558.180 „	17,083.135 „
1903-ban	341,325.060 „	18,345.221 „
1904-ben	348,430.060 „	22,127.316 „
1905-ben	359,229.141 „	23,868.090 „
átlag 1901-1905:	357,910.584 korona	20,192.520 korona

A magyarországi vidéki és a horvát-szlavon ipari részvénytársaságok részvénytőkéje 125,292.416 korona, osztaléka 10,023.393 korona.²⁾ E szerint:

	részvénytőke	osztalék
Hitelintézetek	277,999.413 korona	27,114.080 korona
Iparvállalatok	483,203.000 „	30,215.913 „
Hitelintézetek és iparvállalatok	761,202.413 korona	57,329.993 korona

Kérdés, hogy ezen 57,329 milliónyi osztalékból mennyit vesznek fel külföldön? Ezt a rendelkezésre álló adatokból csak hozzávetőleg állapíthatjuk meg. A magyar kormány a legjelentékenyebb magyar hitelintézeteknél és iparvállalatoknál gyűjtött adatokból megállapította, hogy 1901-ben 286,267.800 korona ilyen részvénytőke után az osztalék 25,341.392 korona volt, amelyből 2,534.186 koronát fizettek a vámkülföldre.³⁾ Vagyis éppen 10%-ot. Ezt a szá-

¹⁾ *Thüring* id. m. 139. l.; és *id. Havi füzetek* 1906. szept. (252. lap.)

²⁾ A nem budapesti iparvállalatok részvénytőkéjét úgy állapítottuk meg, hogy az összes ipari részvénytársaságok részvénytőkéjéből 483,203 millió koronából (*Magyar statisztikai Évkönyv* 1905. 178. és 179. lap) levontuk a budapestiek részvénytőkéjét, osztaléknak pedig az átlagos 8%-ot vettük. (U. ott 178. lap.)

³⁾ *id. Tabellen zur Währungs-Statistik* 500 lap; *Gruber* id. m. 761, Francia forrás szerint, a francia tőke Magyarországon a selyemszövészetben és fűrész-

zaléktételt alkalmazva a fent kimutatott 57·329 millió korona osztalékra, a magyarországi hitelintézetek és ipari részvénytársaságok részvénytőkéjébe fektetett külföldi tőke alapján 5.732.999 korona folyik a vámkülföldre. Ausztriába — a fenti alapon¹⁾ — 37·31%-ot véve fel, 21,389.823 korona. Vagyis a hitelintézetek és iparvállalatok osztalékából évenként 27,122.822 korona jut külföldre, fizetési mérlegünk további passzív tétele gyanánt.

A közlekedési vállalatok közül a helyi érdekű vasutakról, — amelyek iránt a külföldi tőke elsősorban érdeklődik — már beszámoltunk. A budapesti közlekedési részvénytársulatok, amelyeknek részvénytőkéje 83.301.600 korona,²⁾ annyira helyi jellegűek, hogy azoknak részvényei csaknem kizárólag belföldön vannak elhelyezve. Minimális a magyar hajózási részvénytársulatok iránt is a nemzetközi tőke érdeklődése. Az összes magyar hajózási részvénytársulat alaptőkéje 48.660.000 korona,³⁾ ebből mintegy 10,797.000 koronára tehető a külföldön elhelyezett rész.⁴⁾ Átlag 6%-ot számítva, 647 820 korona folyik évenként külföldre; ehhez hozzáadva a Délnémet Dunagőzhajózási r.-t. 3 millió márka alaptőkéjére eső és Németországba folyó 173.780 márka nyereséget⁵⁾ (208.536 kor.) a közlekedési vállalatok után 856.356 korona osztalék fizetetik kül-

malom-iparban és bányászatban van főleg érdekelve. Így az Urikányi kőszénbányákban és a Magyar ált. kőszénbányatársulatban 34 millió frank van befektetve az előbbi 8%, utóbbi 4½% jövedelmet hajt. „Resumé des rapports des agents, diplomatiques et consulaires de la République, sur la fortune française à l'étranger.“ (*Journal Officiel*. 1902. Sept. 25. No. 261. 6380. lapon.)

1) *Jelen munka* 82. lap.

2) *Budapest főváros Statisztikai Haviüzetei*. 1906. augusztus. (205. lapon.)

3) *Mihók-féle magyar Compass* 1906/7. II. rész. Budapest 1907. (601. s köv. lapok.)

4) Az 1892—1902-ig eszközölt kibocsátásokra vonatkozó adatok alapján (id. *Tabellen zur Währungs-Statistik*. 727. s köv. lapok).

5) id. *Compass* 610. lap.

földre évenként, ami fizetési mérlegünkben ismét passzív tételt jelent.

A magyar korona országaiban működő biztosító társaságok részint hazaiak, részint külföldiek. A nemzetközi tőke érdeklődése a magyarországi biztosítás-ügy iránt nem a magyar biztosító-társaságok részvényeinek megvásárlásában nyilvánul, hanem abban, hogy külföldi biztosító részvénytársaságok üzleteiket kiterjesztik az országra. Ennélfogva a külföldi társaságok által belföldieknek kifizetett kárösszegek, illetve az elért és külföldre osztalék alakjában kerülő nyereségek gyakorolnak hatást a fizetési mérleg alakulására. A biztosítási üzlet szerepéről a fizetési mérlegben később bővebben lesz szó.¹⁾

Az értékpapiroknak még egy kategóriájáról kell megemlékeznünk: a *sorsjegyek*-ről. A sorsjegy-értékek a fizetési mérleg szempontjából annyiban jönnek figyelembe, amennyiben magyar kibocsátású sorsjegyek külföldiek kezében nyereménnyel vagy törlesztésre kisorsoltatnak és — ha kamatozóak — a kamatok külföldre folynak.

Az egyes államok az idegen sorsjegyek elől a belföldi piacot elzárni töreksenek. E célból törvényeket hoztak (igy Németország, Ausztria, Magyarország stb.), amelyek elrendelik, hogy csak oly külföldi sorsjegyek képezhetik a jogi forgalom tárgyát, amelyek záros határidőn belül az illető országban lebélyegeztettek. A le nem bélyegzett darabok jogi forgalom tárgyát nem képezhetik és azokra nézve jogügyletek nem köthetők.

Ausztriában az 1889. évi március 28. törvény,²⁾ Magyarországon a nyereménykölsön-kötvények s az igérvény-jegyek

1) L. jelen mű 137. és köv. lapon.

2) Betreffend die Schuldverschreibungen mit Prämien, ferner die Ankündigung und Anempfehlung verbotener Lose und Lotterien. (*R. Ges. Bl. No. 32. vom Jahre 1889.*)

forgalma tárgyában hozott 1889: IX. t.-c. rendelkezik ama külföldi sorsjegyekről, amelyek bizonyos záros határidőn belül eszközlendő lebélyegzés feltétele mellett forgalomban maradhatnak. Az összes többi külföldi sorsjegy-papírok a jogi forgalomból ki vannak zárva. E törvényes rendelkezés mellett a külföldi sorsjegyek a belföldi forgalomból lassanként eltűnnek, mert a lebélyegzett sorsjegyek is fokozatosan kisorsoltatnak.

A forgalomképesség megőrzése céljából Ausztriában — az 1889. évi törvény értelmében — a következő magyar kibocsátású sorsjegyeket bélyegezték le:¹⁾

	db	kor. n. é.	%
Gróf Keglevich-féle sorsj. kölcs. ..	19118	382.360	90·82
Buda sz. kir. városi „ „	2938	2,347.040	91·68
Magyar vörös kereszt-egyleti „	615887	6,158.870	78·59
Magyar Jelzáloghitelbank 4% nyereménykölcsön kötvény ..	340842	68,168.400	86·95
Budapesti Bazilika-sorsjegy-kölcsön	718407	7,184.070	90·49
Jó-szív sorsjegy-kölcsön	698947	2,795.788	93·73
összesen	2422539	87,036.528	·

Hogy Ausztriában csaknem 2 és fél millió darab több mint 87 millió korona névértékű magyar sorsjegyet bélyegeztek le, ez nem azt jelenti, hogy mind osztrák kézben van, hanem hogy minél több kisorsolatlan sorsjegynek forgalomképességet biztosítanak Ausztriában is. (Az Ausztriában lebélyegzett magyar sorsjegyeknek árfolyama állandóan magasabb, mert szélesebb körben van piacuk, mint a bélyegzés nélküli és így Ausztriában jogi forgalom tárgyát nem képezhető daraboknak.) A lebélyegzett sorsjegyek névértéke tehát kétségtelenül túlhaladta az akkori

¹⁾ L. id. *Tabellen zur Währungs-Statistik*. 450. lapon. A százalék-tétel az 1889. évi március 31-én még forgalomban volt kisorsolatlan összes darabok és a lebélyegzett darabok közötti százalékos arányt mutatja.

osztrák sorsjegy-birtokállományt. Viszont az sincs kizárva, hogy sok osztrák sorsjegy-birtokos elmulasztotta a lebélyegzést. Ha tehát a forgalomban lévő összes sorsjegyek és az Ausztriában lebélyegzett darabok arányát úgy tekintjük, hogy az Ausztria tényleges birtokarányát képviseli és felteszszük, hogy azóta lényeges eltolódás a magyar kibocsátású sorsjegyek nemzetközi birtokállományában nem volt, úgy a sorsolási és törlesztő tervből hozzávetőleg megállapítható, mennyit fizet Magyarország Ausztriának ez értékállománya után.¹⁾ (Megjegyzendő, hogy a Magyar Jelzáloghitelbank 4%-os nyereségekötvényei itt számításba nem vehetők, mert azokat a községi kölcsönök alapján kibocsátott kötvényeknél a záloglevelekkel egyidejűleg mutattuk már ki. A gróf Keglevich-féle sorsjegyek pedig 1891-ben végleg kisorsoltattak és törlesztettek.)

Eszerint az Ausztriában levő magyar sorsjegyek kiszámított tőkeértéke és az ez után fizetendő évi összeg:

	névérték	évi fizetés
Budapesti Bazilika sorsjegy	3,346.770 korona	183.260 kor.
„ Józsv	1,268.800 korona	96.880 „
Buda sz. kir. városi „	953.480 korona	159.150 „
Magyar Vörös Kereszt „	2,723.530 korona	389.227 „
összesen	8,292.580 korona	828.517 kor. ²⁾

1) A sorsolási tervből kiszámítottuk (a törlesztési és nyereséghuzások alapján) mennyi összeg esik évenként az egyes sorsjegy-kategóriák törlesztésére és mennyi a nyereségre. Ebből annyi százalékot vettünk Ausztriára, amennyi a még forgalomban lévő és kisorsolatlan összes darabból Ausztriában van. A nyereségekötvények után levontuk a 10%-os nyereségyadót.

2) A „*Tabellen z. Währungs-Statistik*“ (772. lapon) Ausztria birtokállományát magyar sorsjegyekben 74 millió koronában, az ez után fizetendő évi összeget 3·9 millió koronában mutatja ki. Az eltérés abban van, hogy a Magyar Jelzálog Hitelbank 4% nyereségekötvényeit is itt veszi számításba, holott mi azt a kötvények rovatában számoltuk el.

Vagyis a sorsjegyeink után az esélytől függő nyeremények és törlesztési összegek címén 828.517 koronát állíthatunk passzív tétel gyanánt a fizetési mérlegünkbe. Ezzel azonban szembe lesz állítandó a Magyarországon forgalomban lévő külföldi sorsjegyek után a belföldre folyó összeg.

Az áruhitelezésből eredő és egyéb kölcsön-tartozások után külföldre fizetendő kamatok összege is jelentékeny. A későbbi időpontban teljesítendő fizetések biztosítására szolgáló *váltók* leszámítolása ellenében fizetendő kamatok, amennyiben külföldre folynak, szintén passzív tételt jelentenek a fizetési mérlegünkben. Ennek nagyságáról pontos adataink nincsenek ugyan, de miután az ország váltóhitel-szükségletét túlnyomó részben és a visszleszámítolás folytán végeredményben is az Osztrák-Magyar Bank fedezi, ennél fogva a jegybank által leszámított magyarországi helyi váltók és küldények után fizetett kamatokat, mint Ausztriába folyó összeget, fogjuk a fizetési mérlegbe állítani.

Az Osztrák-Magyar Bank budapesti főintézeténél és a magyar fiókintézeteknél leszámított helyi váltók és küldények után fizetett leszámítolási kamatok összege 1904—1906-ig volt: ¹⁾

év	átlagos kamatláb	kamatok összege
1904	3.5 ‰	4,863.796.40 kor.
1905	3.7 ‰	6,821.952.31 „
1906	4.332‰	11,518.580.32 „
átlag	3.844‰	7,734.779.68 kor.

A váltók után a magyar korona országai évenként átlag 7,734.779 korona kamatot fizetnek külföldre (Ausztriába).

Ez az összeg azonban a ténylegesnél jóval kisebb, mert a magyar pénzintézetek váltóit nemcsak az Osztrák-Magyar Bank, hanem nagyobb osztrák bankok is visszleszámítolják, úgy hogy

¹⁾ Az adatokra l. az *Osztrák-Magyar-Bank zárószámadatait az 1904., 1905. és 1906-ik évekről* (36—38. és 9. lap; 36—38. és 9. lap; 32—34. lap és 9. lap).

az osztrák pénzüzetek által a jegybanknál benyújtott váltók nagyrészen magyar eredetűek, csak osztrák intézetek girojával vannak ellátva. Ennélfogva az Osztrák-Magyar Banknál leszámítolási kamatok fejében Bécsben az osztrák fiókintézeteknél befolyt kamatok jelentékeny része végeredményben szintén Magyarország terhére irandó. Ennek mérvéről azonban számszerű adataink nincsenek ugyan, de mivel szakemberek véleménye szerint az osztrák pénzüzetek is legalább ugyanannyi magyar váltót számítolnak le, mint közvetlenül a jegybank, a fizetési mérlegbe 15,469.560 koronát állítunk.

Ezzel számbavettük a magyar korona országaiból kamatok, törlesztő részletek, osztalékok és járadékok címén évenként külföldre folyó összegeket, amelyeket összefoglalva következőképpen mutatunk ki:

	korona	Ebből Ausztriába folyik korona
Államadósság után külföldre folyó kamatok, tőketörlesztési részletek és járadékok :	141,426.227;	72,001.006
Ausztriának fizetendő évi járulék (1867: XV. t.-cz. 1. §.).....	58,376.000;	58,376.000
Helyi érd. és társasági fővasutak czimletei után kamat, osztalék és törlesztési részletek :	25,755.992;	3,782.502
Záloglevelek és községi kötvények kamatai és törlesztő részletei :	66,061.220;	38,897.083
Jelzálog- és községi kölcsönök után külföldre fizetendő annuitások :	22,745.379;	22,745.379
Különféle részvények után külföldre folyó osztalékok :	27,979.178;	21,389.823
Sorsjegyek után külföldre folyó nyermények és törlesztési összegek :	828.517;	828.517
Váltók után fizetendő kamatok :	15,469.560;	15,469.560
összesen ..	358,642.073;	233,489.870

Vagyis a magyar korona országaiból évenként 358,642.073 korona folyik külföldre kamat, osztalék, járadék stb. címén és ebből egyedül Ausztriára több mint 233 millió korona esik, ami az e címen külföldre folyó összegnek 64·31 %-a. Látható ebből, hogy Magyarország külföldi tőkeszükségletének több mint $\frac{3}{5}$ részét Ausztria fedezi.

Fizetési mérlegünknek ezen, csaknem 360 millióra rugó passzív tételével szemben állítandó az az összeg, ami viszont ugyane címen külföldről folyik az országba. Hogy mennyi külföldi kibocsátású értékpapír van magyar kézben, azt még nehezebb megállapítani, mint a külföldiek kezében lévő magyar értékpapírok mennyiségét. Ha tehát Magyarország birtokát külföldi értékekben pontosan meg nem állapíthatjuk, a rendelkezésre álló adatokból is következtethetünk az ország külföldi értékpapírállományának jelentéktelenségére.

A hazai hitelintézeteknek és az azok által kezelt alapoknak és alapítványoknak az 1903—1905. év végén birtokában volt osztrák és egyéb külföldi értékpapírok összege árfolyam-értékben a következő volt:¹⁾

	1903	1904	1905
	ezer koronákban		
Osztrák államadóssági kötvények	17.795	16.418	14.631
Egyéb külföldi államadóss. kötvények	2.837	3.835	2.169
Osztrák és egyéb külföldi közkölcsönök	2.066	1.854	469
Osztrák záloglevelek	5.279	5.165	4.333
Egyéb külföldi záloglevelek	287	81	6
Osztrák és egyéb külföldi intézetek községi és nyereség kötvényei	236	1.410	476

¹⁾ *Magyar Statisztikai Évkönyv 1903.* (301. lap); 1904. (307. lap); 1905. (297. lap).

	1903	1904	1905
	ezer koronákban		
Osztr. és egyéb külföldi vállalatok kötvényei	647	850	693
Osztrák és egyéb külföldi bankok részvényei	3.331	4.372	7.382
Osztr. és egyéb külf. biztosító társ. rész- vényei	524	492	279
Osztr. és egyéb külföldi ipari és köz- lekedési vállalatok részvényei	1.457	4.256	2.236
Osztrák és egyéb külföldi sorsjegyek .	1.414	1.486	1.516
Osztrák és egyéb külföldi értékpapírok	35.873	40.219	34.190

Eszerint a magyar hitelintézeteknek és az általuk kezelt alapoknak és alaptványoknak 1903—1905. évig átlag évenként 36,760.000 korona értékű osztrák és egyéb külföldi értékpapír volt a birtokában.

A magyar biztosító-társaságok birtokában lévő osztrák és egyéb külföldi értékpapírok összege árfolyam-értékben a következő: ¹⁾

Osztrák államadóssági kötvények	1,252.920 korona
Osztrák vasuti elsőbbségi részvények és köt- vények	6,558.685 „
Egyéb osztrák közkölsönök és záloglevelek.	327.697 „
Osztrák biztosító társulati részvények	471.510 „
Osztrák helyi érdekű vasuti részvények	400 „
Egyéb külföldi értékpapírok	504.822 „
összesen ...	9,116.034 korona

¹⁾ A „*Compass*“ szerkesztőségének szives közlése szerint. Az adatok a 10 magyar biztosító társaság 1901. december 31. állományára vonatkoznak.

A magyar hitelintézetek és biztosító-társaságok külföldi értékpapírállománya összesen 45,876.034 korona, amelynek kamatai és osztalékai külföldről az országba folynak. De ez a 45 millió korona nem meríti ki a magyar korona országaiban levő külföldi értékpapírok álladékát, mert az önállóan kezelt egyházi alapokban és a magánosok kezeiben is vannak külföldi, főleg osztrák értékpapírok, amelyeknek mérvéről semminemű adatokkal nem rendelkezünk. Ha e címen csak ugyanannyi összeget veszünk számításba, úgy a 91,752.068 koronára tehető külföldi értékpapír-állományból, 4·5% kamatozást számítva, évi 4,128.843 koronára tehető külföldi értékpapír-állományból, 4·5% kamatozást számítva, évi 4,128.843 korona kamatjövedelem folyik az országba, a fizetési mérleg aktivuma gyanánt.¹⁾ Ezzel az összeggel csökken tehát fizetési mérlegünknek a külföldön lévő magyar értékpapír-állományból származó 358,642.073 koronányi passzív tétele, úgy hogy kamatok, osztalékok és járulékok címén tisztán 354,513.230 koronát fizet Magyarország évenként külföldre.

A nemzetközi értékpapírállományból származó követelések és tartozások mellett, a fizetési mérleg alakulására, ha nem is oly tartósan, de hatással van az értékpapír-forgalom is. Mig az értékpapír-állomány alapján a kamatok, osztalékok és törlesztési részletek képezik a fizetési mérlegnek az évről-évre végbemenő állomány-eltolódások dacára viszonylag állandó elemeit, addig az értékpapírforgalom mellett, az értékpapír tőkeértéke maga és nemcsak ennek hozadéka gyakorol sokszor erősen ingadozó, bár inkább muló hatást a fizetési mérleg alakulására. A nemzetközi értékpapírforgalom megállapítása, folyton változó természeténél

¹⁾ Gruber Ignác az osztrák-magyar vámterület bevételeit külföldi értékpapírokból évi 20 millió koronára teszi. (id. m. 16. és 39. lap.)

fogva még nehezebb, mint az értékpapírok nemzetközi állományának kipuhatólása; még pedig nemcsak azért, mert az értékpapírok külföldi elhelyezése féltett üzleti titok az intézeteknél, hanem mert a költséges postai bevallások elkerülése végett a legkülönbözőbb alakban bonyolódik le az értékpapírok nemzetközi forgalma, sőt az értékpapírok gyakran a belföldön maradnak az eladás után is, a vevő letételében való megőrzés végett.

Az értékpapírmozgalom összecszerű kimutatásától el kell tekintenünk, nemcsak megbízható, kimerítő adatok hiányában, hanem mert a fizetési mérleg alakulására nem állandó, hanem csak átmeneti, muló hatása van. Oly tőkeszegény és túlnyomólag idegen tőkével termelő országban, mint Magyarország, gyakran tapasztalható, hogy nagyarányú tőkebehozatal váltakozik tőkekivitellel, ami a fizetési mérleg állandó jellegét mulólag módosíthatja is. Ha pl. vasutépítkezésekkel vagy iparvállalatok kibővítésével és létesítésével járó tőkebefektetés kapcsán cimleteket visznek ki, úgy az ezek ellenértékét képező tőke behozatala a fizetési mérleget kedvezően befolyásolja, jóllehet az eladósodás a külfölddel szemben a tőkebehozatalnak megfelelően emelkedett. Épp így, ha a külföld nagyobb összegű belföldi cimletet hoz a piacra és azt az (adós) ország visszavásárolja, ez a fizetési mérlegre — a visszavásárolt cimletek arányában csökkenő eladósodás dacára — kedvezőtlenül hat, mert a cimletek vételára az országból kifolyik.

Hogy az értékpapírforgalom méreteiről mégis képet adjunk, álljon itt ennek megvilágosítására némely adat.

Az osztrák kormány rendelkezésére álló adatok szerint¹⁾ 1892-től 1901-ig kibocsátott összesen (a konverzióktól eltekintve) 1,369,613.000 korona névértékű magyar értékpapír (ál-

¹⁾ Id. *Tabellen z. Währungs-Statistik* (773. lap.)

lamkötvények, bank-, ipar- és közlekedési vállalatok részvényei, helyi érdekű vasuti elsőbbségek stb., záloglevelek és községi kölcsönkötvények nélkül); ebből a vámkülföldön elhelyeztetett 294,079.000 korona. Ehhez hozzáadva ugyanezen 10 év alatt a vámkülföldön elhelyezett magyar záloglevelek és községi kötvények összegét: 404,478.000 koronát,²⁾ megállapíthatjuk, hogy 1892—1901-ig a vámkülföldre kivitt magyar értékpapírok névértéke 698,557.000 koronára rugott. Vagyis átlag évenként 69,855.700 korona magyar értékpapírt viszünk a vámkülföldre. Hogy Ausztriába mennyi az évi értékpapír-export Magyarországból, arra adataink nincsenek, 1902-ben 37,011.900 korona, 1903-ban 63,552.000 korona magyar záloglevelet és községi kötvényt adtunk el a vámkülföldre,³⁾ a visszavásárolt címletek levonása után.

Vagyis 1902—1903. években az értékpapír-kiviteli többlet záloglevelekben és községi kötvényekben a vámkülföldre átlag évenként 50,281.950 korona volt. (Ausztria nélkül.)

Az előadottakból kitűnik, hogy Magyarország — mint az agrár államok általában — nemzetközileg az u. n. adós-országok közé tartozik.

Jelentékeny tőketartozásaival szemben alárendelt a tőkekövetelése a külföldtől, ami abban jut kifejezésre, hogy a magyar korona országai évenként csaknem 360 millió koronát fizetnek kamat, osztalék, tőketörlesztés és járadékszolgáltatás címen a külföldnek és csak mintegy évi 4 millió koronát vesznek be külföldi értékpapírokból. Megnyugvásul szolgálhat, hogy a külföld hitelét csaknem teljesen közgazdasági jellegű beruházások céljaira vette az ország igénybe. Csak így lehetséges, hogy a nagy adósságteherrel járó fizetési kötelezettségének az ország — anélkül, hogy újabb címletek exportálásával törlesztené tartozását

²⁾ u. ott 775. lap.

³⁾ U. ott 778. lap.

— mindenkor pontosan tesz eleget és emellett — amint az állam-adóssági cimleteknél számszerűleg ki is mutattuk — az utóbbi években nagymérvben és zavartalanul folyik a papírok repatrializálása, aminek előfeltétele az ország tőkeállományának megtakarításból eredő gyarapodása és következménye a külföldnek évenként teljesítendő fizetések csökkenése. A fizetési mérleg javulását eredményező ez a folyamat természetesen az ország fellelvő-képességében birja határait. Ugyancsak javulhat a fizetési mérleg kamatmegtakarítások révén is, ami belátható időn belül már csak azért is remélhető, mert az ország a 4% kamatláb-standardnál tart, holott a nyugati kisebb államok óvatosan keresztülvitt konverziók által sikerrel szálltak már a jóval alacsonyabb kamatláb-standardhoz.

A különböző értékpapírok (állami járadékok, záloglevelek, községi kölcsönkötvények stb.) repatrializálása nemcsak az adós ország tőkemegtakarításaiból származó visszavásárlásaira vezethető vissza, hanem kényszerfeltételeknek is lehet folyománya. Az osztrák tőkések az utolsó években nagyobb mérvben adtak el magyar értékeket a feszült politikai viszonyokból kifolyólag, úgy hogy nagyobb, tartós lekötést igénylő befektetések osztrák tőkével a magyar korona országaiban nem történtek. Ausztria tehát tőkeerejét és gazdasági erejében fölényét politikai hatalmának fokozására fordította és tagadhatatlan, hogy politikai függőségünket velünk éreztette, ami első sorban nagymérvű tőkeeladósodásunk folyománya. A külföldi tőkének nagy arányokban és időszerűtlenül való kivonása az országból gazdasági válságra is vezethet.¹⁾

¹⁾ A tőkekivitel hatását a válságra behatóan tárgyalja *K. Oldenburg*: „Zur Theorie der volkswirtschaftlichen Krisen.“ (Jahrbuch f. Gesetzgebung Verwaltung u. Volksw. 1903. 833. lap.); továbbá: *R. Liefmann*: Ueber den Einfluss des internationalen Kapitalienverkehrs auf die Krisen.“ (Jahrbücher f. Nationalökonomie u. Statistik. 1904. 171. lap).

A repatrializálási folyamat megkönnyítésére és a záloglevelek keletének és elhelyezésének előmozdítására szükséges volna a gyámügyről szóló 1877:XX. t.-c.-nek a gyámhatósági pénzkezelést szabályozó részének oly irányu módosítása, hogy az egyes gyámoltak vagy gondnokoltak pénzeinek nemcsak elkülönített kezelésénél (egyénenkénti rendszernél), hanem az összesített pénzkezelési rendszernél is; a gyámpénztár pénzkészlete magyar állampapirokban és hazai intézetek oly zálogleveleibe is fektethetők legyenek, melyeket a kormány e célra elfogadhatónak jelent ki. A törvény ama intézkedése pedig (291. §.), hogy a gyámpénztár pénzkészlete jóhitelű pénzintézeteknél is elhelyezhető, revízió alá veendő, nemcsak azért, mert ez a rendelkezés lehetővé teszi, hogy külföldi pénzintézeteknél is elhelyezhető a pénzkészlet, de mert a jóhitelűség változó, viszonylagos és az egyéni felfogás szerint módosuló követelmény, amely pozitívabb intézkedéssel pótlendő.²⁾ Általában szaporítani kell az alkalmat, hogy a belföldi tőkeszükséglet első sorban lehetőleg belföldön találjon biztos és kényelmes kielégítést.

A nemzetközi tőkemozgalom a magyar korona országaiban nem merül ki az értékpapír után külföldre folyó kamatokkal, osztalékokkal stb. Igen jelentékeny a külföldi tőke érdekeltsége Magyarországon egyéb alakban is, aminek következtében az ország a külföldnek járadékjellegű évi fizetéseket teljesít. Erről később számolunk be.

²⁾ A német polgári törvénykönyv 1907. §-ának 5. pontja szerint a gyámpénzek belföldi nyilvánjellegű takarékpénztáraknál is elhelyezhetők, ha az állam illetékes hatósága az intézetet alkalmasnak jelölte ki. (L. Dr. K. Unzner: Die Anlegung von Mündelgeld nach Reichs- und Landesrecht“, Bank-Archiv. 1907. május 1.)

c) **A vándormozgalom és idegenforgalom.**

Magyarország nemzetközi fizetési mérlegének alakulására nagy befolyása van a vándorlási mozgalomnak és az utazási forgalomnak is, mert egyfelől pénzt vonnak el az országból, másfelől, oda befolyó tőkeáramlat előidézöi.

A kivándorlás a magyar korona országaiból az utolsó években immár oly méreteket öltött, hogy egyik legfontosabb gazdasági problémává emelkedett.

Az a nagy tartozási tétel, amely fizetési mérlegünket az ország egész közgazdaságára nehezedő tőkeadósság után fizetendő kamatok, osztalékok és törlesztési részletek folytán nyomja, első sorban az ország saját produktív tevékenységének eredményéből volna rendezendő. Sajnos azonban, hogy ezt csak részben teszi lehetővé az ország gazdasági állapota. A kereseti viszonyok kétségtelenül olyanok, hogy a nép széles rétegeit ki nem elégítik, úgy hogy az ország határain kívül értékesítik tömegesen munkaerejüket. Ez a kivándorlási mozgalom lényegesen hozzájárul az ország nyomasztó gazdasági helyzetének enyhítéséhez. Mert az összes kivándoroltak nagy tömegének az országban maradásával, munkaerejük teljes kihasználása és értékesítése nélkül, a gazdasági helyzet még rosszabb volna — és amint közelebbről meg fogjuk világitani — az ország eladósodása végzetes arányokat öltene.

A kivándorlás az ország szegényebb területrészein lehetővé tette önálló kis gazdaságok keletkezését, külföldön szerzett tőkék útján és lényegesen hozzájárul a nemzeti jövedelem gyarapodásához és ezzel az általános jólét emeléséhez. A kivándorlás — időleges alakjában — valóságos keresetforrásává vált a nemzetnek. A kivándorlás nagy méretei a széles néprétegek gazdasági értel-

mének, józanságának és tetteirejének hirdetői.¹⁾ Feladatunk szempontjából élesen elhatárolandó azonban a kivándorlás gazdasági oldala annak pénzügyi oldalától. Bennünket a magyar kivándorlás pénzügyi viszonyai fognak foglalkoztatni és nem tekinthetjük feladatunknak a kivándorlásból fakadó számos magán- és közérdek gazdasági mérlegelését.

Vizsgálni fogjuk a kivándorlás pénzügyi eredményét, vagyis azt, hogy a kivándorlással kapcsolatban Magyarország és a külföld között milyen pénzforgalom keletkezik, tehát a kölcsönös követelések és tartozások mily hatással vannak a magyar fizetési mérleg alakulására.

A kivándorlás a magyar korona országaiból részint tengeri, részint tengerentúli, részint kontinentális.

A tengerentúli kivándorlás — mely a kontinentális kivándorlásnál minden tekintetben sokkal nagyobb jelentőségű — főleg Észak-Amerikába irányul. A tengerentúli kivándorlás terjedelméről a magyar korona országaiból az utolsó 20 évben a következő hivatalos adatok adnak felvilágosítást:²⁾

átlag 1886—1890. években kivándorolt	25.723 személy
„ 1891—1895. „ „	25.006 „
„ 1896—1900. „ „	32.056 „
„ 1901—1905. „ „	110.187 „
1901. évben kivándorolt	71.474 személy
1902. „ „	91.762 „

¹⁾ L. Gruber: id. m. 21. lap. Németországból a 40-es években megindult nagy kivándorlás áldását hirdette Mohl is. („Ueber Auswanderung.“ Zeitschrift f. die gesammte Staatswissenschaft. 1847. Tübingen. 321. lap.)

²⁾ Magyar Statisztikai Évkönyv. 1905. (54. lap.) L. továbbá Hegedűs Loránt jelesen ösmert munkáját: „A magyarok kivándorlása Amerikába“. Budapest, 1899.

1903	évben kivándorolt	119.944	személy
1904	„ „	97.340	„
1905	„ „	170.430	„

Ez adatok ama európai kikötők feljegyzései alapján gyűjtettek, amelyeken át a magyar honosok kivándoroltak. 1905 óta a magyar közigazgatási hatóságok által új rendszer alapján gyűjtött és a multhoz képest lényegesen tökéletesebb adatok szerint ez évben a tengeren túl kivándoroltak száma 142.580 volt ¹⁾ Az észak-amerikai Egyesült-Államokba 1905-ben 142.169 magyar honos vándorolt ki. Mondhatni tehát, hogy az u. n. tengerentúli kivándorlás lényegileg az amerikai kivándorlás. A Braziliába, Argentínába, Kanadába irányuló délamerikai kivándorlásnak egyelőre számbelíleg nagyobb jelentősége nincs, bár nem átmeneti, időleges, hanem inkább végleges jellege van.

Az Amerikába irányuló magyar kivándorlás rohamos emelkedéséből téves volna arra következtetni, hogy ez az ország egyre nyomasztóbb gazdasági helyzetének symptomája. Mert a magyar kivándorlási mozgalmat nemcsak a kielégítő kereseti alkalmak hiánya, a mezőgazdasági cselédek és napszámosok kedvezőtlen életviszonyai, a törpebirtokosok nyomasztó gazdasági állapota táplálják, hanem azon államok kedvező gazdasági viszonyai is, amelyekbe a bevándorlás folyik, ahol magas munkabérek sokkal nagyobb keresetet biztosítanak.²⁾ E nagyobb kereset teszi lehetővé

1) *U. ott* (56. lap); id. *Kormányjelentés* 205.* lap. A magyar kivándorlásról is bőséges adatok találhatók: „Dell' emigrazione dall' Italia comparata con quella che avviene da altri stati d'Europa“ c. értekezésben (*Bulletin de l'Institut International de Statistique*. Tome II. 2e livr. Rome 1887. (37. s. köv. lap).

2) Nálunk az iparban foglalkozó 16 évnél idősebb segédek, munkások és napszámosok évi átlagos munkabér keresete 970 koronára tehető, míg az Egyesült-Államokban a bér munkások keresete 2162 korona. (L. az adatokra: *A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása*. VI. Budapest 1905. (499. lapon); továbbá id. *Tabellen zur Währungs-Statistik* (816. lap).

Elösmeri az amerikai magasabb munkabérek ellentállhatatlan vonzóerejét

a megtakarításokat, amelyeknek hazaküldésében nyilvánul a kivándorlás nagy jelentősége Magyarország fizetési mérlegének alakulására.

A fizetési mérleg szempontjából tekintve, az amerikai kivándorlásból az országra nézve csak az a pénzösszeg veszteség, amit a kivándorlók magukkal visznek, illetve azok a kiadások, amelyeket külföldön fedeznek Magyarországon szerzett pénzből. Ennél fogva passzív tételt képeznek a fizetési mérlegben a kivándorlók utiköltségei (amennyiben külföldi közlekedési vállalatok bevételeit képezik), továbbá a magukkal vitt készpénz; ellenben aktívum az Amerikából hazaküldött pénz, az itthonmaradt családtagok támogatása, takarékbetét gyanánt való elhelyezés és földbirtokvétele céljából, ugyszintén az a készpénzkészlet, amelyet magukkal hoznak az országba visszatérő kivándoroltak. Az élénk pénzforgalom, mely az amerikai magyar honosok és az ország között állandósult, egyik legfőbb bizonyítéka annak, hogy a kivándorlás nem végleges, hanem időleges jellegű és a hazával ápoltt összeköttetés élénk.

Az északamerikai vándormozgalom folytán végbemenő pénzforgalom mérvéről eléggé megközelítőleg nyújthatunk felvilágosítást, a rendelkezésünkre álló hivatalos adatokból. A magyar korona országainak összes posta- és távirdahivatalaihoz 1906. évben az Amerikába kivándorolt egyénektől a következő pénzküldemények érkeztek: ¹⁾

népünkre a budapesti kereskedelmi és iparkamara is. („*Kereskedelmünk és Iparunk az 1904. évben.*“ Kiadja a budapesti Kereskedelmi- és Iparkamara. Budapest 1905. (12. lapon); *u. az 1905.* (4. lap). A nagyobb munkabérek kivándorlást előidéző hatását kiemeli *Bastable* is. („*The theory of international trade etc.* Third edition, revised. London. 1900-9. lap).

¹⁾ L. a jelen munkához csatolt *II. kimutatást*, hol az adatok részletezve vannak. Az adatokat *dr. hennyey Hennyey Vilmos* m. kir. posta- és távirdaigazgató ur szives közlésének köszönjük.

pénzeslevelek ..	97.179 darab	41,835.087 kor. értékben
postautalványok	584.184 „	97,693.186 „ „
chequek	131.400 „	29,991.440 „ „
1906 évben összesen	812.763 darab	169,519.713 kor. értékb.
1905 „ „	— „	120,062.601 „ „

Vagyis az 1905—1906. években átlag évenként 144,791.157 korona pénzküldemény érkezett az amerikai kivándorlóktól az országba, amely összeg a fizetési mérleg aktív tétele.¹⁾

Az amerikai magyar honosok által hazaküldött 144,791 millió korona a legkülönbözőbb utakon ér rendeltetési helyére. A pénzküldeményeknek nagy részét magyar (budapesti és vidéki) bankok közvetítik, míg egy része a m. kir. postatakarékpénztár igénybevétele nélkül — részint készpénznek közvetlenül a címzett-höz küldésével, részint külföldi — főleg német és osztrák — bankokhoz való átutalással, amelyek a hozzájuk utalt amerikai pénzeket részint pénzeslevelekben vagy postautalványon küldik közvetlenül a címzettnek, részint bankok útján utalják rendeltetési helyükre. A pénzküldemények nagy része végül minden közvetítés nélkül érkezik az országba, amennyiben a kivándorlók közvetlenül is küldik a pénzt itthon hagyott hozzátartozóiknak. A fentebb ki-mutatott összegben úgy a külföldi, mint a magyarországi bankok és a postatakarékpénztár közvetítésével, valamint közvetítés nélkül hazaküldött pénzösszegek foglaltatnak, amelyekről a címzett sze-mélye és — kétség esetén — kérdezősködés alapján a postahiva-tal megállapítja, hogy kivándorlottaktól eredő pénzek. Minthogy Amerikával pénzeslevél-szolgálatunk nincsen, onnan közvetlenül

¹⁾ Érdekesnek tartjuk megemlíteni, hogy *Széll Kálmán* a képviselőház pénzügyi bizottságának 1906. november 13-án tartott ülésén a kivándorlók által Magyarországra küldött pénz összegét 250 millió koronára becsülte; *Kornfeld Zsigmond* (N. Freie Presse 1904. április 10. számában) 100—130 millióra; *Barta Arnold* vezérigazgató 150 millió koronára.

csakis postautalványon érkezhettek pénzek; a fenti kimutatásban kitüntetett pénzeslevélforgalom tehát közvetítés útján bonyolított le.

A kivándorlók által hazaküldött pénzösszegek legnagyobb része bankok útján, illetve közvetítésével érkezik az országba. Ugyanis a magyar kivándorlók által magyar bankok közvetítésével 1903—1905. években hazaküldött pénzösszegek mérve volt:¹⁾

1903-ban :	63,311.695.86 korona
1904-ben :	59,551.169.75 „
1905-ben :	70,958.231.70 „
1903—1905 átlag :	64,607.032.43 korona

Míg a magyar kivándorlók által a m. kir. postatakarékpénztár közvetítésével 1903—1906. években hazaküldött pénzösszegek mennyisége a következő volt:²⁾

1903-ban :	3,624.557.26 korona
1904-ben :	5,013.856.91 „
1905-ben :	12,528.686.99 „
1906-ban :	16,313.080.87 „
átlag 1903—1906-ban:	9,370.045.50 korona

1) Az adatok amerikai pénzek közvetítésével foglalkozó négy budapesti és egy vidéki bank szíves közlése alapján állanak rendelkezésünkre. A részletezés-től — ellentétes üzleti érdeknél fogva — eltekintünk.

2) Az adatokat *dr. Halász Sándor* miniszteri tanácsos, m. kir. postatakarékpénztári igazgató ur szíves közlésének köszönhetjük. A postatakarékpénztár nemcsak cheque-forgalomban közvetít amerikai pénzeket, hanem az Amerikában lakó magyar honosok részére is lehetővé tette betétkönyvecskék váltását, úgy hogy számos Amerikában lévő magyar honos, Amerikában szerzett megtakarításait a m. kir. postatakarékpénztárnál váltott betétkönyvecskére helyezi el. (L. „A magyar királyi postatakarékpénztár működéséről 1886—1905. Kiadja a m. kir. postatakarékpénztár igazgatósága, Budapest 1906. 19. lapon.)

Ez adatokban csakis azok a pénzküldemények foglaltatnak, amelyeket a m. kir. postatakarékpénztárnál cheque-számlával rendelkező és Amerikából küldött pénzek közvetítésével foglalkozó amerikai bankár-cégek közvetítenek.

Az amerikai bankárcégek által közvetített pénzforgalom nagy része azonban a m. kir. postatakarékpénztár és a magyarországi bankok intervenciója nélkül bonyolódik le, ugyyszintén a kivándorlók is gyakran minden közvetítés nélkül küldik haza a pénzt. A posta által közvetlenül a címzetteknek (postautalványon), tehát a bankok és a m. kir. postatakarékpénztár igénybevétele nélkül kézbesített pénzösszegek mérve volt 1905-ben: 23,799.263 korona.¹⁾

A magyar bankok, a m. kir. postatakarékpénztár és az Amerikából közvetlenül posta útján kézbesített, összesen 97,776.340 koronán felüli összeg pedig főleg külföldi és osztrák bankok révén (tulnyomólag pénzeslevél útján) jut közvetlenül rendeltetési helyére.

A fizetési mérleg aktiv tételének kipuhatolása végett, a kimutatott 144.791 millió koronához még hozzáadandók volnának azok az összegek, amelyeket az Amerikából hazatérő kivándorlók visszatérésük alkalmával magukkal hoznak. Ugyanis tapasztalásszerűleg az újonnan érkezett kivándorlók az első években megtakarításukat

¹⁾ Még pedig : 1905. I. negyed 4,044.934 korona

II. negyed 5,454.300 korona

III. negyed 6,780.015 korona

IV. negyed 7,520.014 korona

1906. I. negyed 8,473.486 korona

II. negyed 7,200.557 korona

III. negyed 10,297.232 korona

IV. negyed — korona

Az adatok szíves közlését *dr. hennyei Hennyey Vilmos* m. kir. posta- és távírdaigazgató urnak köszönjük. L. továbbá: „*A magyar posta, távírda és távbeszélő statisztikája az 1905. évről*“. I. rész. Kiadja a m. kir. posta- és távírda-vezérigazgatóság. Szeged. 1906. (28. lap.)

haza küldik és a már hosszabb idő óta Amerikában tartózkodók szokták csak amerikai bankoknál elhelyezni pénzeiket, hogy hazájukba visszatérésük alkalmával összes követeléseiket felvegyék és személyesen magukkal vigyék. Hogy a visszavándoroltak által magukkal hozott pénzösszeg mennyi, arra nézve minden támpont hiányzik. Hogy jelentéktelen nem lehet, kitűnik a visszavándoroltak számából, amely következő volt: ¹⁾

1902-ben	9.834
1903-ban	17.030
1904-ben	14.022
1905-ben	17.566
átlag 1902—1905-ben	14.613

A visszavándorlásra vonatkozó ez adatok nem teljesen megbízhatók, mert — bejelentési kényszer hiányában — az adatszolgáltató hatóságok igen sok esetben egyáltalán nem is szerezhettek tudomást a visszavándorlásról, amelynek száma tehát a fentit jóval meghaladja. Kitűnik ez abból is, hogy 1886-tól 1900-ig az európai kikötők feljegyzései szerint a Magyarbirodalomból kivándorolt 413.827 magyar honos, holott 1900-ban az amerikai népszámláláskor 145.000 magyar honost találtak az Egyesült-Államokban.²⁾ A visszavándorlottak tulnyomólag Amerikából tértek vissza. (Igy 1905-ben 13.926 amerikai visszavándorló.) A visszavándorlottak közül 1903-ban vagyontalan volt 22%, de ez az adat az összes visszavándorlottakat, tehát az eltartottakat is számba veszi, ami

¹⁾ *A m. kir. kormány 1905. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv.* Budapest 1906. (209* lap); *u. az 1904. évről* (250* lap); *Magyar Statisztikai Évkönyv 1905.* 61. lap.

²⁾ *L. az adatokra nézve: Magyar Statisztikai Évkönyv 1905.* (54. lap); továbbá: *Paul Meuriot: „Du caecratère nouveau de l'immigration aux États-Unis.”* (Journal de la Société de Statistique de Paris. 1906. 355. lap.)

helytelen. 1904 augusztus óta csak a családfőket veszik számba, úgy, hogy 1904-ben augusztus 1-től december 31-ig visszavándorolt 4.940 családfő közt csak 2·4% volt teljesen elszegényedett.¹⁾ Ez is mutatja, hogy a visszavándorlók megtakarított pénzzel jönnek csaknem kivétel nélkül vissza hazájukba.

Ha a visszavándorlók által megtakarított pénzösszegek — melynek mérvéről azonban tudomásunk nincsen — kedvezően befolyásolják is az ország nemzetközi fizetési mérlegének alakulását, nem szabad elfelejteni, hogy viszont jelentékeny az az összeg is, amelyet a kivándorlók magukkal visznek az országból és az az utazási költség, amelyet a kivándorlók idegen hajótársaságoknak fizetnek, amely tételek a fizetési mérleg passzívumát képezik.

A kivándorlók által magukkal vitt összeg és az utazási költség elég pontosan megállapítható. A készpénz, melyet 1898/99. évtől 1902/03. évig terjedő időben a magyar kivándorlók Amerikába érkezésük alkalmával kimutattak, fejenként 13·54 dollárt (67·50 koronát tett ki.²⁾ Ha ezt az átlagot számítás alapjául elfogadjuk, úgy megállapíthatjuk, hogy az évenként Magyarországból Amerikába kivándorló átlag 110.187 magyar honos 1.491.931·98 dollárt visz magával, ami évi 7.459.659·90 koronának felel meg. Ez az összeg inkább mérsékeltnek mondható, mert sokan félelemből vagy bizalmatlanságból nagyobb pénzkészletüket elhallgatják; bár másfelől kétségtelen, hogy azok, akik munkaerejük értékesítése végett mennek tengeren tulra, az utazási költséget is csak nehezen képesek előteremteni.

A kivándorlók által magukkal vitt készpénzen felül a fizetési mérleg passzív tételét képezik azok az összegek is, amelyeket az országból a kivándorlók után küldenek.

¹⁾ Id. *Kormányjelentés* 1904. évről (251. lap).

²⁾ *Richard v. Pflügl*: „Die überseeische österreichische Wanderung in den Jahren 1902 und 1903.“ (*Statistische Monatschrift*, Herausgeg. von der k. k. Statistischen Zentral-Kommission. Wien 1905. (363. lap).

Igy ¹⁾	1904-ben	9.322 drb	2,217.231 kor.	értékű postautalványt
	1905-ben	9.956 „	2.411,675 „	„ „ „
átlag	1904—1905-ben	9.639 drb	2,314.453 kor.	értékű postautalványt

küldtek Magyarországból az Észak-Amerikai Egyesült-Államokba, Ez az összeg azonban bizonyára a tényleges mögött marad, mert az ily küldeményeknél bankszerű közvetítést is vesznek igénybe.

Ez összegeknél jóval jelentékenyebbek az Amerikába kívándorlók utazási költségei, amelyek azért képeznek passzív tételt a fizetési mérlegben, mert a magyar kívándorlókat idegen hajóvállalatok viszik és így az utazási költségek egészen a külföld javára esnek. Az osztrák kormány által szerzett információk szerint egy fedélközi utas utazási költségei Ausztria-Magyarországból az észak-amerikai kikötőhelyig, beleértve a vasuti költséget a hajóra szállásig és a hajón való ellátást, fejenként 240 koronát tesznek.²⁾ Ebből a magyar vasutakra eső része a szállítási díjnak levonandó, ellenben az Amerikában a kikötőhelytől a rendeltetési helyig felmerülő vasuti szállítási díj hozzászámítandó. E két tétel egybevetése után a magyar kívándorlók külföldi utazási költségei átlag fejenként 250 koronára tehetők. Ha ezt az összeget a magyar korona országaiból Amerikába vándorlók évi átlagszámával szorozzuk, úgy megállapíthatjuk, hogy a 110.187 magyar kívándorló külföldi utazási költsége átlag évenként 27,546.750 korona.

Eszerint a tengerentuli, illetve az amerikai kívándorlásból származó passzív tételei a fizetési mérlegnek:

a kívándorlók készpénz készlete	7,459.659.90 korona
a kívándorlók után küldött összegek ...	2,314.453.— „
a kívándorlók külföldi uti költségei	27,546.750.— „
Összesen	37,320.862.90 korona

¹⁾ *A magyar posta, távirda és távbeszélő statisztikája az 1905. évről.* I. Rész. Szeged 1906. (28. lap); *u. az 1904. évről* I. Rész. Budapest 1905. (42. lap).

²⁾ L. id. *Tabellen zur Währungs-Statistik.* (823. lap).

Ezt az összeget le kellene vonnunk a kivándorlók által hazaküldött 144.791 millió koronából; minthogy azonban — szakértői vélemény szerint¹⁾ — ez az összeg legalább 40 millióval nagyobb, e két összeget kompenzálnak tekintjük. A visszavándorlók által magukkal hozott pénzösszeg pedig — amelyről adatok hiányában felvilágosítást nem adhatunk — számításba véve nincs, tehát a fizetési mérlegünk további rejtett tartalékát képezi.

A tengerentuli kivándorlás mellett meg kell emlékeznünk a kontinentális vándormozgalomról is. A magyar korona országai-ból jelentékeny a kivándorlás Romániába. A Romániába kivándorlók száma volt ugyanis:²⁾

1902-ben	4.580
1903-ban	3.567
1904-ben	7.534
1905-ben	11.021
átlag 1902—1905-ben	6.675

A kivándorlás nem végleges; 1905-ben Romániából 1772 vándorolt vissza.³⁾ E szám azonban, a már jelzett okból, a ténylegesnél kisebb. A Romániába kivándorló magyar honosok évenként elég tetemes összeget küldenek haza. Az erdélyrési posta- és távirdahivatalokhoz beérkezett. Romániába kivándorolt magyar honosoktól származó pénzeslevelek, postautalványok és chequék összege 1906-ban a következő volt:⁴⁾

1) *Hennyey* posta- és távirdaigazgató ur véleménye szerint legalább 40 millió koronára tehető a posta által ki nem puhatolható, Amerikából érkező pénz, amely összeggel a fenti kimutatás a tényleges állapot mögött marad.

2) Az adatokra nézve l. *Magyar Statisztikai Évkönyv* 1902. 79. lap; u. az 1903. 74. lap; u. az 1905. 56. lap. Továbbá *Hegedüs Loránt*: „A székelyek kivándorlása Romániába“ Bpest, 1902. cz. jeles monografiáját.

3) Id. *Kormányjelentés* 1905. 60. lap.

4) Az adatok szives közlését *Hennyey* m. kir. posta- és távirdaigazgató urnak köszönjük.

pénzeslevelek	1.343 darab	402.704 korona
postautalványok.....	29.605 „	1,145.026 „
chequek	10 „	2.390 „
		összesen 1,550.120 korona

Mig 1905-ben 1,727.198 korona. Vagyis átlag 1,638.659 korona.

Ha a Romániába irányuló kivándorlás Magyarország fizetési mérlegének alakulására 1,638 millió korona aktív tétellel járul, úgy másfelől az olasz munkásoknak mindennemű föld- és építkezési munkáknál kiterjedt alkalmazása Magyarországon ez aktívumnak ellentétele gyanánt jelentkezik. Olaszországból Magyarországra csaknem kivétel nélkül időleges a kivándorlás, amelyről a következő adatok adnak felvilágosítást.¹⁾ Kivándorolt ugyanis

1900-ban 6.972 ebből ideiglenesen 6.948

1901-ben 7.119 „ „ 7.043

átlag 7.045 ebből ideiglenesen 6.995

Az olasz kivándorlók Magyarországon szerzett keresményeiknek megtakarított részét tapasztalásszerűleg főként olasz bankjegyre váltják fel és ezeket részint személyesen viszik haza magukkal, részint postán, főleg ajánlott levélben küldik hazájukba. Az ily módon Olaszországba kerülő pénzösszeg mérvéről adataink nincsenek. Némi tájékozásul megjegyezzük, hogy a postautalvány-forgalom Olaszországgal a következő:²⁾

Magyarországon feladott Olaszországra szülő postautalvány	Magyarországon kifizetett Olaszországból érkezett postautalvány
1904-ben 1,106.442 korona	249.597 korona
1905-ben 1,239.982 korona	250.406 korona

¹⁾ Id. *Tabellen zur Währungsstatistik.* (825. lap).

²⁾ *A magyar posta, távirta és távbeszélő statisztikája az 1905. évről. I. Rész.* (28. lap.)

Ez adatok távolról sem világítják meg az olasz bevándorlásból származó pénzforgalom hatását a fizetési mérlegre, de az osztrák kormány olasz munkásokat nagyobb számban alkalmazó vállalatokhoz intézett kérdezősködésére nyert adatok alapján — figyelembe véve a hetibérek összegét, a heti kiadásokat és az alkalmazás évenkénti tartamát, — megállapította, hogy egy olasz munkás évenként mintegy 300 koronát takarít meg keresményéből.¹⁾ Ezt Magyarországra is elfogadva, az innen olasz munkások által hazaküldött vagy visszavándorlásuk alkalmával magukkal vitt megtakarításuk az 1900/1901. évben átlag 2,098.500 koronát tett.

A kontinentális vándorlásból származó pénzforgalom aktiv és passzív tételei egymást körülbelül egyensúlyozzák, úgy hogy e címen a fizetési mérlegbe sem a követelést, sem a tartozást nem állítjuk be.

A tengerentuli (amerikai) vándormozgalomból a magyar korona országaiba évenként befolyó 144·791 millió korona, mint Magyarország nemzetközi fizetési mérlegének aktiv tétele, a nemzeti jövedelem gyarapítását jelenti, ami az évenként munkaerejüknek jobb értékesítése végett kivándorló 110 ezer magyar honos gazdasági energiájának eredménye. Tagadhatatlan, hogy a munkaerő elvonása az országtól, gazdaságilag káros; de csak akkor, ha itthon is alkalom van a munkaerőnek épp oly előnyös kifejtésére. Mert ne feledjük el, hogy a munkaerőnek önmagában véve nincs gazdasági értéke, hanem csak annyiban, amennyiben megfelelő hasznosításra alkalmat talált;²⁾ ennek hiányában jobb, ha a felesleges munkaerő másutt keres alkalmazást. A kivándorlást hazánkból — mindaddig, míg az elvont munkaerő folytán a nemzeti termelés nem csökken

¹⁾ Id. *Tabellen zur Währungsstatistik.* (826. lap).

²⁾ *F. H. Geffcken:* „Bevölkerungspolitik, Auswanderung, Kolonisation.“ (G. von Schönberg : *Handbuch der Politischen Oekonomie.* Vierte Auflage. Band II. 2. Tübingen 1898. (498. lap); továbbá: *dr. K. Becker:* „Unsere Verluste durch Wanderung.“ (Schmoller : *Jahrbuch f. Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich.* Leipzig 1887. (766. lap).

— nemcsak hogy károsnak nem tartjuk, de sőt áldásos hatása van. Az országnak — a külfölddel szemben fenálló — nagy adósságállománya után fizetendő kamatterhek törlesztését tulnyomó részben a kivándorlók által hazaküldött pénzmennyiség biztosítja. Hogy a kivándorlók itthonmaradt hozzátartozói épp úgy megművelik a földet, bizonyítja az, hogy mezőgazdasági termelésünk nyers hozadéka nem csökkent. Közgazdasági szempontból pedig előnyös az, ha redukált munkaerővel azonos eredményt érünk el. A kivándorlás következtében kevesebb ember végzi itthon ugyanazt a munkamennyiséget; ez által munkabérük emelkedik; az improduktív fogyasztás csökkenésével pedig több marad kivitelre. Holott, ha nem volna kivándorlás, nemcsak a nemzeti jövedelem emelkedése maradna el a hazaküldött 144 millió koronával, hanem az itthonmaradt munkaerő tulnyomó része értékesítési alkalom hiányában — mint improduktív fogyasztó — a nemzeti jövedelmet az improduktív fogyasztásnak megfelelő összeggel még csökkentené is. A termelést pedig csak a fizetőképes fogyasztás táplálja.

A kivándorlásnak káros hatása akkor kezdődik, ha a nemzeti termelés a kivándorlás folytán csökkenést szenved. Ha ellenben a kivándorlás csak a munkabér emelkedésével jár, úgy a nemzeti jövedelem mérvében nem áll be változás, hanem annak csak a megoszlása módosul; úgy hogy a nemzeti jövedelemből több jut a munkabérre.

Minden törekvés a kivándorlás korlátozására meddő marad, amíg a rendelkezésre álló és hasznosításra váró nagy munkaerő másutt előnyösebben értékesíthető. És a nemzetközi munkaforgalmat képviselő ez a vándormozgalom, a közlekedési viszonyok fejlődésével, nemcsak állandósul, de mind élénkebb és nagyobb arányú lesz a nemzetek között. És amint a kamatláb alakulása a különböző országokban a nemzetközi tőkemozgalomra nem marad hatás nélkül, úgy mind fontosabb jelenség lesz a munkabérek alakulásával összefüggő vándormozgalom.

A vándormozgalomnál a külföldre távozók eddigi gazdasági tevékenységük helyét megváltoztatva, meghatározott vagy bizonytalan időre külföldön néznek kereset után. Ettől a nemzetközi személymozgalomtól megkülönböztetendő az u. n. *idegenforgalom*, amidőn a külföldre távozók, ideiglenes tartózkodásra, kereseti tevékenység nélkül, szórakozás, gyógyulás stb. céljából mennek a külföldre. Magyarország nemzetközi pénzforgalmára az utazási forgalom is befolyással van. Az idegenek szállítása belföldi közlekedési eszközökön, ellátásuk, elszállásolásuk stb. milliókra menő bevételt eredményez. Az idegen földön tartózkodás költségei a fizetési mérleg passzív tételét képezik; ellenben idegeneknek a magyar korona országaiiban tartózkodásával járó kiadások aktívum gyanánt veendők fel. A fizetési mérleg szempontjából nem a tiszta nyereség, hanem a nyers bevétel és kiadás számítandó.

A közlekedési eszközök tökéletesedésével egyre nagyobb méretű idegenforgalom Magyarország fizetési mérlegének alakulására mind nagyobb jelentőségű.

Elsősorban vizsgálni fogjuk, mily jelentősége van a külföldiek Magyarországon tartózkodásának. E célból tudni kellene, mennyit költenek a belföldön az idegenek, itt tartózkodásuk ideje alatt. Az idegenek részint készpénzt hoznak magukkal, részint egy magyarországi bankra szóló hitellelvel fedezik pénzzükségeiket. Erre nézve azonban semmi statisztikai adattal nem rendelkezünk. Kénytelenek vagyunk tehát azt kutatni, hány külföldi ember fordul meg évenként az országban. Ebből ugyanis már a kérdés gazdasági horderejére következtetést vonhatnánk, különösen, ha az itt tartózkodás ideje is megállapítható volna. Mert a külföldiek számának és itt tartózkodásuk idejének egybevetéséből hozzávetőleg megállapítható az a gazdasági haszon, amely mint aktív tétel a fizetési mérlegbe állítható.¹⁾

¹⁾ L. Bodio — mint említettük — Olaszország gazdasági hasznát az idegen forgalomból évi 306 millió lírára becsüli. („Sul Movimento dei forestieri

A külföldiek forgalmáról, nem lévén az ország határállomásain utlevélkényszer, statisztikánk nincs. De a külföldi személyforgalom mérvét hozzávetőleg megállapíthatjuk, annak két főcsoportjára vonatkozólag rendelkezésre álló statisztikai adatokból. Az egyik kimutatást a budapest fő- és székvárosi állami rendőrség bejelentőhivatala vezeti, de ez csak Budapest idegenforgalmáról ad felvilágosítást; ezen kívül tájékozást szerezhethünk az idegenforgalomról a m. kir. közp. statisztikai hivatal által a nevezetesebb magyarországi gyógyfürdők vendégforgalmáról közzétett adatokból, amely külön tünteti fel a bel- és külföldi vendégeket és azt, hogy állandó vagy ideiglenes vendégek.

Budapest idegenforgalmáról a következő adatok adnak felvilágosítást:¹⁾ A bejelentett külföldiek száma volt:

Év	szállodák	magánlakásokból	Összesen
1902	—	—	30.106
1903	42.190	1.542	43.732
1904	47.741	1.529	49.270
1905	41.255	456	41.711

Vagyis 1902—1905. években átlag évenként 41.205 külföldi fordult meg Budapesten. A bécsi idegenforgalmi statisztika adatai alapján kipuhatolták, hogy a szállodák szobaállományának átlagos elfoglaltsági százaléka szerint az idegenek átlagos tartózkodási ideje 3 nap.²⁾ Ezt számítási alapul elfogadva Budapestre is, mondhatjuk, hogy a 41.205 külföldi 123.615 napot tölt Budapesten. A napi kiadást (szállás, étkezés, kocsiköltség, borraivaló, szórakozás, bevásár-

in Italia e sul denaro che vi spendono.“ — *Giornale degli Economisti* 1899. II. 58. lap).

¹⁾ L. az adatokra nézve: „*Jelentés a Budapest fő- és székvárosi állami rendőrség 1903. évi működéséről.*“ Budapest 1904. (143. s. köv. lap); *u. az 1904.* (125. s. köv. lap); *u. az 1905.* (114. s. köv. lap).

²⁾ Id. *Tabellen zur Währungs-Statistik.* (828. lap),

lás stb. beleértve a magyar vasuti vonalokon a szállítási díjat) mérsékeltén 25 K-ban véve fel, a budapesti idegenforgalom 3,090.375 korona hozadékot ad évenként.¹⁾

Jelentékenyebb bevételt, illetve gazdasági hasznot biztosítanak az országnak a magyar gyógyfürdőkön és gyógyhelyeken megforduló és ott tartózkodó külföldi vendégek. Számos oly fürdők van, amelyeket külföldiek nagy számban keresnek fel. (Pöstyén, Trenčsén-Teplic, Herkulesfürdő, Tátrafüred stb.) Ide számítandó a külföldi turisták forgalma is. A hivatalos adatok különbséget tesznek a fürdőhelyeket látogató bel- és külföldi vendégek között, aszerint, hogy állandó vagy ideiglenes vendégek. Állandó vendégeknek azok tekintetnek, akik legalább egy hetet töltenek az illető fürdőhelyen; akik annál kevesebb időt, de legalább egy éjszakát, azok ideiglenes vendégek közé számíttatnak.

A nevezetesebb magyar gyógyfürdőkön, gyógyhelyeken és hidegvízgyógyintézetekben megfordult állandó és ideiglenes külföldi vendégek száma kitett:²⁾

Év	állandó külföldi	ideiglenes vendég	Összesen
1903-ban	16.577	13.703	30.280
1904-ben	16.607	15.381	31.988
1905-ben	16.649	13.474	30.123
átlag 1903—1905-ben	16.611	14.186	30.797

Az állandó külföldi vendégek átlagos tartózkodási ideje gyanánt — tekintettel a huzamosabb tartózkodást feltételező és igénylő gyógyhasználatra — négy hetet, az ideiglenes, tehát egy hétnél kevesebb időt, de legalább egy éjjelt ott töltő külföldi vendégek átlagos tartózkodási ideje gyanánt 3 napot számítva, 15 korona átlagos

¹⁾ Szakszerű becslés szerint az az összeg $7\frac{1}{2}$ millió korona évenként. L. Gálos Kálmán. „Van-e idegenforgalom?” (Budapesti Hírlap 1906. szept. 6. számában).

²⁾ *Magyar Statisztikai Évkönyv* 1903. (82. lap); 1904. (84. lap); 1905. (71. lap).

napi költséggel, arra az eredményre jutunk, hogy az állandó külföldi vendégek évenként 409.108, az ideiglenes külföldi vendégek 42.558, vagyis összesen 451.666 vendégnapot töltenek magyar fürdőhelyeken. amely idegenforgalom 6,774.990 korona hozadékot eredményez.

Vagyis az idegenforgalom címén a magyar korona országainak fizetési mérlegébe 9,865.365 korona aktívum állítandó.

De van az idegenforgalomnak passzív oldala is. Nemcsak külföldiek fordulnak meg Magyarországon, de magyarok is viszont nagy számban keresik fel a külföldi országokat, főleg az osztrák fürdőhelyeket. A budapesti idegenforgalomból származó 3 millió korona gazdasági hasznót lényegesen túlhaladja a Bécsben megforduló magyarok kiadása. A bécsi szállodákban megszállott magyarok száma volt:¹⁾

1899-ben	72.727	} átlag 74.504
1900-ban	75.770	
1901-ben	75.016	

Átlagos tartózkodási időre — mint fenn — 3 napot, egy napi kiadásra 25 koronát véve fel, 223.512 vendégnapot és 5,587.800 korona kiadást nyerünk passzív tétel gyanánt.

De nagy a magyarforgalom az idegen, főleg osztrák fürdőhelyeken is. Így a rendelkezésre álló adatok szerint²⁾

1906-ban	Karlsbadban	7.310	} összesen 11.109
	Marienbadban	3.075	
	Franzensbadban	724	

¹⁾ Id. *Tabellen zur Währungs-Statistik* (585. lap).

Megjegyzendő, hogy ujabban lényegesen csökkent a magyar idegenforgalom Bécsben; így 1905-ben 55,073 és 1906-ban 34,112 magyar fordult csak meg Bécsben. (E. L. Griesselich: „Der Fremdenzuzug der Ungarn nach Wien.“ Pester Lloyd 1907. ápr. 14.)

²⁾ *Karlsbader Kurliste*. No. 664. Ausgegeben den 5. Januar 1907. *Ma-*

magyar honos tartózkodott fürdővendég gyanánt. Ha figyelembe vesszük, hogy Magyarországból a fenti fürdőhelyeken kívül még tömegesen keresik fel a tiroli és stájer nyaralóhelyeket, Abbaziát, továbbá az északnémet és keleti tengeri fürdőhelyeket stb., úgy a fent kimutatott 9·865 millió korona aktívummal szemben legalább ugyanannyi passzívum is volna a fizetési mérlegbe felveendő. Ez ellentétes tételek beállításától eltekintve megjegyezzük azonban, hogy a magyar korona országaira nézve kedvezőbb az idegenforgalomból származó bevétel, mint a többi külföldi országoknál, mert gazdasági haszna nagyobb, mivel az ország a külföldiek által fogyasztott élelmiszereket főleg maga termeli, míg a külföldi országok ezeket behozatal útján szerzik be, ami a fizetési mérleget ellenkező irányban befolyásolja és az élelmiszereket importáló országnak csak közvetítői nyereséget biztosít.

A szórakozásra visszavezethető idegenforgalom mellett nem szabad figyelmen kívül hagyni a kereskedelmi utazási forgalmat. Tekintettel arra, hogy Magyarország külkereskedelmi forgalma főleg gabona- és nyerstermékek kivitelében és iparcikkek behozatalában nyilvánul, a mezőgazdasági termékek eladásánál pedig — szemben az iparcikkokkal, — az eladónak nem kell személyesen felkeresni a vevőt, hanem inkább a vevő és közvetítő kereskedő keresi fel az eladót, kétségtelen, hogy az üzleti utazási forgalom Magyarországra nézve aktív, azaz több külföldi (tulnyomólag osztrák) kereskedelmi utazó jár nálunk (főleg vidéken), mint fordítva.

Ha ennek számszerű kifejezésétől eltekintünk, megbízható adatok hiányában, az e címen számba veendő aktív összeg további rejtett tartaléknak tekinthető fizetési mérlegünkben.

Azt az összeget, amelyet a külföldiek Magyarországon szállítási díj fejében a vasutaknak fizetnek, megállapítani nem lehet,

rienbader Kurliste. 1906. No. 337. Ausgegeben den 30. September. A *Franzensbadra* vonatkozó adatokat a polgármesteri hivatal volt szíves közölni.

mert a külföldi vendégek tényleges számát sem ismerjük. A Budapesten és a különböző fürdőhelyeken megszálló külföldiek mellett nem ismerjük a vidéken megszálló és azon külföldiek számát, akik megszállás nélkül fordulnak meg az országban. A külföldiek fenti átlagos napi költségeibe a vasuti költséget is beszámítottuk.

d) **A nemzetközi vasuti és hajózási forgalom.**

A magyar korona országai nemzetközi fizetési mérlegének alakulására befolyással van a nemzetközi vasuti és hajózási forgalom is, mert a bel- és külföld között lebonyolódó árufuvarozás és személyszállítás költségei részint követelést, részint tartozást képeznek. Megállapítandó ennél fogva, milyen jelentősége van a vasuti forgalomnak, ugyancsak a tengeri és belhajózásnak Magyarországon fizetési mérlegében, azaz, mennyi a bevétele az országnak a külföld számlájára folytatott fuvarozási üzletből és mit fizet e címen a külföldnek.

A kérdés megoldása nem egyszerű. Vissza kell térnünk a külkereskedelmi mérleg statisztikájához. Mert a külkereskedelmi mérlegben kimutatott és a nemzetközi forgalom tárgyát képező áruk értékének megállapításánál, a vasutak és hajózási vállalatok nemzetközi fuvarozási üzletéből származó keresetének egy része a külkereskedelmi mérlegben már számba vétetett, tehát az ezuttal figyelmen kívül hagyandó. Nevezetesen a belföldi vasutak és hajózási vállalatok által külföldre és a külföld számlájára szállított áruk — amint azt bővebben kifejtettük¹⁾ — határértékükkel szerepelnek a külkereskedelmi statisztikában, tehát csak a termelés helyétől az országhatárig felmerült fuvar költség jut kifejezésre a külkereskedelmi mérlegben; holott a magyar határtól a külföldi

¹⁾ L. *jelen m.* 60. lap.

rendeltetési helyig felmerült és a külföld által a magyarországi szállítási vállalatnak megtérített fuvar költségek abban nem foglaltatnak, pedig — mint a fizetési mérleg elemei — ebbe beállítandók. Más szóval, csak az ország határától a külföldi rendeltetési helyig a belföldi szállítási vállalat javára eső fuvar költség veendő bevétel gyanánt számításba, mert a belföldi termelés helyétől az országhatárig felmerült és a külföld által viselt szállítási költséget a kereskedelmi mérleg aktívumában már számba vettük. Viszont a külföldi vasutak és hajózási vállalatok által Magyarországra és ennek számlájára szállított áruk fuvar költségeiből, mint passzívum, számba vétetett már a külkereskedelmi mérlegben a külföldi termelés helyétől az országhatárig felmerült rész (mert a behozott áru határértékének megállapításánál ez az áru értékéhez számíttatott), úgy hogy e helyen kiadás gyanánt csakis az ország határától a belföldi rendeltetési helyig felmerült és a belföld által a külföldi szállítási vállalatnak lerovandó fuvar költsége veendő számba.

A belföldi vasutak és hajózási vállalatok által külföldről belföldre, a belföld számlájára szállított áruknál — a külkereskedelmi statisztika természeténél fogva — a külföldi termelési helytől az ország határáig felmerült fuvar költség a külkereskedelmi mérlegben szintén számba van véve és ott helytelenül mint passzívum érvényesül, holott a fizetési mérleg szempontjából ez figyelembe nem veendő, mert a belföldi fizeti belföldi vállalatnak. Ugyanez az eset áll fenn a külföldi közlekedési vállalatok által belföldről külföldre, külföldi számla terhére szállított áruknál amikor a belföldi termelés helyéről az ország határáig felmerült fuvar költség s külkereskedelmi mérlegben — helytelenül — mint aktívum vétetik a kiviteli rovatban számításba, de a fizetési mérleg szempontjából közömbös, mert külföldi vállalat bevételeit jelenti a külföldtől. A külföldi fuvar nyereség a kiviteli áruk után, valamint a belföldi fuvar nyereség a behozatali áruk után nem

gyakorol lényegs befolyást a fizetési mérleg alakulására, mert a kivitt áruk után fizetendő fuvar költséget — amelyben a fuvarnyereség foglaltatik — rendszerint a külföldi vasutak, a behozott áruk után lerovandó fuvar költséget pedig a belföldi vasutak szedik be és így a bel- és külföldi vasutak elszámolásából e címen tartozás és követelés nem mutatkozik.

A behozott és kivitt áruk fuvarozásából eredő követelések és tartozások kipuhatolásán kívül, megállapítandók még a külkereskedelmi statisztikánkban (ki nem tüntetett átviteli áruforgalomból származó bevételek, vagyis amelyek áruknak külföldről a belföldi szállítási vállalatoknak igénybe vételével, az országon át, ismét külföldre való fuvarozásából erednek.

Feladatunk tehát a nemzetközi vasuti és hajózási forgalomból származó azokat a követeléseket és tartozásokat megállapítani, amelyek a külkereskedelmi mérlegben még számba nem vétettek.

Első sorban megállapítandó a kivitel és behozatal után Magyarország és a külföld között a vasuti fuvarozásból eredő kölcsönös követelések és tartozások egyenlege.

A belföld és külföld között a vasuti forgalom terén fennálló pénzügyi vonatkozásokra nézve megbízható adatok összeállítását a nemzetközi áruküldemények kezelésére és ezek továbbításából keletkező követelések kölcsönös hitelezésére és a fizetési helyek közvetítése útján végbemenő elszámolására vonatkozó megállapodások teszik lehetővé.¹⁾ Az osztrák pénzügyminisztérium ez idevágó statisztikai anyagot összeállította és az osztrák-magyar vámterület és a vámkülföld között lebonyolódó vasuti forgalomból származó követelések és tartozások egyenlegét közzé is tette.²⁾ A közzétett

¹⁾ L. „A vasuti áru fuvarozás tárgyában Bernben 1890. évi október hó 14-én létrejött nemzetközi egyezmény becikkelyezéséről és az azzal kapcsolatos intézkedésekről“ szövege 1892: XXV. t.-c. 23., 20. és 12. cikkei.

²⁾ Tabellen zur Währungs-Statistik. Verfasst im k. k. Finanz-Ministerium.

anyag külön mutatja ki a magyar vasutak és a vámkülföld vasutainak 1891-től 1901-ig terjedő időre vonatkozó elszámolásából mutatkozó eredményeket. Ha ebben nem is foglaltatik a magyar és az osztrák vasutak elszámolásának egyenlege, ennek hiánya azért az alább bemutatott eredményeket lényegesen nem módosítja, mert Magyarország és Ausztria közbenső áruforgalmának értékegyenlege nem nagy és így az osztrák és magyar vasutak elszámolásából fenmaradó egyenleg sem lehet jelentékeny.¹⁾

A magyar vasutaknak a vámkülföld vasutaival eszközölt elszámolásnak eredményeit 1891—1901. években a 123. oldalon foglalt táblázat mutatja ²⁾

E táblázatból megállapítható, hogy a nemzetközi vasuti áru-fuvarozásból származó követelések és tartozások mérlege a külfölddel szemben állandóan aktív, vagyis Magyarország a külföldtől évenként átlag több mint 10 millió koronát vesz be vasuti áru fuvarozási üzletből.³⁾

Mi a magyarázata annak, hogy a magyar vasutak követelései a külföldi vasutakkal szemben mindig meghaladják tartozásait? E jelenség oka a forgalmi viszonyokban van. Ugyanis minden egyes

Zweite Ausgabe. Zweiter Teil. 3. Heft. Dreizehnter Abschnitt: „Daten zur Zahlungsbilanz.“ Wien. 1904. (555. és köv. lapok).

¹⁾ Ezt megerősíti az a körülmény is, hogy az osztrák és idegen (déli, kassai, kassa-oderbergi stb.) vasutak pályáira feladott és ugyane pályákról leadott teherárak jóformán kiegyenlítik egymást. Így pl. 1905-ben a jelzett feladás kitett 5,310.800 tonnát, a leadás pedig 5,302.135 tonnát. (L. *A magyar királyi államvasutak 1905. évi állapota és üzleti eredményei*. Budapest 1906. 45. lap).

²⁾ Az adatokra nézve l. id. *Tabellen* 565. lapon. A bevételek és kifizetések a követelések és tartozások egybevetése után mutatkozó egyenlegek kiegyenlítését jelentik. Tehát nem az összes bevételek és kifizetések adatait tüntetik fel, hanem az egyes külföldi vasutársaságokkal keresztülvitt elszámolásokból mutatkozó saldóköveteléseket és tartozásokat.

³⁾ Ausztria bevétele e címen 1901-ben 59,160.423 korona volt. *U. ott* §10. lap).

Év	Magyar vas- utak bevételei		Magyar vas- utak kifize- tései külföldi vasutaknak		Tiszta be- vétel		Magyar vas- utak bevételei		Magyar vas- utak kifize- tései külföldi vasutaknak		Tiszta be- vétel		Összes tiszta bevétel
	külföldi vas- utaktól		téli külföldi vas- utaktól		Tiszta be- vétel		külföldi vas- utaktól		téli külföldi vas- utaktól		Tiszta be- vétel		
	közvetlen elszámolás és készfizetés után												
a berlini, brüsszeli, belgrádi leszámláló helyek után													
1892	9,370.608	29.607	9,341.001	1,076.757	431.979	644.778	9,985.779						
1893	8,638.718	121.670	8,517.048	731.985	418.659	313.326	8,830.374						
1894	8,768.532	392.084	8,376.448	702.155	440.671	261.484	8,637.932						
1895	8,843.034	379.934	8,463.100	527.653	502.031	25.622	8,488.722						
1896	10,516.253	117.116	10,399.137	639.448	457.354	182.094	10,581.231						
1897	9,320.483	270.422	9,050.061	655.560	374.925	280.635	9,330.696						
1898	10,579.717	184.679	10,395.038	823.447	509.715	313.732	10,708.770						
1899	10,618.832	323.362	10,295.470	1,408.698	406.733	1,001.965	11,297.435						
1900	9,346.389	525.823	8,820.566	1,732.025	583.309	1,148.716	9,969.282						
1901	8,110.788	91.415	8,019.373	1,657.386	638.835	1,018.551	9,037.924						
Összesen	94,113.354	2,436.112	91,677.242	9,955.114	4,764.211	5,190.903	96,868.145						
Átlag 1897-1901	—	—	—	—	—	—	10,068.821						

nemzetközi árutovábbításból, a szállításban részes belföldi vasutvállalatra nézve tartozás vagy követelés mutatkozik az elszámolásnál, aszerint, amint a fuvardijat és járulékait az árut továbbításra átvevő vasutnak előre fizetik vagy pedig azokat az árut átvevő külföldi rója le a kiszolgáltató vasutnak.¹⁾ Az első esetben a belföldi vasut gondoskodik a külföldi vasutvonalra eső fuvar költségek beszedéséről; a másodikban a külföldi vasut szerepel a fuvardij beszedője gyanánt. Ehhez járul, hogy az árukat sokszor utánvétel terheli, amelynek a fuvardijjal egyidejű beszedése az árut szállításra átvevő belföldi vasut követelését emeli. Minthogy az esetek túlnyomó számában a kereskedelmi forgalomban a fuvardijakat az áru átadásánál az azt átvevő egyenlíti ki, a fuvar előzetes lerovása pedig kivételes (igly pl. a sziléziai kőszénforgalomban), hol a frankatura a szabály, ennél fogva a magyar vasutak követelési többlete a nemzetközi elszámolási forgalomban abban leli magyarázatát, hogy a rendszerint külföldön beszedésre kerülő belföldi vasuti fuvarnyereség a kivitt áruk után, az ezeket terhelő utánvételi összegekkel, állandóan nagyobb, mint a belföldön beszedett külföldi vasuti fuvarnyereség és utánvétel a Magyarországra importált áruk után. A magyar vasutak aktivsaldója eszerint arra az alaki mozzanatra vezethető vissza, hogy az országból kivitt áruk utáni fuvar kereset és utánvétel túlnyomólag a külföldön kerül beszedésre. Tekintettel arra, hogy a vasuton Magyarországból kivitt áruk mennyisége és értéke állandóan és lényegesen meghaladja a külföldről hazánkba behozott áruk mennyiségét és értékét²⁾ és a fuvarnyereség a továbbított áruk mennyiségével emelkedik, ugy kétségtelen, hogy a kiviteli többlet — az előadottak szerint — a kivitt árukból származó elszámolási fuvarnyereség-többletre vezet.

¹⁾ L. Gruber 52. lap; id. *Tabellen* 811. lap.

²⁾ L. *A magyar korona országainak 1905. évi külkereskedelmi forgalma*. Budapest 1906. (29* és 30* lap). Itt ki van mutatva 1891-től 1905-ig a külkereskedelmi forgalom megszólása szállítási intézmények szerint.

Megfontolandó, vajjon a magyar vasutaknak a külföldi vasutakkal szemben fent kimutatott évi 10·068 millió korona fuvardíj-követelése Magyarország fizetési mérlegébe beállítandó-e? Mert ennek egy része (t. i. az országhatárig felmerült fuvar költség) már a külkereskedelmi mérlegben számba vétetett, a kivitt és behozott áruk értékének az országhatárig felmerült szállítási költségek be-számításával eszközölt megállapításánál; egy része pedig a kölcsönös elszámolásba bevont utánvételek összegét képviseli, amit fuvarnyereség címén elszámolni helytelen. Minthogy ezen tételeket különválasztani nem lehet, hiba volna vasutaink elszámolási egyenlegét fizetési mérlegünk önálló aktiv eleme gyanánt kezelni. Ennélfogva az ország javára mutatkozó 10·068 millió korona egyenleget nem vesszük fel a fizetési mérlegbe. E tétel be nem állításával, fizetési mérlegünknek rejtett tartaléka van.

Ezzel áttérhetünk vasutainknak, az átviteli áruforgalomból származó fuvarnyereségének kipuhatolására, amely a külkereskedelmi mérlegben egyáltalán számba véve nincsen,¹⁾ tehát a fizetési mérlegbe beállítandó lesz. A vasutaknak nagy jelentősége van a nemzetközi közvetítő kereskedelemben; az átviteli (transito) kereskedelem azokat a vasutakat fogja felkeresni, amelyek a leggyorsabb és legjobb összeköttetést nyújtják a termelő és fogyasztó országok között. Innen van, hogy viszonylag keveset termelő és fogyasztó országok nagy áruforgalmat mutatnak és ebből jelentékeny nyereséget huznak.²⁾ Magyarország kedvező fekvésénél fogva vasutaival és belhajózási utáival jelentékeny mértékben teljesít a külföldnek, mint átviteli ország, fuvarozási szolgáltatokat. Ez átviteli forgalomból származó bevételeket nem szabad figyelmen kívül hagynunk, ha a fuvarnyereségnek hatását a fizetési mérleg alakulására vizsgáljuk.

¹⁾ L. jelen m. 51. lap

²⁾ Pl. Németalföld, Belgium (*Grunzel: „Der internationale Wirtschafts-verkehr und seine Bilanz.“* Leipzig 1895. (121. lap).

A magyar szent korona országain átvitt áruk forgalma külön kimutatva nincs; csak a vámterület átviteli áruforgalma. Tehát csak ama külföldi áruk forgalmáról van statisztika, amelyeket azzal a rendeltetéssel hoznak vámfizetés nélkül a közös vámterületre, hogy ismét a külföldre kivigyenek. Szóval az osztrák-magyar vámterületen átfutó, tehát külföldről a vámbelföldre át, ismét külföldre vitt áruk forgalmáról vannak adataink. Még pedig csak a mennyiségről; érték nélkül.

Az átviteli áruforgalomból származó fuvarnyereség megállapítása egyszerű volna, ha az átvitelnél is, az országba belépő és innen kilépő áruk értéke ki volna mutatva. Mert a kiviteli értéktöbblet képviselné azt a szállítási költséget, amely a külföldi áruk átvitelénél felmerült és a belföldi szállítási vállalatok fuvarnyereségét mutatná. Ily statisztikai adatokkal azonban nem rendelkezünk.

Az osztrák kormány az 1901. évre vonatkozólag, közvetlen felvétel alapján, kipuhatolta, hogy az osztrák és magyar vasutak átmeneti áruforgalomból fuvarnyereség címén összesen 14,928.367 koronát kerestek.¹⁾ Hogy ez összegből mennyi esik a magyar és mennyi az osztrák vasutakra, az külön kimutatva nincs. Csak az van megállapítva, hogy a fenti összegben nem foglaltatik a magyar vasutak fuvarnyereségének egy része, az, amely ama átmeneti forgalmakból származik, amelyekben az osztrák államvasutak nem részesednek. A m. kir. államvasutak átmeneti áruforgalmának ama részéből származó bevétele, amelyben az osztrák államvasutak nem részesednek,²⁾ 1901-ben 208.195 koronát tett ki. Ez összeghez még a fent kimutatott 14.9 millió koronának Magyarországra eső része volna adandó. E hányadrész — külön kimutatva nem lévén — az osztrák kormány említett felvételéből meg nem állapítható. Ennél-

¹⁾ id. *Tabellen* 561. lap és 812. lap.

²⁾ A helyi és szomszédos forgalomban a határállomások útján elszámolt küldemények és külföldi szénküldemények.

fogva külön számítás alapján kell kipuhatolnunk, hogy a magyar vasutaknak mennyi a bevétele az átmeneti áruforgalomból, azaz külföldi áruknak az országon át külföldre eszközölt fuvarozásából.

A hivatalos vasuti statisztikában ki van mutatva a magyar határállomásokon átmenő áruk mennyisége. A kilométermutatóból látható az egyes határállomások távolsága a többi határállomásig; e különböző viszonylatok hosszának átlaga adja az egyes határállomáson átmenő áruk által befutott átlagos utat. A határállomásokon átmenő áru-tonnák szorzata az egyes relációk átlagos kilométerhosszával adja a tonnakilométerek számát. Minthogy pedig az egy tonnakilométerre eső bevétel hivatalosan meg van állapítva, az átmeneti áruforgalomból eredő összbevétel eléggé hozzávetőleg mutatható ki.

A magyar határállomásokon átment 233.560 tonna áru 1901-ben.¹⁾ Az ezek által befutott ut átlagos hosszát, a tonnakilométerek számát és az ezekre eső bevételeket a 128. oldalon foglalt táblázatból láthatjuk.

A magyar korona országainak vasutai az átviteli áruforgalomból fuvarbevétel címén 1901-ben összesen 4,655.278 koronát kerestek. Hogy ez az összeg, — amely Magyarország fizetési mérlegének önálló aktív tétele, — évenként nagyobb változást nem mutat, azt abból ítélhetni meg, hogy a közös vámterület átmeneti áruforgalmának mennyisége nem igen ingadozik.²⁾

¹⁾ Az adatokra nézve l.: „*Adatok a magyar vasutak 1901. évi állapotáról és üzleti eredményeiről, valamint az 1891—1901. évi összesített eredményekről.* Hivatalos kiadás. Budapest 1902. (40. lap).

²⁾ Így a külkereskedelmi statisztika adatai szerint a közös vámterület átmeneti áruforgalmának mennyisége a következő volt:

1901-ben :	7,961.500	mm.
1902 „	7,965.453	„
1903 „	7,672.803	„
1904 „	7,463.921	„
1905 „	8,227.169	„

(*Statistik des auswärtigen Handels des österreichisch-ungarischen Zollgebiets im Jahre 1905.* III. Band.) Vormerkverkehr-Durchfuhr). Wien 1906. (442. lap).

Határállomások	Határállomá- son átment áru tonnában	A különböző viszonylatok átlag-hossza kilométerek- ben	Tonna- kilométerek száma	Egy tonna- kilométerre eső bevétel fillerben ¹⁾	Az átmeneti áruforgalomból eredő bevétel koronákban
Bruck-Királyhida	67.147	748	50,225.956	4.18	2,099.444
Lawocne	7.524	727	5,469.948	4.18	228.643
Mező-Laborcz	1.542	707	1,090.194	4.18	45.570
Predeal	12.449	1.029	12,810.021	4.18	535.454
Rutka	1.765	818	1,443.770	4.18	60.349
Új-Zsolna	14.779	689	10,180.731	4.18	416.391
Zimony	1.972	681	1,342.932	4.18	56.144
Boszna-Brod	4.173	714	2,979.522	4.18	124.543
Csáktornya	122.209	192	23,464.228	4.64	1,088.740
Összesen	233.560	—	—	—	4,655.278

¹⁾ U. ott (114. lap).

A vasutügy terén — a fizetési mérleg önálló aktiv tétele gyanánt megemlítendők még a külföldön bérbe adott vasuti kocsik után az országba befolyó bevételek. Így a Magyar Vasuti Forgalmi Részvénytársaságnak — mely kocsiállományát főleg külföldön értékesíti kölcsönzés útján — a külföldön bérbeadott kocsik után (Ausztriát is beleértve) a következő bruttóbevétele volt:¹⁾

1902-ben	460.000 korona
1903-ban	482.000 „
1904-ben	445.000 „
1905-ben	537.000 „
átlag 1902—1905-ben	481.000 korona

A magyar vasutaknak a külföldi vasutaktól kocsibérlet címén mutatkozó egyenlegéről, ugyszintén a magyar vasutaknak a Brüsszelben székelő Nemzetközi hálókocsitársaságtól ezek vonalain, a hálókocsik és luxus-vonatok használata után pótdíjakból szerződés-szerűleg járó összegek mérvéről adataink nincsenek.

A magyar vasutak által lebonyolított nemzetközi személyforgalomból eredő bevételek — tekintettel Magyarország földrajzi fekvésére — nem lehetnek jelentéktelenek. A fizetési mérleg aktiv tételét képező bevételei a belföldi vasutaknak külföldiek szállításából, számbelileg meg nem állapíthatók, mert az utasok honossága, illetve lakóhelye a vasutak előtt ismeretlen. A külföldiek szállításából eredő bevételeket különben már az idegenforgalomról szóló fejtegetéseink során számba vettük.

Ezzel áttérhetünk a nemzetközi hajózási forgalomból származó követelések és tartozások kipuhatolására. A külkereskedelmi mérlegben — a fizetési mérleg szempontjából — sok tétel nem szabatos, mert a fuvarozási költség az egyes tételekben gyakran nem foglaltatik, holott benne kellene lennie és viszont gyakran oly tétel-

¹⁾ Urbán kir. tanácsos ur szives közlése szerint. L. továbbá : *A magyar vasuti forgalmi részvénytársaság igazgatóságának évi üzleti jelentése az 1905. évről.* Budapest 1906.

lekben is benne van, amelyekből le kellene vonni. Magyarország pl. 1905-ben 13·944 millió korona értékű hántolatlan rizst hozott be és ebből 13·052 millió korona értékűt Brit-Indiából. Vajjon ez a behozatal egész értékében tartozás gyanánt könyvelendő? Nyilvánvaló, hogy a rizsbehozatal értékében a származási országból a fiumei kikötőig felmerült szállítási költségek is befoglaltatnak. Ha fiumei hajók hozzák a rizst Magyarországra, úgy a fuvar költség nem külföldieknek, hanem magyar kézbe fizettetik. A behozattal keletkezett tartozás ez esetben tehát a szállítási költség összegével van nagyobb mérvben kimutatva; mert a szállítási költség, mint magyarországi bevétel, nem jelenthet tartozást a fizetési mérlegben. Indiának nem származik annyi követelése Magyarországgal szemben, mint a mennyit a behozott rizs ér, mert a szállítási költség nem illeti meg. Épp így, ha egyéb európai hajó végzi a fuvarozást. A kereskedelmi mérlegben kimutatott érték tehát csak akkor helyes, ha indiai hajó hozza Fiuméba a rizst. Valamint a vasuti, úgy a hajózási fuvarozásból származó költséget is számba veszi a külkereskedelmi statisztika, amidőn a behozott és kivitt áruk ama értékét állapítja meg és állítja a külkereskedelmi mérlegbe, amelylyel az ország határán átlépésükkor birnak. Ez az eljárás — a fizetési mérleg szempontjából — csak akkor állhat meg, ha az ország határán belül magyar, azon kívül ellenben külföldi vállalat végzi a fuvarozást. Minthogy azonban az ország határán belül külföldi hajózási vállalatok, azonkívül pedig belföldiek is végzik az áru fuvarozást, a külkereskedelmi statisztika adatainak pótlásául aktivum gyanánt kimutatandó a magyar hajózási vállalatok fuvarnyeresége, amelyet a külföldön, oda kivitt, onnan behozott és az országon átvitt áruk után ért el. Épp így passzivum gyanánt levonandó a külföldi hajózási vállalatok bevétele Magyarországon az említett áruk fuvarozása után. Természetes, hogy a belföldi vállalatoknak külföldön kiadott költségeit a fuvarnyereségből le kell ütni és fordítva. Épp így aktivumot képez a magyar hajózási vállalatok fuvarozási szolgálata, amelyet külföldi ki-

kötők között teljesít, valamint a külföldön teljesített parthajózásból szedett bevétel.

A magyar korona országainak bevétele a hajózási fuvarozásból — a kereskedelmi tengerészet fokozatos fejlődése dacára — nem mondható jelentékenynek. Tengeri hajó- és áruforgalmunk nagy mérvben fejlődik. A magyar kereskedelmi tengerészet hajóállománya 1905-ben 95 gőzösből és 382 vitorlásból állott; a gőzösök netto tonnatartalma 89736, a vitorlásoké 2748 tonna volt.¹⁾ Vagyis a magyar tengeri hajóraj összes tonnatartalma 92484 tonna.

Az osztrák pénzügyminiszterium közzétette — a magyar kormány által rendelkezésére bocsátott — azokat az adatokat, amelyekből megállapítható, hogy mennyi a bevétele és kiadása a magyar tengeri és belvízi hajózási vállalatoknak a vámkülfölddel való forgalomból. E szerint a külföldi vizeken, illetve a külföldi kikötők között lebonyolódó forgalomból a bevételek és kiadások összege a következő volt az 1892—1901. években. (Lásd a 132. oldalon foglalt táblázatot.²⁾)

Eszerint a magyar tengeri és belvízi hajózás fuvarnyeresége a vámkülfölddel szemben (tehát Ausztriától eltekintve), évenként átlag 4.046.789 korona volt 1897—1901-ig. Minthogy 1901-ben azonban csak 79 gőzös- és 347 vitorlásból állott a magyar tengeri kereskedelmi hajóraj, melynek tonnatartalma összesen még csak

¹⁾ *A m. kir. kormány 1905. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv.* Budapest 1906. (276* és 250 lap); továbbá: *Gonda Béla:* „A magyar tengerészet és a fiumei kikötő.” Budapest 1906. (110. lap.) Hogy a fejlődésnek mennyire kezdetleges fokán állunk, arra nézve elég, ha arra utalunk, hogy Angliának hajórajja 6079 gőzösből és 6589 vitorlásból áll; azoknak tiszta tonnatartalma (9.273.649) tonna, ezeké 1.912.360 tonna. (*L. Dr. Ernst v. Halle:* „Die Weltwirtschaft“. I. Jahrgang 1906. I. Teil. Leipzig und Berlin 1906. 214. lap.)

²⁾ *Tabellen zur Währungsstatistik*, id. h. 570. lap. — A fiumei magánhajós vállalatokra vonatkozó adatok nem foglaltatnak a táblázatban.

Brutto-fuvarbevétel			Külföldön fedezett kiadások				A külföldről be-
Év	áru-	személy-	összesen	kikötői illeték és költség, be- és kirakodás, külföldi ügynöki jutalékok stb.	külföldön beszerzett szén és anyagok, javítások stb.	összesen	folyó bevételek többlete a külföldön teljesített kiadásokkal szemben
	szállításból						
1892	3,028.854	955.473	3,984.327	3.726	2,948.885	2,952.611	1,031.716
1893	4,008.019	1,086.369	5,094.388	4.780	3,368.477	3,373.257	1,721.131
1894	4,314.353	1,284.633	5,598.986	2.127	3,300.777	3,302.904	2,296.082
1895	4,208.567	1,127.584	5,336.151	12.731	2,820.615	2,833.346	2,502.805
1896	4,316.156	1,023.842	5,339.998	9.905	2,657.044	2,666.949	2,673.049
1897	5,547.492	1,063.125	6,610.617	37.182	3,343.494	3,380.676	3,229.941
1898	7,540.597	1,151.437	8,692.034	86.860	4,271.850	4,358.710	4,333.324
1899	5,484.241	1,040.509	6,524.750	81.606	3,162.649	3,244.255	3,280.495
1900	7,786.082	1,009.408	8,795.490	82.621	3,484.635	3,567.256	5,228.234
1901	6,803.423	1,167.026	7,970.449	149.751	3,658.744	3,808.495	4,161.954
Összesen	53,037.784	10,909.406	63,947.190	471.289	33,017.170	33,488.459	30,458.731
átlag 1897-1901	—	—	—	—	—	—	4,046.789

74.290 tonna volt, kétségtelen, hogy az 1905. évi hajóállomány 92.484 tonnataralommal, megfelelően nagyobb fuvarnyereséget ért el. A tonnataralom növekedésének arányában a magyar hajózás fuvarnyeresége címén 5.037.950 korona állítandó a fizetési mérleg követel-rovatába. Hogy az Ausztriával fennálló tengeri forgalmunk az egyenleget mennyiben befolyásolja, arra nézve, sajnos, adataink nincsenek.

Ezzel az 5 millió korona aktiv tétellel szemben — amennyiben áruszállításról van szó — nem kell passzív tételt keresni, mert az az összeg, amelyet Magyarország a külföldnek az áruk fuvarozásáért fizetett, a külkereskedelmi statisztikában az áruk értékében már számbavételezett és a passzívumot képező behozatal rovatában el is számoltatott. A magyar vállalatok által teljesített fuvarozás nyeresége, minthogy a belföld bevételét képezi, helytelenül jelentkezik passzívum gyanánt a kereskedelmi mérlegben, a behozatalnak a fuvarozási költséggel nagyobb értékében; ennek a hibának a kiegyenlítésére szolgál a fenti 5 milliónak aktivumként való elszámolása.

Amit ellenben Magyarország személyforgalomból fizet a külföldi közlekedési vállalatoknak, az önálló passzív tétele fizetési mérlegünknek és arról az idegenforgalom és kivándorlás kérdésénél már volt szó.

A magyar korona országainak fizetési mérlegébe önálló aktiv tételként állítandó be a Duna-folyamnak Moldova-Turn-Szeverin közötti szakaszán, a Vaskapu-csatornán, az 1879: VIII. t.-c.-be iktatott berlini szerződés LVII. cikke értelmében Magyarország javára szedett hajózási és kalauz díjaknak az a része, amely külföldi hajóvállalatokra esik.

*A Vaskapu-csatornán kirótt illetékek összege a következő volt az 1903—1905. években:*¹⁾

¹⁾ Az adatokra nézve l. *Magyar Statisztikai Évkönyv 1903.* (249. lap); *u. az 1904.* (255. lap); *u. az 1905.* (245. lap).

év	a kirott illeték összege	román hajózásra	szerb hajózásra	külföldi hajózásra összesen
1903	591.027 ebből	95.691	20.084	115.775
1904	761.059 „	99.769	22.594	122.363
1905	627.077 „	71.181	31.953	103.134
1903-1905.	659.721 kor.	—	—	113.757

Vagyis a Vaskapu-csatornán évenként átlag szedett 659.721 korona illetékből 113.757 koronát fizet a külföld Magyarországnak, amely összeg a fizetési mérleg egyik további, bár jelentéktelen aktív eleme.

Megemlítendő még és ide számítandó volna a fiumei kikötőben megfordult hajók után kikötői illeték címen a befolyó összegnek az a hányada, amely külföldi hajókra esik. Minthogy azonban az e címen befolyó összeg jelentéktelen (1905-ben 396.130 korona volt az összes hajók után¹⁾ és a hajók túlnyomó része magyar lobogó alatt fordul meg a fiumei kikötőben, ez aktív tételt elhanyagolhatjuk.

A *hajóépítésből*, illetve a hajók vételéből és eladásából a külfölddel szemben származó tartozások és követelések összege a külkereskedelmi statisztikában kimutatva nincs, azért e címen a külföldnek teljesítendő és onnan befolyó fizetésekét külön kell számba venni.²⁾ A magyar kereskedelmi tengerészeti hajóállományában található 95 gőzös közül: Nagybritanniában 63, Ausztriában 20, Franciaországban 1, Németországban 5, Olaszországban 3 épült; és csak 3 kisparthajózasu hajó készült hazai hajóépítő-telepen.³⁾ A magyar hajók túlnyomórészt újabb építésűek. 1890—1900-ig 36

¹⁾ L. id. *Kormányjelentés* 45. lapon. — A kikötői illetékről l. bővebben: *Kemény Ö.*: „A tengeri kereskedelem.” Fiume 1906. (98. lapon).

²⁾ Anglia a külföld számára épített hajók vételára fejében évenként közel 7 millió font sterlinget vesz be a külföldről. (L. *Robert Giffen*: „The Excess of Imports.” *Journal of the Royal Statistical Society*. 1899. 6. lap). A világ összes hajóállományának 70%-át Anglia építette. (*Nicklisch*: *Handelsbilanz und Wirtschaftsbilanz*. Magdeburg. 64. és 126. lap).

³⁾ *Magyar Statisztikai Évkönyv*, 1905. Budapest 1906. (252. lap).

gőzhajó, 1901 óta 34 gőzhajó épült. Természetes, hogy az az összeg, amit Magyarország hajóvétel címén a külföldnek fizet évről-évre, nagy ingadozást mutat. Kérdés, mennyi összeg állítandó passzív tétel gyanánt átlag évenként a magyar fizetési mérlegbe hajóvétel címén?

Az osztrák kormány által közzétett adatok szerint Magyarország a vámkülföldnek (tehát Ausztriát bele nem értve) hajóépítés illetve hajóvétel címén 1892—1901-ig összesen 21,066.770 koronát fizetett.¹⁾ Ebben az összegben nem foglaltatik az Ausztriában épült hajók fejében oda fizetett vételár. Ez az összeg azonban megállapítható. Ugyanis a fent említett időszakban a vámkülföldön épült hajók tonnatartalma volt 40726; az Ausztriában épült hajók tonnatartalma 841.²⁾ Vagyis egy tonnatartalomra eső vételár átlag 517.28 korona. Az Ausztriában 1892—1901-ig épült hajók vételára 435.032 korona. Ezt az összeget a fent kimutatott 21 millióhoz adva, megtudjuk, hogy Magyarország a külföldnek 1892—1901-ig onnan vásárolt hosszujáratu és kispart-hajózásu gőzösök vételára fejében 21,501.802 koronát fizetett, ami évenként átlag 2,150.180 korona passzívumot jelent fizetési mérlegünkben. Ez a tétel az utóbbi években még emelkedett. Ugyanis 1902—1905-ig külföldön épült tengerjáró magyar gőzösök tonnatartalom szerint a következő országokban épültek:³⁾

Ausztriában.....	537	tonnatartalommal
Nagybritanniában.....	34.374	„
Németbirodalomban	286	„
Olaszországban	155	„
Összesen	35.352	tonnatartalommal

) Tabellen zur Währungsstatistik. id. h. 571. lap.

2) Magyar Statisztikai Évkönyv 1905. 252. lap. Nagybritanniában 1892—1901-ig épült magyar hajók tonnatartalma 39.930, a Németbirodalomban épült hajóké 796 volt.

3) U. ott 252. lap.

A fenti vételárak alapulvételével megállapíthatjuk, hogy Magyarország a külföldnek 1902—1905-ig hajóvétel fejében 18,286.882 koronát fizetett, vagyis átlag évenként 4,571.720 koronát, amely tétel mint passzívum a fizetési mérlegbe állítandó.

A kereskedelmi tengerészet mellett nem szabad megfeledkez-nünk azokról a külföldre folyó összegekről sem, amelyek a hadi-tengerészet körül merülnek fel, de ezekről később lesz szó.¹⁾

Összefoglalva a nemzetközi vasuti- és hajózási forgalommal kapcsolatos és a külfölddel szemben fennálló kölcsönös pénzügyi viszonyok egyenlegét, a következő eredményt kapjuk:

fuvarnyeresség a vasuti átviteli áruforgalomból	4,655.278	korona
fuvarnyeresség a tengeri és belvizi hajózásból	5,037.950	„
bevétel a nemzetközi vasuti kocsibérletből. . . .	481.000	„
Vaskapu-illeték.	113.757	„
követelés a külfölddel szemben	10,287.985	korona
hajóépítés illetve vétel a külföldön, mint		
tartozás	4,571.720	„
marad.	5,716.265	korona

mint aktív egyenleg, amelyhez még a vasuti áru fuvarozási üzlet-ből követelés gyanánt kimutatott, de itt figyelmen kívül hagyott 10,068.821 koronának egy részösszege járul, mint rejtett hátralék.

e) Kereseti tevékenység az országon kívül.

Az állampolgároknak üzleti és kereseti tevékenysége nincs az ország területéhez kötve. A költözködési és letelepedési szabad-ság, a tőkének átvitele egyik országából a másikba, a közlekedési és forgalmi összeköttetések a különböző államok között oly arányu

¹⁾ L. jelen munka 152. lap.

külföldi tevékenységre vezettek, hogy a belföldieknek külföldről és a külföldieknek belföldről ez országon kívüli tevékenységből kifolyólag járó követelései és tartozásai a nemzetközi fizetési mérleg jelentékeny tényezőivé váltak. Az idegenek foglalkozása oly változatos gazdasági jelenségeket ölel fel, hogy azokat nemcsak statisztikailag kipuhatolni, de kimerítőleg áttekinteni sem lehet. Az idegenek belföldön és a belföldieknek külföldön folytatott kereseti és üzleti tevékenységét csak annyiban fogjuk tárgyalni, amennyiben a fizetési mérleg alakulására — nagyobb terjedelménél fogva — jelentékenyebb befolyással van.

Különösen jelentékeny fizetési forgalomra vezet Magyarországot és a külföld között a magyar korona országában üzletüket folytató külföldi részvénytársaságok kereseti tevékenysége, első sorban — üzleti terjedelmük nagyságánál fogva — a külföldi *biztosító társulatoké*, ugyszintén — bár alárendelt terjedelemben — a magyar részvénytársaságok üzleti tevékenysége külföldön.

A magyar korona országában működő biztosító társulatok száma volt: ¹⁾

év	hazai	külföldi	összesen
1902	20	34	54
1903	20	35	55
1904	21	35	56
1905	19	35	54

Eszerint Magyarországon több külföldi biztosító társaság működik, mint hazai. Viszont hazai biztosító társaságok is kiterjesztik üzleteiket külföldre, nevezetesen Ausztriára. Így az Ausztriában működő magyar biztosító társaságok száma volt: ²⁾

¹⁾ *Magyar Statisztikai Évkönyv.* 1902. (314. lap); 1903. (316. lap); 1904. 323. lap); 1905. (313. lap).

²⁾ *Die privaten Versicherungsunternehmen in den im Reichsrat vertretenen Königreichen und Ländern im Jahre 1902.* Amtliche Publikation des K. k.

év	biztosító	elemi biztosító	összesen
1902	3	7	10
1903	3	7	10

Látható, hogy a külföldi biztosító társaságok belföldi üzlete és a magyar biztosító társulatok külföldi üzlete nem maradhat hatás nélkül az ország fizetési mérlegének alakulására. Ennek közelebbi elemzése képezi feladatunkat.

Annak kipuhatólása, hogy a külföldi biztosító társaságok üzleti tevékenysége a magyar korona országaiban milyen eredménnyel jár, rendkívül bajos, mert a magyar kormány nem kívánja a Magyarországra vonatkozó részletes kimutatásokban az itt fennálló biztosítások állományának megállapítását. A biztosító társaságok Ausztriában sokkal részletesebb kimutatásra kötelezettek, mint Magyarországon, ezért sokkal behatóbb és értékesebb az osztrák biztosítási statisztika, mint a magyar.

Már a bel- és külföldi biztosító társaság számarányából is következtethetni arra, hogy a külföldiek biztosítási üzlete sokkal nagyobb Magyarországon, mint a magyar biztosító társaságoké külföldön. Sőt ha a külföldi biztosító társaságok belföldi üzleteit több éven át vizsgáljuk, úgy azt látjuk, hogy a magyar korona országainak külbiztosítási mérlege rosszabbodik, mert évről-évre nagyobb összeg folyik a biztosítási üzlethől külföldre.

A biztosítási üzlet sajátos természeténél fogva nem lehet pontosan megállapítani, hogy annak üzeméből folyólag milyen nemzetközi fizetések keletkeznek a társaságok külföldi tevékenységéből. Mert a bevételekkel szemben nemcsak a kártérítések, hanem az igazgatási és egyéb költségek, szerzési jutalékok stb. is nemzetközi elszámolás alá volnának vonandók. De elég pontos tájékozást nyerünk, ha megállapítjuk elsősorban azt, hogy a kül-

Ministeriums des Innern. Wien 1904. (14. és 359. lap); u. e. Wien 1905. (16. és 354. lap). Az adatok csak az 1903. évi üzleteredményekig tétettek eddig közzé.

földi biztosító társaságoknak mennyi az évi díjbevétele az egyes biztosítási üzletágakból Magyarországon és mennyi az általuk kifizetett kárösszeg. Az így nyert eredményt azután szembeállítjuk viszont a magyar biztosító társulatok külföldi díjbevételeinek és általuk kifizetett kárösszegek egyenlegével, hogy kipuhatóljuk a fizetési mérlegbe állítandó tételt.

A Magyarországon működő külföldi biztosító társaságok évi díjbevétele a magyar korona országaiban kötött üzletek után — a hivatalos statisztika adatai szerint — az 1902—1905. években a következő volt: ¹⁾

év	életbiztosításból	balesetbiztosításból	elemi károk elleni biztosításból	Az összes biztosításból
	k o r o n á k		b a n	
1902	26,719.000	695.000	12,878.000	40,292.000
1903	28,053.000	806.000	12,952.000	41,811.000
1904	29,541.000	867.000	13,847.000	44,255.000
1905	31,147.000	1,111.000	14,619.000	46,877.000
átlag				
1902—1905	28,865.000	869.750	13,574.000	43,308.850

Míg a Magyarországon működő külföldi biztosító-társaságok által itt kötött üzleteik után kifizetett károk összege volt: ²⁾

1902	13,292.000	442.000	8,570.000	22,304.000
1903	13,899.000	378.000	7,152.000	21,429.000
1904	14,531.000	325.000	11,516.000	26,372.000
1905	17,987.000	531.000	10,608.000	29,126.000
átlag				
1902—1905	14,927.250	419.000	9,461.500	24,807.750

¹⁾ *Magyar Statisztikai Évkönyv. 1902.* (320. lap); 1903. (322. lap); 1904. (328. lap); 1905. (319. lap).

²⁾ *Magyar Statisztikai Évkönyv. 1902.* (315. s. köv. l.); 1903. (317. l.); 1904. (324. l.); 1905. (314. l.)

A külföldi biztosító-társaságok eszerint évenként átlag 43,308.850 koronát vesznek be a magyar korona országaiban az összes biztosítási ágakban és 24,807.750 korona kárösszeget fizetnek.

A nemzetközi fizetési mérlegbe azonban e két összeg különbözetét nem szabad passzív tétel gyanánt beállítani, mert a díjbevétel nagy része — a kárfizetésen kívül — az országban marad, amennyiben a díjtartalékok dotációjára, tisztii fizetésekre, szerzési, szervezési és igazgatási költségekre fordítatik. A díjbevételek jelentékeny részét, főleg az életbiztosításnál, a díjtartalékok képzésére használják fel. Minthogy pedig a díjtartalékok a biztosítottak követelését képezik a biztosítóval szemben és a külföldi biztosító-társaságok a magyarországi biztosítottakra eső díjtartalékot rendszerint itt helyezik el magyar értékpapirokban, ingatlanokban és jelzálogkölcsonökben, ennél fogva úgy a díjtartalékok, valamint a tisztii fizetések, szerzési, szervezési és igazgatási költségek, amelyeket rendeltetésszerűleg a belföldön használnak fel, a díjbevételi összegből további levonandó tételt képeznek.

A díjtartalékokra, továbbá tisztii fizetésekre, szerzési, szervezési és igazgatási költségekre fordított 1902—1905. években átlag évenként:¹⁾

életbiztosításból	12,298.750 korona
balesetbiztosításból	313.750 „
elemikárokelleni biztosításból	9,461.500 „
az összes biztosításból	15,161.000 korona

Tehát a Magyarországon működő külföldi biztosító-társaságok évi átlagos üzleti nyeresége 3,340.000 korona.

¹⁾ Ez adatokat Kornis Mihály urnak, a cs. kir. szab. trieszti általános biztosító társulat magyarországi vezérügynökségi cégvezetője szakszerű számításának köszönjük.

A nemzetközi fizetési mérlegünkre csak ez a különbözet van hatással, mert a külföldi társaságok magyarországi vezérügynökségeihez befolyó bevételi összegek szolgálnak közvetlenül azok itteni kiadásainak fedezésére; tényleges nemzetközi fizetési forgalom tehát a belföld és külföld között csak a különbözetre nézve keletkezik.

Ezzel szembeállítandó a magyar biztosító-társaságoknak külföldön folytatott üzleti tevékenységéből származó eredménye. Említettük már, hogy 10 magyar biztosító-társaság működik Ausztriában. Ezeknek évi díjbevétele és az általuk kifizetett kárösszegek mérve az Ausztriában kötött biztosítási üzletek után a következő volt 1903-ban:¹⁾

	életbiztosításból	baleset-biztosításból	elemi károk elleni biztosításból	Az összes biztosításból
évi díjbevétel	3,278.517	666.474	4,756.192	8,701.183
kifizetett kárösszeg	1,737.618	340.471	4,175.178	6,253.267

Eszerint a magyar biztosító-társaságok az Ausztriában folytatott üzletek után 8,701.183 koronát vesznek be és 6,253.267 korona kárösszeget fizetnek. A különbözet a bevétel javára 2,447.916. Ez az összeg azonban nem vehető fel aktívum gyanánt a fizetési mérlegbe, mert ennek nagy része a külföldön marad. Tekintettel arra, hogy a díjbevételnek csak 7.71 %-a tiszta nyereség, a külföldön működő magyar biztosító-társaságok bevétele címén csak 670.861 koronát számolhatunk el aktívum gyanánt a fizetési mérlegünkben. Ha ezt a 670.861 korona összeget a fenti 3.340 millió koronából levonjuk, úgy a biztosítási üzletből a belföld és külföld

¹⁾ Az adatok e részletezés szerint csak az 1903. évi üzleteredményekre nézve állanak rendelkezésre; a későbbi évekre az adatok még nincsenek közzétéve. „Die privaten Versicherungsunternehmen in den im Reichsrat vertretenen Königreichen und Ländern im Jahre 1903. Amtliche Publikation des K. k. Ministeriums des Innern. Wien 1905. (90., 91., 355. és 363. lapokon).

közt teljesítendő fizetések és szolgáltatások eredménye gyanán! a magyar korona országainak terhére évi 2,669.139 korona esik, ami a fizetési mérleg tartozási rovatába könyvelendő.

A külföldi biztosító-társaságok után végbemenő nemzetközi üzleti forgalom mellett további ága a külföldi kereseti tevékenységnek az, amelyet *külföldi vállalatok* folytatnak magyar földön és viszont. A fizetési mérleg elemét az az üzleti nyereség képezi, amelyet a külföldi vállalatok belföldön és a belföldiek külföldön érnek el. Ez nem tévesztendő össze a külföldnek a belföldi és a belföldnek a külföldi vállalatok részvénytőkéjében való részesedésének kérdésével, amiről már beszámoltunk, kimutatva, hogy a magyar vállalatokból — részvénybirtoka arányában — mennyi osztalék ment külföldre és fordítva. Most ellenben arról van szó, hogy mennyi nyereség megy külföldre a magyar korona országiban üzemből lévő külföldi vállalatok után.

Az üzleti élet a különböző gazdasági területekhez tartozók között a pénzügyi vonatkozásoknak szinte átláthatlan tömegét teremti meg. Tájékozást a külföldieknek Magyarországra terjedő kereseti tevékenységéről az 1900. évi népszámlálás nyújt, amely a népességet foglalkozása szerint is megfigyelte és külön mutatja ki a vállalatoknál a tulajdonosok honosságát.¹⁾ Így a bányászat és kohászatnál 33 külföldi részvénytársaság, 4 külföldi egyéni és társas cég és 213 külföldi honossági, de Magyarországon lakó cégtulajdonos találtatott; a nagyiparnál 64 külföldi részvénytársaság, 96 külföldi egyéni és társas cég és 90 külföldi honossági, de itt lakó cégtulajdonos vétetett föl. A kereskedelemügyi minisztérium

¹⁾ *A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Ötödik rész. Budapest 1906. (410., 416., 422. és 424. lapok).* Egy francia hivatalos jelentés szerint: „Les maisons de commerce françaises sont assez nombreuses en Autriche-Hongrie, mais il n'a pas été possible d'évaluer les capitaux qu'elles mettent en oeuvre.“ (*Journal officiel.* 1902. 25. Septembre, 6384. lap).

által kiadott gyárüzemi statisztika szerint 3247 ipartelep-tulajdonos közül 218 osztrák, 80 német, 47 egyéb külföldi.¹⁾ E külföldi vállalatoknál ezekre menő külföldi kereskedelmi és műszaki tisztviselő és munkás nyer alkalmazást a vállalati statisztika szerint. A magyar vállalatoknál működő külföldi alkalmazottak számszerű kimutatásától eltekintünk, mert ezzel jelentőségüket a fizetési mérleg szempontjából még nem tudhatjuk. Az kétségtelen, hogy a nemzetközi fizetési mérleg kiegyenlítéséhez jelentékenyebb mértékben járulnak. Ott, ahol általános személyes jövedelmi adó van, a külföldi honosok kereseti tevékenységének számszerű kimutatása inkább tájékoztathat e tétel jelentőségéről.²⁾ Hogy a Magyarországon lévő külföldi vállalatoknál alkalmazott külföldieknek mennyi a keresetük, az teljesen ismeretlen, a fizetési mérleg szempontjából pedig csak annyiban jelentős, amennyiben a jövedelem egy része sok esetben előbb-utóbb a külföldre folyik, akár a külföldön élő családtagoknak juttatott pénzküldemények által, akár hagyaték útján, vagy azáltal, hogy az üzlettulajdonos visszatér a külföldre. A külföldiek által itt szerzett jövedelemnek és vagyonnak kiszivárgása állandóan táplálja a fizetési mérleg passzívumát. Bár ezzel szemben igen gyakran tapasztalható, hogy azok az idegen családok, amelyek Magyarországot első sorban kereset okából keresték fel, itt meghonosodtak és ezzel az ország vállalkozó szellemének és kereskedelmi rátermettségének értékes gyarapodására vezettek.

A Magyarországon működő külföldi vállalatok üzleteredményéről némi statisztikai anyaggal rendelkezünk, mert 1904 óta a külföldön székelő és Magyarországon iparteleppel bíró ipari rész-

1) *Az 1901. évben a magyar korona országaiban fennállott gyárak üzemi és munkás statisztikája.* Kiadja a kereskedelemügyi m. kir. miniszter. Budapest 1903. (6. lap).

2) Így pl. az 1902. évi osztrák általános személyes jövedelmi adóstatisztika szerint Magyarországon 1510 adóköteles osztrák honos élt 5,762.920 koronás jövedelemmel. (Id. *Tabellen z. Währungsstatistik.* 540. lap).

vénytársaságok üzleti eredménye a hivatalos statisztikában ki van mutatva. Eszerint 1904-ben a külföldi ipari részvénytársaságok Magyarországi telepeinek száma 31 volt, az ebbe fektetett részvénytőke 63,866.000 korona, a nyereség 16,316.000 korona; 1905-ben a Magyarországi telepek száma 54 volt, az ebbe fektetett részvénytőke 85,135.000 korona, a nyereség 2,772.000 korona.¹⁾ Ha e két év eredményének átlagát vesszük, úgy mondhatjuk, hogy a Magyarországra vándorolt és itt befektetett külföldi ipari tőke után, évenként legalább 9,544.000 korona folyik külföldre, fizetési mérlegünk passzivuma gyanánt. Azért mondhatjuk e 9 és félmillió koronát minimálisnak, mert a külföldi ipari tőke nemcsak részvénytársasági alakban, hanem magánvállalatokban is ad külföldre folyó hozadékokat, aminek mérve nyilvánosságra nem kerül, mint a részvénytársaságoknál.

E passziv tétellel szembeállítandók volnának a magyar vállalatoknak külföldi telepeiből befolyó összegek. Erre nézve azonban adataink nincsenek; de különben is az a néhány fióktelep vagy főügynökség, amelylyel egyik-másik vállalat üzleti tevékenységét a külföldre is kiterjeszti, oly jelentéktelen, hogy a fizetési mérleg szempontjából számba alig jöhet.

A nyereséghez, amelyet a külföld itteni kereseti tevékenységéből huz, azok a járadékjellegű bevételek is számítandók, amelyek *föld- és házbirtokból* származnak. A magyar földbirtok és az épületek, telkek egy része idegen kézben van. Az ilyen ingatlanok hozadéka a külföldi tulajdonosok jövedelmét képezi és amennyiben az elért fölösleget befektetésre fel nem használják, idegen nemzeti jövedelemnek részévé válik; ezzel évenként jelentékeny tőkék vonatnak el a hazai közgazdaságtól. Hogy mennyi folyik évenként e címen külföldre, azt megbízhatóan kimutatni már csak azért sem lehet, mert az idegen kézben lévő ingatlanok hozadékát

¹⁾ *Magyar Statisztikai Évkönyv.* 1904. (189. lap); 1905. (178. lap).

sem ismerjük teljesen. A mezőgazdaságilag hasznosított földbirtokra nézve rendelkezünk ugyan oly adatokkal, amelyeknek segítségével némileg bevilágíthatunk e kérdés homályába, de az adóstatistikából meritett számok approximativ eredménynél egyébre nem vezethetnek. Arra nézve viszont, hogy mennyi ingatlan van külföldön magyar kézben, minden támpont hiányzik. Kérdés tehát, mennyi folyik évenként külföldre az idegen kézben lévő, Magyarországon fekvő földbirtok hozadékából?

Az egyenes adóreform tárgyában tartott ankét elé terjesztett emlékiratban ki van mutatva, hogy a magyar korona országainak területén földbirtokkal bíró, de a birodalmi tanácsban képviselt királyságokban és országokban lakók terhére, az 1889—1893. években, átlag évenként 373.435·86 forintot vetettek ki földadóban, míg az Osztrák-Magyar Monarchia területén kívül lakó nem magyar alattvalók terhére kivetett földadó összege 184.408·59 forintot tett.¹⁾ Vagyis az idegen kézben levő földbirtokokra kirótt földadó évi összege 557.844·45 forint. Ebből hozzávetőleg megállapíthatjuk az évenként külföldre folyó összeget.

A földadó kulcsa a kataszteri tiszta hozadék 25½%-ában van megállapítva. Ennélfogva az idegen kézben lévő földbirtokok kataszteri tiszta hozadéka 2,183.703·72 forintnak (4,367.407·44 korona) felel meg. Ebből az osztrák kézben lévő birtokokra 2,928.908·70 korona esik. A kataszteri tiszta hozadék a tényleges tiszta hozadék mögött azonban visszamarad. Azt kell tehát megállapítanunk, hogy milyen az arány a kataszteri és a tényleges tiszta hozadék között. A tényleges tiszta hozadék legpregnansabb kifejezője a földbér. Ha tudjuk milyen arány van a kibérelt földbirtokok bérösszege és kataszteri tiszta hozadéka között, úgy megközelítő tájékozásunk van a tényleges és kataszteri tiszta hozadék

¹⁾ Az egyenesadóreformok tárgyában összehívandó szakbizottsághoz intézett emlékirata a pénzügyminiszterium vezetésével megbízott m. kir. miniszterelnöknek. Budapest 1893. (63. és 67. lapokon).

aránya felől is. A hivatalos adatok szerint ¹⁾ az 1899-ik évben kibérelt földbirtokok bérösszege a magyar korona országaiban 44,276.932 forint volt, míg ugyanezen földbirtokok kataszteri tiszta hozadéka 18,426.002 forintot tett. Ezt az arányt a kataszteri és a tényleges tiszta hozadék közötti arány gyanánt elfogadva, a tényleges tiszta hozadék csaknem két és félezer (2:40:1) oly nagy, mint a kataszteri. Az idegen kézben lévő birtokok tényleges tiszta hozadéka tehát 10,481.777 korona. (Ebből az osztrák kézben lévő birtokokra 7,029.380 korona esik.) Figyelembe véve, hogy az idegenek birtokszerzése éppen az utolsó 10—15 évben öltött fokozottabb arányokat, holott a rendelkezésünkre álló adatok a kilencvenes évek elején lévő állapotra vonatkoznak, továbbá, hogy a mezőgazdasági-lag hasznosított földbirtokok mellett külföldieknek kezében bérházak és egyéb haszonhajtó épületek is vannak: mérsékeltén járunk el, ha fenti összeg kétszeresében 20,963.555 koronába vesszük fel az idegen kézben lévő ingatlanok után évenként külföldre szivárgó hozadékot. (Ebből Ausztriába 14,058.761 korona folyik.)

A külföldön székelő ipari részvénytársaságoknak Magyarországon 57·490 millió korona értékű ingatlana van.²⁾ Ezeknek hozadékát a külföldi iparvállalatok üzleti nyereségénél fentebb már elszámoltuk és így ez itt figyelembe már nem jöhet.

A fizetési mérleg szempontjából az idegen kézben lévő földbirtokkal azonos elbírálás alá esik az abszenteizmus, vagyis ha magyar földbirtokos vagy tőkés állandóan külföldön tartózkodik, mert a vagyon hozadéka épp úgy külföldre folyik, mint hogy ha a vagyon tulajdonosa az ország határán kívül élő külföldi honos.³⁾ E szokás nagyobb mérvben elterjedve nincs nálunk és így ennek je-

¹⁾ *Egyenesadó-Statisztika*. Kiadja a m. kir. pénzügyminiszterium. V. kötet. Budapest 1901. (50. és 70. lap).

²⁾ *Magyar Statisztikai Évkönyv*. 1905. (178. lap).

³⁾ L. e. kérdésről elméleti szempontból ujabban: *A de Colonjon*: „Des biens français, étrangers et colonieux à comprendre dans l'évaluation totale des

lentsége a fizetési mérlegre számba nem jön. E kérdés hatásáról a fizetési mérleg alakulására egyébiránt az idegenforgalommal kapcsolatosan már megemlékeztünk.

Az országon kívüli kereseti tevékenység során megemlítendő még a *banküzlet*, mint amelyből kifolyólag az országra nézve a külfölddel szemben fizetési kötelezettségek és követelések keletkeznek, ha a bankműveletek a külföldre kiterjesztetnek. A magyar köz- és magánkölcson-kötvények átvétele és elhelyezése külföldön, a címletek konvertálásával stb. kapcsolatos pénzügyi műveletek, a nemesérc-forgalomra vonatkozó üzletek, magyar vállalatok financiozása külföldi tőkével, a hitelnyújtás különböző alakjai, a nemzetközi fizetési forgalom közvetítése, mind jelentékeny hozadékot biztosítanak külföldi, főleg osztrák banktársaságoknak és egyes bankcégeknek. Holott a magyar bankoknak bevétele e címen csekély, már a fent kimutatott nagymérvű eladósodottságunknál fogva is. Hiszen láttuk, hogy mily csekély a külföldi értékpapírok mennyisége Magyarországon, holott a magyar kibocsátású értékpapírok főpiaca a külföld. Tehát sokkal többet fizet az ország évenként szelvények és kisorsolt címletek beváltásáért ottani fizetési helyeken, továbbá konvertálásoknál és szelvénykicseréléseknél (megújításoknál) stb. külföldi közvetítő helyek közreműködéseért jutalék és költség megtérítése fejében, mint amennyit e címen a külföld részéről követel. Viszont kétségtelen, hogy magyar pénzügyintézetek részesednek külföldi pénzügyi műveletekben is és az ezekből származó nyereségek, továbbá a folyó üzletekből eredő kamatok, jutalékok és mindennemű bizományi illetékek számottevő bevételt biztosítanak a külföldről magyar hitelintézeteknek és bankcégeknek. Épp úgy nem csekély az a kamathozadék sem, amelyet külföldi váltók és egyéb követelések belföldi állománya ad.

patrimoines des personnes physiques en France." (Journal de la Société de Statistique de Paris. 1905. (294. lap).

Magyar bankok részesedése vámkülföldi üzletekben a magyar kormány által gyűjtött adatok szerint 1892—1901-ig kitett tőkében átlag évenként 2,119.350 koronát, amely tőkerészesedés alapján évenként átlag 1,006.796 korona volt a bankok kamatbevétele és 87.004 korona a kamatfizetési kötelezettsége, vagyis a magyar bankok a nemzetközi (vámkülföldi, tehát nem osztrák) részesedési üzletekből évenként átlag 919.792 korona nyereséget érnek el.¹⁾ Ezt az összeget sokszorosán fölülmulják a külföldi bankok nyereségei magyar üzletekből, de ennek számszerű kimutatásától — mindennemű adatok hiányában — el kell tekintenünk.²⁾

A *posta-, távirda- és távbeszélő-forgalom* hatása a fizetési mérleg alakulására különböző módon nyilvánul; annak egységes számszerű kimutatásától már azért is el kell tekintenünk, mert a postaforgalom egy részét (a postautalvány- és pénzeslevél-forgalmat) már számbavettük a kivándorlási és idegenmozgalomnál, ugyyszintén a külkereskedelmi forgalomnál, tehát a kettős számitás elkerülése végett a postautalvány- és pénzeslevél-forgalom egyenlegének önálló számbavétele mellőzendő. Ugyanez áll az értéknylvánítással feladott csomag-küldeményekről, amelyek közt nemcsak értékpapírok, hanem kis térfogatu értékes áruk is vannak, de hogy mily arányban, azt a statisztikai adatok nem mutatják és így e küldeményeket is részben a külkereskedelmi forgalomban már figyelembe vettük.

Ellenben a nemzetközi posta- és távirdaforgalom egyenlege, mely az illetékleszámolás eredménye gyanánt mutatkozik és a

1) Id. *Tabellen zur Währungs-Statistik*. 782. lap.

2) A bankstatisztika hiányairól sok becses megjegyzést találni v. *Inama Sternegg*: „Oesterreichische Bankstatistik“ c. értekezésében (Bank-Archiv. 1906. No. 15. 172. lap). Utal a bankok külföldi üzleteire vonatkozó adatok elégtelenségére is.

külfölddel szemben illetékek címén fennálló kölcsönös követelések és tartozások összegét mutatja, a fizetési mérlegnek önálló — bár igen jelentéktelen — tétele.

A magyar korona országainak nemzetközi posta-, távirda- és távbeszélő forgalomból eredő illetékleszámolási egyenlege a külfölddel szemben 1903—1905-ig következőképpen alakult:¹⁾

év	bevételezés külföldről	kifizetés külföldre	követelési többlet
1903	1,863.912 korona	390.582 korona	1,473.330 korona
1904	1,573.792 „	549.634 „	1,024.158 „
1905	2,189.839 „	572.334 „	1,627.505 „
átlag			
1903--1905	1,875.848 korona	503.850 korona	1,174.998 korona

Eszerint a magyar posta- és távirda idegen államoknak évenként átlag 503.850 koronát fizet ki díjmegtérítés címén, míg idegen államoktól hozzá ugyane címen 1,875.848 korona folyik be; úgy hogy a magyar korona országainak nemzetközi posta-, távirda- és távbeszélő-forgalmából évenként 1,174.998 korona követelése van illeték fejében a külföldtől.

Élénk, bár csekély értékről lévén szó, nem nagy — pénzforgalomra szolgál indító okul a külfölddel szemben a nagy *újság-vállalatok* üzeme; még pedig a nemzetközi hirszolgálat költségei révén, továbbá a külföldi előfizetések- és hirdetésekéből folyó bevételek folytán.

Némi felvilágosítást nyújt erre nézve a belföldi hírlapfogyasztásra vonatkozó hivatalos statisztika, amelynek adatai szerint a Magyarbirodalomba postán szállított külföldi lappéldányok és a külföldre küldött magyarországi lappéldányok száma 1901—1905. évig a következő volt:²⁾

1) *A magyar posta, távirda és távbeszélő statisztikája az 1904. évről.* I. rész. Budapest 1905. (74. lap); *u. az az 1905. évről.* I. Rész. Szeged 1906. (69. lap).

2) *Magyar Statisztikai Évkönyv. 1905.* (406. lap).

év	Külföldről		Külföldre	
	Ausztriából	más országokból	Ausztriába	más országokba
	behozott lapok		küldött lapok	
	millió példányszámban			
1901	15·368	0·913	2·759	1·315
1902	10·195	0·908	2·885	1·686
1903	11·106	0·915	3·359	1·541
1904	12·633	0·991	3·616	1·357
1905	12·554	1·032	4·268	1·502
átlag				
1901—1905	12·377	0·952	3·377	1·444
	13·329		4·821	

Eszerint a külföldön megjelent és a magyar korona országaiba hozott hírlapok példányszáma évenként átlag 13,329.000, míg külföldre csak átlag 4,821.000 Magyarországon megjelenő hírlapot küldenek ki minden esztendőben. Egy példányszámot 12 fillérbe számítva, fizet az ország külföldi hírlapokért átlag 1,599.480 koronát, míg a külföldről hírlapokért 578.520 korona folyik be, vagyis a fizetési mérleg e címen is 1,020.960 korona passzivumot mutat. A hírlapvállalatoknál azonban sokkal jelentékenyebbek a nemzetközi hírszolgálati és külföldi hirdetési költségek, amelyeknek nagyságáról azonban semmi adattal nem rendelkezőnk.

Végül meg kell emlékeznünk még egy nagyfontosságú gazdasági jelenségről, amely fizetési mérlegünket hátrányosan befolyásolja, nevezetesen az Ausztriával közösen viselendő terhek, jelesen a *külügyi és hadügyi költségek* fedezéséről. A külügyminisztérium szükségletét képező, diplomáciai és konzulátusi szolgálattal kapcsolatos kiadások csaknem kizárólag a vámkülföldre folynak; a külügyminisztérium a közös pénzügyminisztérium és a közös főszámszék központi igazgatására fordított kiadások pedig, tekintettel arra, hogy a minisztérium székhelye Bécsben van, tul-

nyomó részben Ausztriában használtatnak fel rendeltetésszerűleg. A hadügyi közigazgatás (hadi tengerészet és szárazföldi hadsereg) kiadásai részben Magyarországra is folynak, de tulnyomóan Ausztriában és a vámkülföldön használtatnak fel. E közügyi kiadások — az 1867. XII. t.-c. 64. §-a értelmében — első sorban a vámjövödelmekből fedeztetnek. A vámjövödelmek felhasználása után még fedezetlen szükségletet a magyar korona országai és a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok a kvóta arányában (34·4% : 63·6%) egyenlítik ki.

Az osztrák-magyar monarchia közös háztartásának kiadása 1904-ben 408,041.869·91 korona volt.¹⁾ Ennek fedezésére szolgált első sorban a monarchia 141,184.707·40 koronányi vámbevétele, míg a fenmaradó 266,857.162·51 korona szükségletet a két ország hozzájárulási arányában fedezte.

Vagyis a közös háztartás rendes és rendkívüli kiadásainak fedezéséhez a magyar szent korona országai a vámbevételekből 22,192.029·25 koronával²⁾ és ezen felül — a vámbevételekből nem fedezett szükségletekhez — a kvóta arányában 90,203.508 koronával járultak.³⁾ Eszerint a magyar korona országai a közös kiadásokhoz összesen 112,395.537·25 koronával járultak.

E 112 millió koronából csak annyi állitható Magyarország fizetési mérlegébe passzív tétel gyanánt, amennyi Ausztriába és

¹⁾ Az osztrák-magyar monarchia közös kiadásainak és bevételeinek 1904. évi zárszámadása. Wien 1906. (7. lap).

²⁾ U. ott 204. lap. Az osztrák-magyar monarchia vámbevétele a kezelési átalány levonása után 1904-ben 141, 898.992·90 korona volt; a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országoké 118,667.280·19 korona; Bosznia és Herzegovináé 1,039.683·46 korona.

³⁾ 1904. évi állami zárszámadás. Részletezés. I. füzet. (23. lap). Az 1905. évben a magyar kormány közügyi kiadások címén 91,397.703 koronát utalványozott. (A m. kir. állami számvevőszék jelentése az 1905. évi zárszámadáshoz. (50. lap).

a vámkülföldre oly módon folyik, hogy abból nem térül vissza semmi Magyarországnak.

A cs. és kir. legfőbb számszék 1904. évi zárszámadása szerint¹⁾ a diplomáciai költségek (személyi illetmények, szolgálati kiadások, utazási és költözködési költségek stb.) összege volt 4,270.388·04 korona; a konzulátusok költségei 4,608.567·33 korona. A központi igazgatás költsége a közös külügyminisztériumban 3,079.364·77 koronára rug. Ugyanezen keretekben mozogtak az előző évi kiadások is. — A közös pénzügyminisztérium kiadása 4,384.555·23 korona volt; a közös legfőbb számvevőszéké 318,389·91 korona,²⁾ a közös hadügyminisztérium központi vezetésének költsége 1,223.305·42 korona.³⁾

Mind e kiadások részint a vámkülföldön, részint Ausztriában használtatnak fel.⁴⁾ Ennélfogva a konzulátusi és diplomáciai költségekből, továbbá a közös minisztériumok központi igazgatási költségeiből, vagyis 17,884.568 koronából a Magyarországot terhelő részösszegek, vagyis 6,152.291 korona, mint az országba vissza nem folyó összeg a fizetési mérleg passzív tétele.

A hadi tengerészet rendes kiadása kitett 39,827.592·04 koronát, a rendkívüli 10,418.707·78 koronát, összesen 50,246.299·82 koronát.⁵⁾ E kiadásokhoz Magyarország a kvóta arányában 17,284·727 koronával járult. Minthogy a közös hadügyminisztérium kimutatása szerint a haditengerészet összes költségeiből 13·98% vagyis 7,063.531·90 korona a magyar szent korona orszá-

¹⁾ *Id. h.* 96. és 98. lap.

²⁾ *Id. h.* 200. és 204. lap.

³⁾ *Id. h.* 106. lap.

⁴⁾ Hivatalos adatok szerint a diplomáciai és konzulátusi kiadásokból évenként átlag 6,267.111 korona folyik a vámkülföldre. (L. *id. Tabellen zur Währungs-Statistik.* 589. lap).

⁵⁾ *Id. közös zárszámadás* 180. és 188. lap.

gaiban lett felhasználva,¹⁾ a többi 10,260.194 korona mint passzivum állítandó a fizetési mérlegbe, mert a magyar korona országainak hozzájárulásából ez az összeg nem térül vissza.

A szárazföldi hadseregnek rendes és rendkívüli netto szükséglete 335,055.747'65 korona volt, ami az előző évi kiadási összegek keretében mozog.²⁾

A szárazföldi hadsereg kiadásaihoz a magyar szent korona országai a fent kimutatott hozzájárulási főösszezből 112'395 millió koronából a 23'436 millió (6'152 + 17'284) levonása után még fenmaradó 88,958.519 millió koronával járulnak. Ennek a közel 89 millió koronának nagy része az országnak visszatérül, nevezetesen annyiban, hogy a legénység és tisztikar részben Magyarországon teljesít szolgálatot, tehát a csapattestek és csapatok általános kiadásai részben az országban használtatnak fel;³⁾ a katonai nyugdíjasok egy része az országban él; az Ausztriában szolgálatot teljesítők illetményeinek egy része (mint megtakarítás vagy a Magyarországon élő hozzátartozóknak fentartására) az országba folyik vissza; továbbá a hadsereg részére eszközölt szállítások és munkateljesítmények stb. révén.

1) *Válaszok a hadsereg 1905. évi szükségletének tárgyalása alkalmával a közös ügyek tárgyalása alkalmával kiküldött magyar országos bizottság által hozott határozatokra.* XIII. a. A közös hadügyminiszterium 1906. évi előirányzatához. Wien 1906. (44. lap).

2) *Id. közös zárszámadás* 63. lap.

3) Az osztrák magyar szárazföldi hadsereg személy-állománya egyéb alkalmazottakon kívül 300,634 létszámból áll; a legénység száma 286,263, a tisztikaré 14,371. (L. *Mellékletek az osztrák-magyar monarchia közös kiadásainak és bevételeinek 1907. évi előirányzatához.* 2. füzet. I. rész. V. Wien 1906. 302. és 303. lap). B. Bánffy D. az országgyűlés képviselőházának 1907. dec. 16-án tartott 245. ülésén kimutatta, hogy a közös hadseregből csak 96,800 ember van a magyar birodalomban elhelyezve, holott évenként a közös hadsereg létszámához 43,900 legényt adunk. Ausztria pedig ezzel szemben 59,700-at. Ausztriában és Boszniában 32,000 magyar katona van elhelyezve, holott Magyarországon csak 6900 osztrák katona.

Kérdés, hogy az országnak a szárazföldi hadsereg költségeihez való hozzájárulásából, mennyi térül vissza, illetve mennyit kell a 88'958 millióból a fizetési mérlegbe passzív tétel gyanánt beállítani.

Mindenekelőtt megtérül mindaz, ami rendeltetésszerűleg itt az országban használtatik fel, anélkül, hogy az Ausztriába szállíttatnék; tehát az országban állomásozó hadsereg ellátására fordított kiadások, mint a kenyér-, lótap-, ágyszalma-, tüzelőfa és a legénységi közétekre felhasznált összegek. Ezek az összegek egész pontosan megállapíthatók a zárszámadási albizottság rendelkezésére bocsátott hivatalos adatokból.¹⁾

Az összes felhasznált kenyéradag száma az egész hadseregben 102,127.871. Ebből felhasználtatott Magyarországon 35,958.572 adag. Minthogy egy 840 grammos adag kenyér átlagára 14'15 fillér, ennél fogva 5,088.137 korona értékű kenyeret fogyasztott a hadsereg Magyarországon.

A lótápra fordított az egész hadseregben: 26,935.890 zab-adag, amiből Magyarországon felhasználtatott 9,076.573 adag, ami egy 4200 grammos zab-adag 57'11 fillérnyi átlagára mellett 5,183.630 koronának felel meg; míg az összes széna-adag száma 16,609.848, amiből Magyarországon felhasználtatott 5,555.876 adag, ami egy 5600 grammos széna-adag 41'02 fillérnyi átlagára mellett 2,279.020 koronának felel meg; végül az összes alom-szalma adag-száma 26,081.742 volt, amiből Magyarországon felhasználtatott 8,606.474 adag, ami egy 2100 grammos alom-szalma-adag 8'99 fillérnyi átlagára mellett 773.721 koronára rug. Lótápra tehát Magyarországon 8,236.371 korona fordított.

Az összes ágyszalma-adag 1,186.650; Magyarországon felhasználtatott 451.060 adag, ami 10 kg.-os adagonként 50'01 fillérnyi átlag-ár mellett 225.575 koronát tesz.

¹⁾ *A zárszámadási albizottság jelentése az osztrák-magyar monarchia közös kiadásainak és bevételeinek 1904. évi zárszámadásáról.* 125. és 133. lap).

Az összes kemény tűzifa-járandóság volt 187.279 kbm.. ebből Magyarországon 82.019 kbm.; egy kbm. átlag 851 fillérbe került, vagyis 697.981 korona volt a tűzifa-járandóság Magyarországon.

A természetbeni élelmezés kitett Magyarországon ezek szerint 14,248.064 koronát. Ehhez még a közétekre fordított kiadások számitandók.

Az összes legénységi közétek-adag száma volt ¹⁾ 98,158.593. Ebből felhasználtatott Magyarországon 35,338.239 adag. Egy adag közétek átlag — a marhahús és főzőliszt alapján számítva — 27'96 fillérbe került, tehát 9,580.571 korona volt a kiadás közétekre Magyarországon.

Az országban állomásozó hadsereg ellátására 23,828.635 korona fordítottatott, ami tehát az országnak megtérül. De megtérülnek a csapattestek és csapatok általános kiadásai is, amelyek Magyarországon — a hivatalos adatok szerint — 23,232.370 koronára rugtak.²⁾

Eszerint a 88'958 millió korona hozzájárulási összegből az országnak megtérül 47,061.005 korona, míg a fenmaradó 41,897.514 korona a fizetési mérleg passziv elemét képezi. A közös hadsereg szükségleteiből Magyarországon felhasználnak kimutatott többi összegeket e helyen figyelembe nem vehetjük, mert amit Magyarország a hadsereg számára Ausztriába szállít áruk alakjában, azt a külkereskedelmi mérleg rovatában aktívum gyanánt már elszámoltuk, mert az áruforgalmi statisztikában az áruk a kivitelnél felvétettek.

A magyar korona országainak fizetési mérlegébe — a kifejtettek alapján — a közös ügyek kiadásainak fedezéséhez való hozzájárulás címén 58,309.999 korona passziv tétel állítandó, ami azonban csak approximativ becslés jelentőségével bír, de a tény-

¹⁾ Id. *Zárszámadási albizottsági jelentés* 151. és 155. lap.

²⁾ Id. *Válaszok* stb. 31. lap.

leges állapotnak, a fenforgó viszonyok körültekintő mérlegelése alapján, megfelel.

Végül még egy passzív tétele van a magyar korona országai fizetési mérlegének. *A királyi udvartartás* költségeihez Magyarország évenként 11,300.000 koronával járul.¹⁾ Tekintettel arra, hogy az udvar állandóan Ausztriában tartózkodik, az udvartartás költségei rendeltetésszerű felhasználást túlnyomó részben Ausztriában nyernek, tehát az udvartartás költségeiből csak mérsékelt összeg térül vissza az ország közgazdaságának. E címen 200.000 koronát véve fel, a fizetési mérlegbe passzív tétel gyanánt 9,300.000 koronát állíthatunk.

Összefoglalva már most az országon kívül folytatott kereseti tevékenységből eredő kölcsönös követelések és tartozások számszerű eredményét, az a következőleg alakul:

A biztosítási üzletből nyereség-egyenleg a		
külföld javára	2,669.139	korona
A külföldi iparvállalatok nyeresége a külföld		
javára.....	9,544.000	„
Idegen kézben lévő ingatlanok hozadéka a		
külföld javára,.....	20,963.555	„
Ujságvállalatok üzleteredménye	1,020.960	„
Hozzájárulás az Ausztriával közös ügyek ki-		
adásaihoz	58,309.999	„
A királyi udvartartás költségei	9,300.000	„
<hr/>		
Tartozás a külfölddel szemben	101,807.653	korona
Követelés : a posta-, távirda- és távbeszélő-		
szolgálatból az illetékelszámolás egyenlege		
a belföld javára	1,174.998	„
<hr/>		
Tartozási egyenleg.....	100,632.655	korona

¹⁾ 1905. évi állami zárszámadás. I. füzet. (4. lap).

Tehát a magyar korona országainak fizetési mérlegében további passzív tételt képez a nemzetközi kereseti tevékenységből az ország terhére mutató 100,632.655 korona. Ezt a végeredményt alig módosítja a nemzetközi kereseti tevékenységnek számos egyéb statisztikailag meg nem ragadható jelensége, mint pl. a szerzői-, kiadói jogok gyakorlásából a belföld és külföld között végbemenő kölcsönös fizetési kötelezettségek, a legkülönbözőbb személyes szolgáltatásokból (orvosok, színészek, zeneművészek külföldi tevékenységből stb.) származó nemzetközi fizetések, mert nem jelentenek nagyobb összegeket és sok tekintetben kompenzálódnak.

f) A nemzetközi nemesérc-forgalom.

Magyarország és a külföld között végbemenő értékforgalom egyik fontos tényezője a nemesérc-forgalom, amelynek eredménye az áruforgalmat feltüntető kereskedelmi mérlegben nem foglaltatik. A magyar korona országainak külkereskedelmi statisztikája a nemesfém-forgalmat a többi árucsoportoktól egészen elkülönítve mutatja ki, épp úgy, mint a legtöbb ország külkereskedelmi statisztikája.¹⁾ Ennek több oka van. Elsősorban az, hogy a nemesérc-forgalmat távolról sem lehet oly pontosan kimutatni, mint a többi áruk forgalmát, mert a nemesércnek, főleg pedig az aranyak szállítására kis térfogatban, de végösszegben igen számottevő mennyiség-

¹⁾ A nemzetközi statisztikai intézet többször utalt ennek fontosságára és sürgette keresztülvételét. *L. C. Ferraris*: „Examen des difficultés particulières que rencontre la statistique du mouvement des métaux précieux dans le commerce international.” (Bulletin de l'Institut International de Statistique. Tome II. 1. Livraison. Rome 1887. 235. lap); továbbá: *A. de Foville*: id. h. 6. lap; *Grunzel*: „Der internationale Wirtschaftsverkehr und seine Bilanz.” Leipzig 1895. (88. lap); *Friedrich Koch*: „Der Londoner Goldverkehr,” Stuttgart und Berlin 1905. (18. lap.)

ben bonyolódik le az egyes országok között az utasok, kivándorlók stb. útján; külkereskedelmi statisztikánk pedig a nemesfém- és ércpénzforgalomról csak annyiban szerezhet tudomást, amennyiben a szállítás egyéb áruk módjára, vasuti vagy postai csomagokban történik. Az adatok így teljességre semmikép sem tarthatnak igényt. Ehhez járul, hogy a bevallás sem megbízható, mert az érték alapján megállapított szállítási költség csökkentése érdekében arany helyett ezüstöt vallanak be, a vámhivatalok pedig nem vizsgálják a lepecsételt csomagok tartalmát, mert a nemesfémek vámmentesek. Ez az egyik indító oka annak, hogy a nemesfémforgalom adatai elkülönítetten szerepelnek. A másik ok az, hogy a nemesérc behozatalának és kivitelének gyakran egész más alapja van, mint egyéb áruk forgalmának, nevezetesen, a nemesércek feladata az egyes országok között fennálló nemzetközi kötelezettségek kiegyenlítése ott, ahol ez, egyéb értékátruházások útján nem fedeztetett. Tudjuk, hogy noha a nemzetközi fizetési kötelezettségek zöme értékpapírok útján egyenlített ki, mégis igen jelentékeny a nemesérc-forgalom.

Már a kifejtettekből is következik, hogy a külkereskedelmi statisztikában kimutatott nemesérc-forgalom egyenlegét, úgy ahogy van, egyszerűen beállítani a fizetési mérlegbe, ennek egyik eleme gyanánt, hiba volna. Még pedig nemcsak azért, mert a nemesérc-forgalom nagy részét nem tünteti fel, hanem azért is, mert a fizetési mérleg szempontjából a nemesérc-forgalom csak annyiban veendő figyelembe, amennyiben mint áru szerepel, (azaz mint nyersanyag ipari feldolgozásra szolgál). amennyiben azonban mint fizetési eszköz képezi a forgalom tárgyát, azaz, amennyiben pénz gyanánt jelentkezik, annyiban a nemesérc-forgalom egyenlege nem önálló passzív, illetve aktív tétele a fizetési mérlegnek, hanem inkább kifejezője a fizetési mérleg aktív, illetve passzív eredményének. Nem a fizetési mérleg eleme gyanánt veendő fel, hanem mint a fizetési mérleg egyenlegének rendezésére szolgáló egyik tétel jelentkezik.

A külkereskedelmi mérleg eredményét pótolni, kiegészíteni kell a nemesérc-forgalom eredményével. Minthogy a nemesérc (az arany és ezüst) a nemzetközi forgalomban részint áru, részint pénz, a kifejtettek alapján, a kereskedelmi mérlegbe, illetve ennek révén a fizetési mérlegbe a nemesérc-forgalomnak nem teljes összege állítandó be, hanem csak az a része, amelyben a nemesérc mint áru képezi a forgalom tárgyát. A nemesérc-forgalomból különválasztandó az a rész, melyben a nemesérc árut jelent, attól, amelyben mint pénz szerepel.

Áru gyanánt veendő számításba a nemesfém-forgalomnak az a része, amely mint nyersanyag ipari feldolgozás alá kerül; az olyan arany, amely meghatározott célra (pl. valutarendezésnél aranykészlet biztosítására) határozott rendelkezés (Ordrebezüge) folytán a váltóárfolyám állására való tekintet nélkül, sőt ennek ellenére szereztetik be,¹⁾ a fizetési mérleg szempontjából nem jön számításba, mert a valutarendezés céljaira szolgálván, egész kivételes mérsabályt jelent és az ezen uton végbemenő nemesérc-forgalom normálisnak nem vehető. Nem önálló tétele a fizetési mérlegnek, hanem utóbbi egyenlegének egyik kiegyenlítő eszköze. Ez esetben az arany — bár nem organikus módon — de mégis fizetési eszközül szolgál és így pénzforgalomnak minősítendő, mert belföldi követelés közvetlen kiegyenlítésével jár. (Igy pl. ha az Osztrák-Magyar Bank külföldi váltók eladásával hoz be aranyat.)

A magyar korona országainak fizetési mérlege szempontjából külön számbaveendő és megállapítandó az ipari célra és a fémkészlet-gyűjtésre, thesaurálásra szolgáló nemesfém-forgalom.

¹⁾ *Spitzmüller*: „Die österreichisch-ungarische Währungsreform.“ Wien und Leipzig 1902. (98. lap.); *C. Heiligenstadt*: „Die internationalen Goldbewegungen, ihre Ursachen, ihre Richtungen und die Stellung der Bankpolitik ihnen gegenüber.“ (Jahrbuch f. Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich. Leipzig 1904. (454. lap); *Spitzmüller* a nem organikus módon végbemenő aranybeözlést árunak tekinti. *Gruber* is (id. h. 14. lap).

Mindenekelőtt lássuk, hogy a külkereskedelmi statisztika adatai szerint hogyan alakul Magyarországon a nemesfém-forgalom (nyersfém és ércpénz):¹⁾ (lásd a 161. oldalon foglalt táblázatot).

Kérdés, hogy a nemesércben mutatkozó behozatali többlet mily mértékben kerül ipari feldolgozásra? Hogyan állapítható meg, hogy a behozatali többlet mennyiben vétetik igénybe technikai célokra? Elsősorban azt kell kutatnunk, hogy a belföldi arany- és ezüsttermelés kielégíti-e a belföldi ipari szükségletet. Ha a belföldi termelés nem fedezi a belföldi ipar és technika szükségletét, úgy a hiány a behozatali többletből nyer kielégítést; ha ellenben a nemesérctermeles az ipari szükséglet teljes fedezése után még felesleget mutat, úgy a behozatali többlet a valuta céljaira szolgál és pénz gyanánt vagy thesaurálásra használtatik fel, illetve a külföldre kerül. Nem szenved kétséget, hogy az a része a nemesérc-behozatali többletnek, amelyet technikai és ipari célokra nyersanyag gyanánt használtak fel, a külkereskedelmi mérlegben éppen olyan árunak tekintendő, mint a többi behozott árucikk, tehát a külkereskedelmi mérleg passzív tételét képezi.

A belföldi arany- és ezüsttermelés értéke volt:²⁾

év	arany	ezüst	összesen
1901	10,804.045 korona	2,709.860 korona	13,513.905 korona
1902	11,150.296 „	2,313.620 „	13,463.916 „
1903	11,068.309 „	1,902.599 „	12,970.908 „
1904	12,026.474 „	1,596.112 „	13,622.586 „
1905	12,016.608 „	1,518.041 „	13,534.649 „
1901-1905 átlag	11,413.146 korona	2,008.046 korona	13,421.193 korona

¹⁾ Az adatokra nézve lásd: „*A magyar korona országainak 1905. évi külkereskedelmi forgalma.*“ Budapest 1906. (117* lap); továbbá: „*A magyar korona országainak 1900. évi külkereskedelmi forgalma.*“ Budapest 1901. (58* lap); „*A valuta ügyre vonatkozó statisztikai adatok.*“ Kiadja a m. kir. pénzügyminiszterium. Budapest 1891. (18. lapon.)

²⁾ *Magyar Statisztikai Évkönyv. 1905.* Budapest 1906. (138. lap).

É v	A r a n y			E z ü s t			A n e m e s f é m (arany és ezüst) behozatali többlete
	Behozatal	Kivitel	+ Behoza- tali illetve —kiviteli többlet	Behozatal	Kivitel	+ Behoza- tali illetve —kiviteli többlet	
m i l l i ó k o r o n á b a n							
átlag 1886—1890	18·270	4·268	+14·002	3·904	3·332	+0·572	14·574
átlag 1891—1895	41·543	4·707	+36·836	5·444	2·549	+2·895	39·731
átlag 1896—1900	18·867	10·739	+8·128	3·647	2·862	+0·785	8·913
1901	15·741	3·465	+12·276	1·031	8·292	—7·261	5·015
1902	34·299	4·359	+29·940	0·785	10·346	—9·561	20·479
1903	25·416	7·271	+18·145	0·567	5·824	—5·257	12·888
1904	32·483	6·367	+26·116	1·010	7·919	—6·909	19·207
1905	86·042	5·368	+80·674	1·506	5·789	—4·283	76·391
átlag 1901—1905	38·796	5·366	+33·430	0·979	7·634	—6·654	26·796

Hogy a belföldi arany- és ezüsttermelés értékéből mennyi szolgált ipari célokra, arra nézve felvilágosítást kaphatunk a magyar állam területén fémjelzett arany és ezüstárak tiszta fém súlyának értékéből. 1898—1902. évig terjedő időben a magyar korona országában fémjelzett tárgyak nemesérc-értéke kitett:¹⁾

év	arany	ezüst	összesen
1898	3,373.263 korona	1,233.228 korona	4,606.491 korona
1899	3,153.539 „	1,033.220 „	4,186.759 „
1900	2,963.102 „	917.299 „	3,880.401 „
1901	3,098.337 „	935.762 „	4,034.099 „
1902	3,405.525 „	846.639 „	4,252.164 „
1898—1902 átlag:	3,198.753 korona	993.229 korona	4,191.983 korona

Előre bocsátjuk, hogy nyersanyag gyanánt nem szükségképpen az országban termelt nemesfém használtatik technikai és ipari célokra, hanem a forgalomban lévő érmek, a nemesércpénzek is igénybe vehetők beolvasztás útján ipari célokra. Amily mértékben merít az ipar nyersanyagot az éremkészletből, oly mértékben pótlendő ez — a szükséghez képest — vagy a nemesérctermeleésből vagy a behozatali többletből.²⁾ Szóval az ipar a feldolgozandó anyagot a hazai termelésből és a nemzetközi forgalomból meríti.

¹⁾ *Tabellen zur Währungs-Statistik*, Verfasst im k. k. Finanzministerium. Dritte Ausgabe. 3. Heft. Industrielle Edelmetallverwendung. Wien 1904. (194—195. lap.) Megjegyzendő, hogy a Magyar Statisztikai Évkönyv adatai csak a fémjelzett arany- és ezüstárak nyers súlyára vonatkozik; nekünk pedig a fémjelzett áruk finomsúlyának értékére van szükségünk. A két évi eltolódásnak az adatoknál nincs jelentősége, mert az egyes években nincs nagy eltérés és ez az átlagszámokban kiegyenlítődik.

²⁾ *C. Heiligenstadt*: id. ért. 455. lapon ; l. továbbá a nemesérc felhasználására vonatkozó adatokat általában *Biedermann*: „Die Statistik der Edelmetalle als Material zur Beurteilung des Standes der Währungsfrage etc.“ Berlin 1904. (77. lap); *F. Koch* id. ért. 39. lap.

A fémjelzésre vonatkozó adatok egészben véve megbízható képet nyújtanak a nemesérc ipari felhasználásának mérvéről, mert — az 1868: XVIII. t.-c. 1. §-a értelmében — a belföldön készített, valamint a külföldről behozott arany- és ezüst-készítmények finomsági tartalmukra nézve hivatalos ellenőrzés alatt állanak. Általános fémjelzési kötelezettség mellett tehát a fémjelzés alá kerülő készítmények értéke mutatja, hogy a nemesfémből mennyit használ fel az ipar.

A fent felsorolt adatokból látható, hogy az évenként fémjelzés alá kerülő ezüstkészítmények átlagos fémértéke 993.229 korona. A fémjelzés alól kivett áruk¹⁾ (pl. sebészeti, természettani, mértani műszerek, továbbá 3 grammnál többet nem nyomó ezüst-cikkek) pótlása fejében ez az összeg bizonyos százalékkal emelendő volna, de viszont mivel a fémjelzett áruk egy része régi törmelékanyagból állítatik elő, e két tétel egymást ellensúlyozza.²⁾

Minthogy a fent bemutatott adatok szerint hazánkban az évi ezüsttermelés értéke átlag 2,008.046 korona, a belföldön bányászott ezüstöt ipari célokra teljesen igénybe nem veszik, úgy hogy a termelt 1,014.817 korona fölösleg külföldre kerül. Tekintettel arra, hogy az utolsó öt esztendőben ezüst pénzt nem vertek és az ezüst kiviteli többlet 6.654 millió koronára rug, nyilvánvaló, hogy a kivitt ezüst-többlet a belföldi fémkészletből került ki.

Ami az aranyat illeti, a fenti adatokból megállapítható, hogy az évenként fémjelzett aranykészítmények átlagos évi fémértéke 3,198.753 korona. Épp úgy, mint az ezüstnél, az aranyárunknál is ezek egy része nem kerül fémjelzés alá (mint az említett műszerek, továbbá azok az aranyárak, amelyek 2 grammnál többet nem

1) *Dr. Mariska Vilmos*: A magyar pénzügyi jog kézikönyve. Budapest 1896. (652. lap).

2) *Prof. Dr. Emil Sax*: „Die österreichisch-ungarische Zahlungsbilanz“ (Neue Freie Presse Nr. 10569. 1894. 26. Januar) c. dolgozatában 10 illetve 50/00-ot vesz fel e címen.

nyomnak stb.) Viszont a fémjelzés alá kerülő aranyáruk egy részét is használt törmelékanyagból állítják elő. A fémjelzett aranyáruk fémértékét tehát pótolni, illetve a második címen csökkenteni kellene, de — mint az ezüsthé, itt is — e két tételt egymással kompenzálnak tekinthetjük.

Az aranytermelés Magyarországon átlag évenként — a fenti adatok szerint — 11,413.146 korona. Tehát az arany ipari célokra való felhasználása után még marad 8,214.393 korona évi felesleg a belföldi termelésből. Ezt a termelési felesleget pénzverési célokra teljesen igénybe veszik, mert az utolsó öt esztendőben (1901—1905) átlag évenként 16,744 millió korona névértékű 20 és 10 koronás aranypénzt vertek a magyar királyi pénzverdében.¹⁾ Sőt a pénzverés céljából a hiány fedezésére külföldről kellett aranyat behozni. A 33,430 millió korona arany-behozatali többletből, a belföldi aranytermelés által nem fedezett 8,530 millió korona aranyérmek verésére szolgált. Az ily módon még mutatkozó 24,9 millió korona aranybehozatali többlet, kérdés, vajon fizetésnek, azaz pénzforgalomnak tekinthető-e?

Az Osztrák-Magyar Bank tarifaszere aranyvásárlása kitett:²⁾

1901-ben 152,979.903·32 koronát

1902-ben 102,126.620·33 koronát

1903-ban 61,242.397·13 koronát

1904-ben 66,772.868·51 koronát.

Az egész osztrák-magyar monarchiába behozott aranyat csaknem kizárólag a jegybank szerezte meg és azt részben érmekké verette.³⁾ Az aranybeszerzésre és az aranynak készletre gyűjtésére

¹⁾ *Magyar Statisztikai Évkönyv*. 1905. Budapest 1906. (285. lap).

²⁾ *Tabellen zur Währungs-Statistik*. Verfasst im k. k. Finanzministerium. Dritte Ausgabe 5. Heft. Discout, Valuten- und Devisencourse. Wien 1905. (591. l).

³⁾ *Nachrichten über Industrie, Handel und Verkehr* aus dem Statistischen Departement im k. k. Handelsministerium. LXXXV. Band, III. Heft. Wien 1905. (187. lap).

visszavezethető aranybehozatal valutapolitikai intézkedés. Az aranybehozatal a váltóárfolyam alakulásától függetlenül, határozott rendelkezés útján ment ugyan végbe; és bár nem jelent organikus aranybeözönlést, amikor az aranybehozatal többlete a fizetési mérleg aktiv eredményét fejezi ki, mégis belföldi követelés kiegyenlítését jelenti a külföld részéről, tehát fizetési eszköznek, pénznek tekintendő és így az a 24·9 millió korona — mint a külföldről határozott rendelkezéssel behozott aranytömeg egy része — fémkészletgyűjtésre, thesaurálásra szolgál.¹⁾ Tehát ennek is pénzforgalom jellege van.

Magyarország nemesfém-forgalmának elemzése után megállapítható, hogy a belföldi arany- és ezüsbányászat nemcsak elég nemesércet termel a belföldi ipari szükséglet fedezésére, de sőt ennek kielégítése után még felesleg is áll rendelkezésre. Amennyi e feleslegből külföldre kerül, az árunak tekintendő és mint kivitel a fizetési mérleg aktiv tételét képezi. Eszerint az ezüsből átlag 1,014.817 korona kerül évenként a belföldi ezüsttermelés feleslegéből a külföldre. A belföldi aranytermelésből az ipari szükséglet fedezése után mutatkozó 8.214.393 korona feleslegből átlag 5,366.000 korona kerül évenként külföldre. Vagyis a nemesérc-forgalomban áru gyanánt átlag évenként 6,380.817 koronát viszünk külföldre, amely összeg a fizetési mérlegben aktiv tételt képez.

A nemesérc-forgalom többi része pénzforgalomnak tekintendő és — amint kifejtettük — nem önálló tétele a fizetési mérlegnek, tehát számításba nem veendő.

¹⁾ Ha az Osztrák-Magyar Bank bécsi főintézete a budapesti főintézetnek aranyat küld, ez nyilvánvaló, hogy nem veendő számításba a fizetési mérlegben: de az áruforgalmi statisztikában mint behozatalt kimutatják. Így pl. 1905-ben az osztrák-magyar vámterületre a vámkülföldről 50·528 millió korona aranyat hoztak, holott az aranybehozatal a magyar korona országaiba 86·042 millió koronát tett. Nyilvánvaló, hogy a különbség, illetve a többlet Magyarországra Ausztriából került. (L. *Statistik des auswärtigen Handels des öst.-ung. Zollgebiets im Jahre 1905*. II. Band) (Spezialhandel.) (244. s. köv. lap).

g) Az értékgorgalom egyéb alakjai.

Mindazokról a jelenségekről, amelyek a magyar korona országai és a külföld között nemzetközi fizetésekot vonnak maguk után lehetőség szerint számot adtunk. Utaltunk az illető helyeken azokra a hiányokra és bizonytalanságokra, amelyek a végeredmény számszerű jelentőségét lényegesen alászállítják. Fokozza az összeredmény hiányosságát, hogy az értékgorgalomnak Magyarország és a külföld között még számos nyilvánulata van, amelyet statisztikailag kimutatni, részint az adatok hiánya miatt, részint a dolog természeténél fogva, nem lehet.

Igy pl. jelentékenyebb összeget jelent az örökségekből és házasságkötésekből származó nemzetközi értékátruházás. A nemesi családok és nagytőkések körében a nemzetközi családi összeköttetések folytán örökösödési és házasságkötésből folyó vagyoni mozgalmak gyakoriak, amelyeknek jelentősége számszerűen meg nem állapítható.

Az örökösödés és a házassági szerződés után lerovandó illetékek kimutatásából ez értékmozgalmról tájékozást nyerhetnénk, de ily kimutatások nem készülnek.

Magyarország fizetési mérlegében jelentéktelenebb passzív tételt képez továbbá a katoolikus hívők által évenként Rómába küldött péterfillér és egyéb egyházi szolgáltatás. Ugyesintén az az összeg, amelyet magyar ifjak külföldi, főleg német főiskolákon folytatott tanulmányaik idején évről-évre költenek.

Megemlítendőek még Magyarország által Ausztriának és a vámkülföldnek fizetendő különböző illetékek, mint pl. a magyar vállalatok által kibocsátott cimleteknek a külföldi tőzsdén való jegyzése után lerovandó illetékek, továbbá az értékpapírgorgalom után fizetendő bélyegilletékek stb. Figyelembe veendő továbbá a nemzetközi kölcsönös adófizetések. Igy az idegen kézben lévő magyaror-

szági földbirtokok után a külföldiek által fizetendő földadó összege 1.115,689·90 korona.¹⁾

Megemlítettök még a szerzői, — kiadói, — szabadalmi jogok gyakorlásából eredő fizetések a bel- és külföld között, ugyszintén a szabad foglalkozást folytatók (orvosok, színészek, zeneművészek, tanítók, technikusok stb.) külföldi tevékenységéből származó nemzetközi fizetések. Ezeknek statisztikai megállapítása nincs módunkban, kivéve a szabadalmi jogok gyakorlásából folyó fizetéseket.

Az engedélyezett találmányi szabadalmak után a külföldről az országba befolyó összegek a következő módon állapíthatók meg a hivatalos adatok alapján.

Az engedélyezett szabadalmak 1896—1906. évben eredetük szerint a következő módon oszlanak meg:²⁾

		engedélyezett szabadalmak	
		összes száma	átlag egy évben
A magyar államterület lakóinak	7630	693
Az osztrák államterület lakóinak	5092	463
Németországi lakóknak	11454	1041
Angolországi	„	1898	172
Franciaországi	„	2206	200
Amerikai	„	2211	201
Svájcezi	„	493	45
Belgiumi	„	441	40
Oroszországi	„	366	33
Olaszországi	„	502	45
Más állambeli	„	931	85
		33224	3018

¹⁾ Id. *Egyenesadóreform-émlékirat* 63. és 67. lap.

²⁾ Az adatokra nézve l. *Jelentés a m. kir. szabadalmi hivatal 10 évi működéséről*. (1896—1906). Közzéteszi a m. kir. szabadalmi hivatal elnöke. Budapest 1907. (207. lap).

Ugyanezen idő alatt (1896—1906) befolyt bejelentési díjak címén¹⁾ 695,446·54 korona, évi díjak címén 5.528,684·52 korona. Vagyis átlag évenként 63,222 korona bejelentési díj és 502,607·63 korona évi díj. Egy szabadalom bejelentési díja átlag 21·01 korona, évi díja átlag 166·53 korona. Ennélfogva az osztrák államterület lakósaitól évenként átlag 86,831·02 korona, a többi külföldi állam lakósaitól évenként átlag 349,199·48 korona, vagyis a külföldtől összesen 436,030·50 korona folyik az országba évenként szabadalmi díjak címén. Hogy e címen mennyi a magyar alattvalók által külföldre teljesített fizetés, adatokkal nem rendelkezünk, de kétségtelen, hogy az összeg jelentéktelen. E 436,030·50 koronát tehát aktív tétel gyanánt állíthatjuk a fizetési mérlegbe.

A fizetési mérlegnek most említett rendes, azaz évről-évre ismétlődő elemei mellett, számos olyan rendkívüli értékforgalmat feltüntető tétele is van, amely mint nem periodikus, gyakorol kisebb-nagyobb befolyást annak alakulására. Így pl. a világiállításokon való részvételből folyó költségek stb.

2. Magyarország fizetési mérlegének lényege és természete.

Magyarország fizetési mérlegének elemeit egyenként megvizsgálván, fel kell immár állítanunk a magyar korona országainak fizetési mérlegét, hogy áttekintést nyerhessünk az ország külföldi fizetési forgalmának alapját képező legfontosabb gazdasági vonatkozásokról és ezzel számszerű képet kapjunk Magyarország helyzetéről a nemzetközi gazdasági forgalomban.

A magyar korona országainak fizetési mérlege a következő aktív (követelési) és passzív (tartozási) tételekből áll (per saldo):

¹⁾ U. ott 214. lap.

	követelés	tartozás
	koronákban	
Külkereskedelem (áruforgalom)	96,351.000	—
Kikészítési forgalom	23,840.757	—
Nemesérforgalom	6,380.817	—
Vasuti és hajózási forgalom :		
Vasuti átviteli árufor-		
galom	+ 4,655.278	
Tengeri és belvizi ha-		
józás	+ 5,037.950	
Nemzetközi vasuti ko-		
csibérlet	+ 481.000	
Vaskapu illeték	+ 113.757	
Hajóépítés illetve vétel	— 4,571.720	5,716.265 —
Vándormozgalom és		
idegenforgalom	144,791.157	—
Kamat-, osztalék- és járadékforgalom :		
Államadósság kamatai,		
törlesztőrészletei	— 141,426.227	
Ausztriának fizetendő		
évi járulék (1867: XV.		
t.-cz.)	— 58,376.000	
Helyi érdeküestárs.fő-		
vasutak cimleteinek		
kamatai, osztalékai,		
törl. részletei	— 25,755.992	
Záloglevelek és községi		
kötvények kamatai		
stb.	— 66,061.220	
<hr/>		
Átvitel	277,079.996	—

	követelés	tartozás
	koronákban	
Áthozatal	277,079.996	—
Jelzálog- és községi köl- csönök annuitásai ..	—22,745.379	
Különféle részvények osztalékai	—27,979.178	
Sorsjegyek nyereményei és törlesztései	— 828.517	
Váltók kamatai	—15,469.560	
Külföldi értékpapírok kamatjövedelme	+ 4,128.843	354,513.230
Kereseti tevékenység az országon kívül :		
Biztosító társulatok üz- letei	— 2,669.139	
Külföldi iparvállalatok nyeresége	— 9,544.000	
Idegen kézben lévő in- gatlanok hozadéka..	—20,963.555	
Ujságvállalatok üzlet- eredménye	— 1,020.960	
Hozzájárulás az Ausz- triával közös ügyek kiadásaihoz	—58,309.999	
A királyi udvartartás költségei	— 9,300.000	
Átvitel	277,079.996	354,513.230

	követelés	tartozás
	koronákban	
Áthozatal	277,079.996	354,513.230
Posta-, távirda-, távbe- szelő szolgálatból ere- dő illetékelszámolás..	+ 1,174.998	
Az értékforgalom egyéb alakjai (szabadalmi- díjak, adók)	+ 1,551.720	99.080.935
Tartozás a külfölddel szemben.....		453,594.165
Követelés a külföldről		277,079.996
Egyenleg mint tartozás		176,514.169

A magyar korona országainak fizetési mérlege a külfölddel szemben több mint 176 millió koronával passzív.¹⁾ Ha az adatok elégtelensége és hiányossága folytán — ami lehetetlenné teszi a bel- és külföld kölcsönös követeléseinek és tartozásainak a legapróbb részletekig menő kinyomozását — csak approximativ eredménynek tekintjük is a fenti egyenleget, az kétségtelen, hogy a fizetési mérlegnek vizsgálódásaink alapján megállapított tételei kielégítő módon és megbízhatóan tájékoztatnak annak lényegéről, egész jellegéről és természetéről.

Fizetési mérlegünk főjellemvonása a nagy kamattartozás; tehát az, hogy a belföldi tőke elégtelen az ország gazdasági feladatainak teljesítéséhez, a termelés folytatásához. Ez a körülmény az

¹⁾ A Magyar Közgazdasági Társaságban 1907. október 26-án tartott előadásunkban 205.251 millió koronában mutattuk ki fizetési mérlegünk passzív egyenlegét. Az eltérés oka főleg az, hogy az Ausztriával közös ügyek költségeihez való hozzájárulás összegét mérsékeltek a rendelkezésünkre álló hivatalos adatok alapján.

országnak a külfölddel szemben állandó eladósodását vonta maga után, ami főképpen a különböző értékpapírok kivitelében jut kifejezésre. A külföldi tőkének nagyarányu befektetése a belföldi vállalatokba az országnak nagy kamatmegterhelésével jár. Ezt a 350 milliónyi évi kamattartozást részint árukivitellel törleszti az ország, amennyiben a külföldről kölcsönvett tőke gazdaságos felhasználásával annyit termel, hogy átlag mintegy 120 millió korona kiviteli többlet áll (a kikészítési forgalommal együtt) rendelkezésére; azaz az árukiviteli többlet erejéig külföldi váltóink, behajtható követeléseink származnak, amelyekkel kiegyenlítjük kamattartozásunk egyharmad részét. Részint pedig az a közel 150 millió korona szolgál az ország külföldi tartozásának törlesztésére, amelyet a kivándorlók küldenek haza az országba, szorgalmuk, iparkodásuk és gazdasági józanságuk hirdetője gyanánt. Az ország kamatfizetési kötelezettségének $\frac{2}{5}$ részét fedezik a kivándorlók által remittált pénzüsszegek.

Az országnak súlyos kamattartozásából folyó állandó fizetési kötelezettsége a külfölddel szemben, fizetési mérlegünknek a két legjelentékenyebb aktivumával és az értékgorgalom egyéb alárendeltebb aktiváival (bevételek vasuti és hajózási forgalomból, az ország birtokában lévő külföldi értékpapírok kamataiból stb.) kiegyenlítve nincs. Sőt a belföld további nagy megterhelését jelentik azok a fizetések, amelyek az Ausztriával közös ügyek kiadásához való hozzájárulás, az idegen kézben lévő ingatlanoknak külföldre folyó hozadéka, a külföldi biztosító és ipari vállalatoknak belföldi üzleteiből származó nyeresége és egyéb cimeken teljesítendőek.

Magyarország és a külföld között a legutolsó években fennálló követelések és kötelezettségek egybevetéséből az ország terhére mutatkozó több mint 176 millió korona tartozási egyenleg kiegyenlítése nem történhetik aranyban, készfizetéssel, mert a jegybank nem ad ki aranyat és így kivitelre arany alig áll rendelkezésre (tulajdonképpen csak a belföldön lévő csekély mennyiségű külföldi arany-

érmek). Ennélfogva fizetési mérlegünk passzívumának rendezése disponibilis és elhelyezést kereső külföldi tőkék ideiglenes kikölesönzése, továbbá értékpapírkivitelben nyilvánuló tartós eladósodás által történik. Az az ország ugyanis, amelynek éppen több rövid lejáratu követelése van Magyarországtól, készséggel hitelezi tovább a tartozási összegeket, ha erre őt a leszámítolási kamattételben mutatkozó különbözet indítja. A külföldi tőke, a nagyobb kamattélvezet folytán, követeléseit esedékesség alkalmával azok behajtása helyett szívesen tartja fenn vagy keres elhelyezést belföldi váltó és report-üzletben. Ily módon az ország külföldi tartozásainak egy részét állandósítja, illetve újabb adósságok kontrahálásával rendezi. A fizetési mérleg tartozási egyenlegének rendezése tehát nemcsak készfizetéssel, hanem a fizetési kötelezettség prolongálásával is történhetik, vagy pedig a tartozás kiegyenlítéséhez szükséges összeget újabb kölcsönök felvételével szerzi meg az ország.

Természetes, hogy fizetési mérlegünk tartozási egyenlege nem rendezhető ily módon állandóan, évről-évre, mert ez, a prolongálásokkal járó újabb áldozatoknál fogva, a tartozási egyenleg növekedésére, tehát fizetési mérlegünk rosszabbodására vezetne. Egyes, hitelüket veszített országok fizetési mérlegük passzív egyenlegét fizetések tömeges beszüntetésével egyenlítették ki; nagyobb behozatali cégek és a külfölddel üzleti összeköttetésben álló kereskedők fizetéseiket beszüntették és kényszeregyezségek kötésével szabadultak terhes kötelezettségeiktől. A fizetési mérleg tartozási egyenlegének illetlen csökkentése vagy kiegyenlítése a nemzetközi hitel élvezetétől az ilyen országokat hosszú éveken át megfosztja és tőke hiányában gazdasági haladásukat lehetetlenné teszi.

Ha tehát passzív nemzetközi fizetési mérleggel rendelkező valamely ország, mint Magyarország is, a nemzetközi gazdasági forgalomban elfoglalt helyét megtartani, a nemzeti termelésre elégtelen tőkeerejét a külföldi hitel igénybevételével fokozni óhajtja, úgy elengedhetetlen követelmény, hogy fizetési mérlegének passzív

egyenlegét fokozatosan csökkentse, ami csakis a fizetési mérleg állandó javításával biztosítható.

A magyar korona országainak fizetési mérlegében ez idő szerint a legnagyobb aktív tétel a kivándorlók által évenként hazaküldött pénzösszeg. Ez teszi lehetővé a külföldön elhelyezett magyar értékpapírok kamatszelvevényeinek tulnyomó részben való beváltását. A kivándorlók remittált pénzének nagyobb jelentősége van ma fizetési mérlegünkben, mint külkereskedelmi mérlegünk aktív egyenlegének. Sőt ha tekintetbe vesszük azt, hogy a külkereskedelem mérlegének aktív egyenlege (a kikészítési forgalommal együtt) az 1906. évben és előreláthatólag az 1907. évben is igen jelentéktelen, míg az Amerikába kivándorlóink által hazaküldött pénzösszegek egyre nagyobbak, úgy külkereskedelmi mérlegünk aktív egyenlegével szemben egyre fokozottabb jelentőséget kell tulajdonítanunk Magyarországnak nemzetközi fizetési forgalmában a hazaküldött amerikai pénznek.

Ez a pénz biztosítja elsősorban, hogy az ország nemzetközi fizetési kötelezettségeinek zavartalanul tesz eleget.

Fizetési mérlegünk céltudatos, tartós javítását nem lehet annak ez idő szerinti legfőbb aktív tényezőjével: az amerikai pénzzel biztosítani. Mert ha a munkaerőknek épp oly előnyös kifejtésére itthon is tömeges alkalom nyílik vagy — miután erre alig számíthatunk — ha a kedvező amerikai gazdasági konjunktúra megszűnésével a kivándorlás abbanmarad és a visszavándorlás fokozott arányokat fog ölteni, úgy fizetési mérlegünk szempontjából jelentőségét e tétel fokozatosan veszteni fogja.

Ezért fizetési mérlegünk tervszerű javításánál a figyelem elsősorban külkereskedelmi mérlegünk aktív egyenlegének emelésére kell hogy irányuljon.

Ezzel egyidejűleg szigorúan tartózkodni kell újabb, gazdasági erőnkkel arányban nem lévő adósságok kontrahálásától.

Külkereskedelmi mérlegünk aktív egyenlege — amint azt ki-

fejtettük — szerfelett ingadozó;¹⁾ ennek oka az, hogy a kiviteli többlet, összefüggésben a változó terméseredményekkel és a mezőgazdasági viszonyokkal, jelentékeny eltéréseket mutat. A kiviteli többletnek a termésesélyekkel kapcsolatos ingadozása fizetési mérlegünknek mikénti alakulását hosszú időn át fogja még bizonytalanlanná tenni. Fizetési mérlegünknek függetlenítése az aratási eredményektől csak tervszerű és évek hosszú során át folytatott közgazdasági politika mellett biztosítható. A mezőgazdaság intenzív művelésével a nyers anyagok minél nagyobb kiviteli feleslegére és arra kell törekedni, hogy a belföldön épp oly gazdaságosan előállítható gyártmányok behozatala minél csekélyebb és azok kivitele minél nagyobb legyen. Ezt a kedvező irányzatot különben áruforgalmi statisztikánkból meg is állapítottuk.²⁾ A hazai ipar fejlesztése tehát fizetési mérlegünk javítására vezet.

Fizetési mérlegünk javítása szempontjából mulhatatlanul szükséges, hogy az ország adósságai külföldön ne öltsenek nagyobb arányokat. Nemcsak az ország gazdasági erejével arányban nem lévő újabb adósságok felvételétől kell tartózkodni, hanem az ország tőkeerejét huzamos takarékoság által fokozva, a külföldön lévő értékpapírok fokozatos felvételére és repatrializálására kell törekedni. Még a produktív célokra szolgáló befektetésekben is mértéket kell tartani, ha azok külföldi tőke igénybevételével mennek végbe. A produktív befektetéseknek arányban kell állani az ország gazdasági erejével. Mert ha túl nagy a külföldön elhelyezett értékpapírállomány és a külföld a konjunktura változásával tömegesen küldi vissza a belföldi értékpapírokat és követeli vissza a kölcsönadott tőkéit, úgy az ország — ha nem akarja hitelét elvesztani és cimleteinek árfolyamértékét teljesen devalválni — kénytelen a legnagyobb áldozatok árán is a cimleteket visszavásárolni. Az ilyen tömeges értékpapír-visszaözön-

¹⁾ L. I. kimutatást és 68. lap.

²⁾ L. jelen munka 70. lap.

lés nemcsak a hitelforgalom terén idéz elő zavarokat a hitelek gyors és széleskörű korlátozásával és megvonásával, hanem azért is gazdaságilag káros, mert a magasabb árfolyamon visszavásárolt értékpapírok előbb-utóbb ismét a külföldre kerülnek, de a külföld csak nyomott árfolyamon veszi ismét fel a papirokat. Vagyis a külföld által piacra dobott címleteket az adós ország tulnyomó részben magas árfolyamon veszi fel és a külföld azokat alacsony árfolyamon vásárolja vissza. Az a veszteség, amely a hitelválság és az árfolyamkülönbözet folytán a belföldet az ilyen tömeges értékpapírmozgalommal éri, a külföldnek fizetendő kamatokkal együtt, igen gyakran nem ér fel a befektetésekre felhasznált külföldi tőke reprodukciójával járó haszonnal.

Ezért kell mértéket tartani a külföldi tőkével eszközölt produktív befektetéseken is.

Magyarország nemzetközi fizetési mérlegének természetére nézve még egy jellemző körülményre utalunk. Arra nevezetesen, hogy fizetési mérlegünk kizárólag Ausztriával szemben tekintve, sokkal kedvezőtlenebb. Az ország fizetési mérlegének valódi képét természetesen csak úgy kapjuk, ha az egész külfölddel végbemenő valamennyi értékgorgalom egyenlegét állapítjuk meg. Ha az ország fizetési mérlegének alakulását azonban egyes külföldi államokkal szemben elkülönítve vizsgáljuk, úgy nincs kizárva, hogy egy passzív fizetési mérleggel rendelkező ország egy bizonyos állammal szemben aktív egyenleget is mutathat (mint pl. Magyarország az Északamerikai Egyesült-Államokkal szemben), míg egy másik országgal szemben, a fizetési mérleg egyenlege elkülönítve tekintve, kedvezőtlenebbül alakulhat, mint az egész külfölddel szemben lebonyolódó összes értékgorgalom egyenlege. Így Magyarország fizetési mérlegének egyenlege kedvezőtlenebb Ausztriával, mint végeredményben az egész külfölddel szemben.

Magyarország fizetési mérlege Ausztriával szemben a következőképen alakul:

	követelés	tartozás
	koronákban	
Külkereskedelem (áruforgalom) ¹⁾	7,083.000	—
Államadósság után fizetett kamatok, törlesztési részletek és járadékok.....	—	72,001.006
Ausztriának fizetendő évi járulék (1867: XV. t.-c. 1. §.)	—	58,376.000
Helyi érd. és társasági fővasutak cimletei után kamat, osztalék és törlesztési részletek	—	3,782.502
Záloglevelek és közs. kötvények kamatai és törlesztő részletei	—	38,897.083
Osztrák intézetek által engedélyezett jelzálogos és községi kölcsönök után fizetendő annuitások	—	22,745.379
Különféle részvények után fizetett osztalékok	—	21,389.823
Sorsjegyek után Ausztriába folyó nyermények és törlesztési összegek	—	828.517
Váltók után fizetendő kamatok	—	15,469.560
Osztrák értékpapírok kamatjövedelme ²⁾).	3,096.632	—
Osztrák kézben lévő magyarországi ingatlanok hozadéka	—	14,058.761
Ujságvállalatok üzleteredménye	—	1,080.000
Átvitel	10,179.632	248,628.631

¹⁾ A magyar szent korona országainak külkereskedelmi forgalma Ausztriával az 1901—1905. években átlag 7·083 millió korona kiviteli többlettel zárult. (L. A magyar szent korona országainak 1901—1905. évi külkereskedelmi forgalma. Második rész. Budapest 1907. (5. lap).

²⁾ A magyar kézben lévő összes külföldi értékpapírok $\frac{2}{3}$ része (l. jelen munka 95. lap).

	követelés	tartozás
	koronákban	
Áthozat	10,179.632	248,628.631
Hozzájárulás az Ausztriával közös ügyek		
kiadásaihoz	—	58,309.999
A királyi udvartartás költségei	—	9,300.000
Az értékgörögalm egyéb alakjai (szabadalmi díjak, adók) ¹⁾	833.707	—
Tartozás Ausztriával szemben		316,238.630
Követelés Ausztriától		11,013.339
Egyenleg mint tartozás		305,225.291

Megjegyzendő, hogy e kimutatásban nem foglaltatik a kikészítési forgalomból, a vasuti- és hajózási-forgalomból stb. származó egyenleg, ami azonban alig változtatja meg a végeredményt, amely szerint Magyarország Ausztriának évről-évre 305 millió koronával tartozik.

Minthogy Magyarországnak ez a tartozása Ausztria fizetési mérlegében aktiv tételt jelent, nyilvánvaló, hogy Ausztria fizetési mérlege önmagában véve kedvezőbben alakul, mint az osztrák-magyar monarchia fizetési mérlege a vámkülfölddel szemben. Viszont Magyarország fizetési mérlege önmagában véve kedvezőtlenebb, mint a közös vámterületé a vámkülfölddel szemben.

Ez a rendelkezésre álló adatokból számszerűen is megvilágítható.

Az osztrák-magyar monarchia fizetési mérlegének főbb tételei az 1892—1901. években átlag következőleg alakultak a hivatalos adatok szerint:²⁾

¹⁾ Ebből földadó 746,877.72 korona; szabadalmi díjak 86,830 korona.

²⁾ L. id. *Tabellen zur Währungsstatistik* 844—845 lapon; és Gruber id. m.

	követelés tartozás millió koronában	
Kamat-, osztalék-, tőketörlesztési forgalom	—	335
Külföldi vállalatok letelepedéséből (tőkebefektetés ből)	16	—
Külföldi vállalatok üzleti nyereségéből	—	8
Külkereskedelmi és kikészítési forgalom	201	—
Osztrák-magyar haditengerészet kiadásai külföldön	—	10
Nemzetközi vasuti- és hajózási forgalom	38	—
Vándormozgalom	21	—
Idegenforgalom	47	—
<hr/>		
Tartozás a vámkülfölddel szemben		353
Követelés a vámkülföldtől		323
<hr/>		
Tartozási egyenleg		30

Az értékpapírmozgalomból ugyan 77 millió korona (kiviteli többlet) követelése volt a monarchiának, tehát ennek számbavételével tulajdonképpen 47 millió korona aktívummal zárulna a mérleg. De mivel az értékpapírkivitel a tartozási egyenleg kiegyenlítésének egyik módja volt, vagyis újabb adósság kontrahálásával törlesztett a monarchia fizetési mérlegének passzívuma, ennél fogva az osztrák-magyar monarchia fizetési mérlege a jelzett 10 évi időközben átlag 30 millió korona évi passzívummal zárult.

Minthogy Magyarország fizetési mérlege a külfölddel szemben 176 millió korona passzívumot mutat, az osztrák-magyar monarchiáé pedig a vámkülfölddel szemben csak 30 millió tartozási egyenleggel zárul, ebből következik, hogy Ausztria fizetési mérlege a külfölddel szemben 146 millió korona követelést mutat; mert a magyar szent korona országainak tartozásából 146 millió koronának kell a vámkülfölddel szemben kiegyenlítődnie, hogy a monarchia fizetési mérlegében 30 millió korona passzívum jelentkezze. Az Ausztriával közösügyi kiadások nélkül Magyarország fizetési mérlege több

mint 58 millió koronával javulna, Ausztria követelési egyenlege pedig ugyanennyivel csökkenne.

A nemzetközi hitel szempontjából kétségtelenül előnyös Magyarországra nézve gazdasági kapcsolata Ausztriával, viszont Ausztriának, mint leginkább érdekelt hitelezőnknek csak előnyére szolgál Magyarország fokozatos gazdasági megerősödése, hogy évről-évre teljesítendő nagy kamatfizetési és tőketörlesztési kötelezettségének megfelelhessen.

De az országnak nem szabad újabb adósságok felvételével törlesztenie tőketartozásait, hanem szigorúan keresztülvitt megtakarításokkal. Nemcsak az államnak, törvényhatóságoknak, községeknek és egyéb jogi személyeknek, de minden egyes magángazdaságnak tartózkodnia kell gazdasági erejével arányban nem lévő kiadásoktól, mert csak az így elért megtakarításokkal vásárolhatók vissza a külföldi kézben lévő cimletek és ezzel biztosítható az ország nagyarányú külföldi eladósodottságának csökkentése, a külföldi tőkének fokozatos helyettesítése a termelésnél nemzeti tőkével.

Nyilvánvaló, hogy az ország fokozatos függetlenítése a külföldtől a nemzetközi hitel terén, elsőrendű politikai és gazdasági érdek. Minthogy azonban ez a nemzeti termelés minden ágába befektetett külföldi tőke segítségével és zavartalan működésével vihető csak keresztül évek hosszú során át folytatott tervszerű közgazdasági politikával, óvakodni kell minden olyan lépéstől, amely a külföldet arra indítaná, hogy értékpapírállományát hirtelen és nagyrészen piacra dobja és tőkéjét az országból kivonja. Ez ugyan teljesen nem sikerülhet, mert az ország annyi disponibilis tőkével nem rendelkezik, mint amennyi értékpapírja a külföldön van, de a cimletek tömeges visszaönlését a papírok árfolyamhanyatlása, a valuta romlása, a hitelek tömeges megszorítása és felmondása követné, ami az egész közgazdaság megrázkódtatásával és nagyarányú értékmegsemmisülésekkel járna. A közgazdaság zavartalan működésének biztosítása nélkül pedig minden olyan törek-

vés, amely végeredményben a nemzetközi hitel terén az ország gazdasági függőségi viszonyának megszüntetését célozza, meddő marad.

Feladatunk tehát annak kutatása és vizsgálata, hogy a magyar szent korona országai fizetési mérlegének jelen állása mellett, tehát Magyarországnak a nemzetközi gazdasági forgalomban elfoglalt helyzetében és tekintettel az osztrák-magyar monarchia fizetési mérlegének alakulatára, kívánatos-e a valutarendezés befejezését jelentő készpénzfizetést megkezdeni, azaz megvannak-e a készpénzfizetés megkezdésének és fentartásának feltételei az osztrák-magyar monarchiában és Magyarországnak Ausztriával az érme- és pénzrendszerre vonatkozólag az 1892. évben kötött szerződése érvényének megszüntével, illetve önálló magyar jegybank felállítása esetén a magyar szent korona országaiban? Ezt megelőzőleg ki fogjuk fejteni a nálunk folyamatban lévő egész valutarendezés nivoltát és jelentőségét hazánkra nézve.
